

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRIKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

**TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDA STRATEJİK DERİNLİK YAKLAŞIMINA DAİR
TEORİK VE PRATİK UYUMUN SURİYE KAPSAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Buğra SARI**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN**

Ankara- 2012

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRIKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

**TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDA STRATEJİK DERİNLİK YAKLAŞIMINA DAİR
TEORİK VE PRATİK UYUMUN SURİYE KAPSAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Buğra SARI**

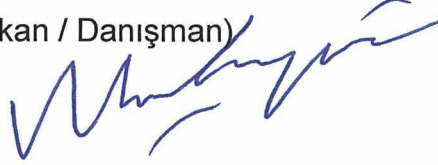
**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN**

Ankara- 2012

ONAY

Buğra SARI tarafından hazırlanan "Türk Dış Politikasında Stratejik Derinlik Yaklaşımına Dair Teorik Ve Pratik Uyumun Suriye Kapsamında Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışma 15.06.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

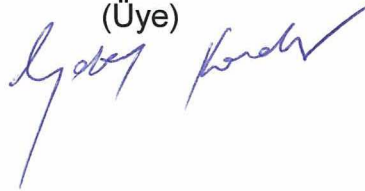
Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN
(Başkan / Danışman)

Doç. Dr. Mehmet Akif OKUR
(Üye)

Yrd. Doç Dr. Şaban KARDAŞ
(Üye)

ÖNSÖZ

2002 yılından bugüne Türk Dış Politikası bir değişim yaşamaktadır. Bu değişimin temelinde 2002- 2009 yılları arasında büyükelçilik ve başbakan başkanışmanlığı yapmış ve 2009 yılından itibaren de Dışışleri Bakanlığı görevini üstlenmekte olan Ahmet Davutoğlu'nun oluşturduğu *Stratejik Derinlik* yaklaşımı vardır. Davutoğlu'nun üstlendiği görevler ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tek başına iktidar olması sonucunda *Stratejik Derinlik* yaklaşımı pratiğe aktarılma imkanı bulabilmiştir.

Yaklaşımın pratiğe aktarılması konusunda en başarılı alan Suriye politikaları olmuştur. Nitekim iki ülke arasında kronikleşmiş sorunlar 2002 yılı sonrasında hızla çözüme kavuşmuştur. Bununla kalmayıp Türkiye ve Suriye arasında stratejik işbirliği ve ekonomik entegrasyona yönelik adımlar atılmıştır. Bu manada çalışmada, Suriye politikaları *Stratejik Derinlik* yaklaşımının teorisi ve pratiğinin analizi için test alanı olarak belirlenmiştir.

Çalışma, *Stratejik Derinlik* yaklaşımının teorik yerinin belirlenmesini ve ardından da yaklaşımın kavramsal temellerini konu edinmektedir. Diğer taraftan, Suriye politikaları yaklaşımın muhtevasında ele alınan kavramlar paralelinde değerlendirilecektir.

Çalışma başlığı ve konusu belirlerken yardımları ve bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki emeklerinden dolayı danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Emin Çağırın hocama en derin şükranlarımı sunarım. Ayrıca her defasında yardım isteklerimi geri çevirmeyen ve bana farklı bakış açıları kazandıran Doç. Dr. Mehmet Şahin, Doç. Dr. Mehmet Akif Okur ve Doç. Dr. Şaban Kardaş hocalarıma teşekkür ederim. Son olarak bursiyeri olduğum Atatürk Araştırma Merkezi'nin maddi ve manevi katkıları bu çalışmayı bitirmemde önemli katkıları olmuştur.

Buğra SARI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR.....	iv
TABLolar.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YAKLAŞIMIN TEORİK DEĞERLENDİRMESİ VE KAVRAMSAL TEMELLERİ

1.1. TEORİK DEĞERLENDİRME.....	5
1.1.1. Teori Nedir?	5
1.1.2. Teoride Olması Gereken Nitelikler ve Teoriden Beklenenler	8
1.1.3. <i>Stratejik Derinlik</i> Yaklaşımı: Bir Teori mi?	10
1.2. YAKLAŞIMIN KAVRAMSAL TEMELLERİ.....	18
1.2.1. Güç Denklemi.....	18
1.2.1.1. Sabit Veriler.....	24
1.2.1.1.1. Coğrafya.....	25
1.2.1.1.2. Nüfus	27
1.2.1.1.3. Tarih.....	28
1.2.1.1.4. Kültür	30
1.2.1.2. Potansiyel Veriler.....	31
1.2.1.2.1. Ekonomik Kapasite	32
1.2.1.2.2. Teknolojik Kapasite.....	34
1.2.1.2.3. Askeri Kapasite	36
1.2.1.3. Stratejik Zihniyet	38
1.2.1.4. Stratejik Planlama.....	39
1.2.1.5. Siyasi İrade.....	43
1.2.2. Türkiye’de Stratejik Teori Yetersizliğinin Nedenleri ve Çözüm Önerileri.....	45

1.2.3 Türkiye'nin Yeni Dış Politikası İlkeleri	51
1.2.3.1. Güvenlik ve Demokrasi Dengesi.....	53
1.2.3.2. Komşularla Sıfır Sorun- Maksimum İşbirliği	55
1.2.3.3. Komşu Bölgeler Ve Ötesi İle İlişkilerin Geliştirilmesi.....	59
1.2.3.4. Ritmik Diplomasi	60
1.2.3.5. Çok Boyutlu Dış Politika	62

İKİNCİ BÖLÜM

YAKLAŞIMIN PRATİĞE AKTARIMI: SURİYE POLİTİKALARI

2.1. STRATEJİK DERİNLİK YAKLAŞIMINDA SURİYE	64
2.2. TÜRKİYE- SURİYE İLİŞKİLERİNDE GEÇMİŞ KRONİK SORUNLAR ..	71
2.2.1. Karşılıklı Arap- Türk Olumsuz Algılamaları	71
2.2.2. Hatay Sorunu	77
2.2.3. Soğuk Savaş Döneminde Ayrılan Stratejik Yönelişler	82
2.2.4. Su ve Terör İkilemi.....	85
2.3. TÜRKİYE- SURİYE İLİŞKİLERİNDE 1998- 2002 ARA DÖNEMİ.....	88
2.4. 2002 SONRASI STRATEJİK DERİNLİK YAKLAŞIMI DAHİLİNDE	
TÜRKİYE- SURİYE İLİŞKİLERİ	93
2.4.1. Türkiye- Suriye İlişkilerinde Ortak Tehdit Algılamalarından, Stratejik İşbirliğine	93
2.4.2. Ekonomik- Sosyal İlişkiler: Ekonomik Entegrasyona Giden Yol..	108
2.5. ARAP HALK HAREKETLERİ VE 2010 SONRASI TÜRKİYE- SURİYE	
ARASINDA PROBLEMLİ İLİŞKİLER	116
SONUÇ	121
KAYNAKÇA.....	126

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı Geçen Eser

A.g.m. : Adı Geçen Makale

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletler

Bknz. : Bakınız

BM : Birleşmiş Milletler

Çev. : Çeviren

D-8 : Gelişmekte Olan Sekiz Ülke (Developing Eight)

ECO : Ekonomik İşbirliği Teşkilatı

Ed. : Editör

GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi

İİT : İslam İşbirliği Teşkilatı

İKÖ : İslam Konferansı Örgütü

KEİ : Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

NATO : Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü

SAM : Stratejik Araştırmalar Merkezi

UNIFIL : Lübnan'da Birleşmiş Milletler Geçici Gücü (United Nations Interim Force in Lebanon)

Vb. : Ve Benzeri

YDSİK : Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

TABLÖLAR

Tablo 1. Türkiye- Suriye Ticaret Hacmi.....	115
---	-----

GİRİŞ

Uluslararası sistem, 20. yüzyılda birçok değişimden geçmiştir. İlk olarak, I. Dünya Savaşı 1815 yılında kurulmuş olan "Viyana Düzeni"ne son vermiştir. Ardından savaş sonrası yükselen idealist fikirlerin şekillendirdiği uluslararası sistem II. Dünya Savaşı'yla birlikte yerini realist politikaların ağır bastığı çift kutuplu dünya düzeni olan Soğuk Savaş dönemine bırakmıştır. Genel olarak dönemin iki süper gücü Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin politikalarıyla şekillenen uluslararası sistem ideoloji temelli katı kutup politikalarının görüldüğü ve diğer devletlerin pozisyonlarını buna göre aldıkları bir dönem olmuştur. Bu çift kutuplu uluslararası sistem Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla son bulmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından yeni dünya düzeni olarak adlandırılan bir döneme girilmiştir. Bu dönemde katı kutup politikalarının etkisinde kalan ülkeler (genel olarak Doğu Bloğu ülkeleri) serbest kalmıştır. Bu durum Soğuk Savaş döneminde iletişimleri zayıf olan karşılıklı kutup ülkeleri arasında önemli etkileşim fırsatları yaratmış ve bir diyalog ortamı oluşturmuştur. Böylece ekonomik ilişkiler güçlenmiş ve uluslararası karşılıklı bağımlılık artmıştır. Öte yandan, Soğuk Savaş'ın dondurduğu etnik ve dinsel temelli çatışma potansiyelleri Soğuk Savaş sonrası dönemde kendini göstermiştir. Kafkaslar, Balkanlar, Ortadoğu ve Afrika'da meydana gelen etnik ve dinsel temelli çatışmalar buna örneklerdir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan risk ve fırsatlar bulunduğu coğrafya, sahip olduğu tarihsel ve kültürel derinlik dolayısıyla Türkiye'yi de etkilemiştir. Soğuk Savaş döneminin statik ve güç dengesine dayalı uluslararası sistemi içinde dar bir hareket alanına sahip olan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan güç boşluğu sayesinde bölgesinde önemli bir hareket alanı kazanmıştır. Böyle bir ortamda Türkiye bölgesiyle ekonomik ve siyasal bağlarını geliştirme yolları aramıştır. Bu bağlamda özellikle Türk dünyasına yönelik aktif bir politika izleyen

Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Ekonomik İşbirliği Örgütü, D-8 gibi bölgesel örgütleri de etkin ve etkili bir şekilde kullanmaya çalışmıştır. Fakat gösterilmeye çalışılan aktiflik ve etkili kullanım, dış politika hedefleri arasında koordinasyon eksikliği, Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yetersizliği gibi nedenlerden dolayı söylem düzeyinden öteye geçememiştir. Diğer taraftan, Soğuk Savaş sonrası dönem Türkiye için çeşitli riskleri de beraberinde getirmiştir. Zira Türkiye kendisini bir kriz bölgesinin ortasında bulmuştur. Türkiye, Batısında Bosna Savaşı, doğusunda Ermenistan'ın Karabağ'ı işgali, kuzeydoğusunda Rus- Çeçen çatışması, güneyinde Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ardından gelen I. Körfez Savaşı vb. gibi sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bunlara ek olarak, komşuları Suriye, Yunanistan ve Ermenistan'dan güvenlik tehdidi algılamaları Türkiye'nin bu dönemde güvenlik odaklı bir dış politika izlemesinde etkili olmuştur.

2000'li yıllara güvenlik odaklı bir dış politika anlayışıyla giren Türkiye, 2002 genel seçimlerinin ardından Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti)'nin tek başına iktidara gelmesiyle dış politikasında *Stratejik Derinlik* yaklaşımı ile uyumlu politikalar uygulamaya başlamıştır. Zira yaklaşımı 2001 yılında yayınlanan *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* adlı eserinde formüle eden Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu 2002- 2009 yılları arasında büyükelçilik ve başbakan başdanışmanlığı yapmış ve 2009 yılından itibaren de Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenmektedir. Davutoğlu üstlendiği bu görevler vasıtasıyla formüle ettiği yaklaşımı pratiğe aktarabilme imkânına sahip olabilmıştır. Bu bağlamda, çalışma *Stratejik Derinlik* yaklaşımının teorisi ve pratiğini analiz etmeye yönelecektir.

2000'li yıllara girerken Türkiye'yi tarihin önemli yol ayrımlarından birinin önünde olarak gören Davutoğlu, Türkiye'nin sahip olduğu tarihi birikim, coğrafi derinlik ve kültürel mirasın rasyonel bir stratejik planlama dahilinde büyük bir atılım potansiyeli oluşturabileceğini söylemektedir. Davutoğlu eserinde aynı zamanda Türkiye'de alternatif bakış açısı ve stratejik teori eksikliği olduğundan bahsetmektedir. Bu manada *Stratejik Derinlik* yaklaşımı, Türkiye'nin kendi iç dinamizminin ve uluslararası ilişkilerdeki küresel, kıtasal

ve bölgesel düzeyli dinamik etmenlerin tasvir, açıklama, anlama, anlamlandırma ve yönlendirme boyutları ile bir bütün olarak incelenmesiyle bu eksikliklerin giderilmesine katkı sağlama iddiasını taşımaktadır. Diğer taraftan Davutoğlu, Türkiye'nin coğrafi idrakini, kültürel zenginliğini, uluslararası konumunu belirleyen güç potansiyelini ve stratejik teori üretme kapasitesini yeniden yorumlayarak Türk Dış Politikası'na yeni bir yaklaşım getirmiştir. Bunu yaparken, yaklaşımına bilimsel bir metodolojiyle teorik bir altyapı oluşturmuştur.

Yaklaşımın Türk Dış Politikası'nda meydana getirdiği değişimlerin teorik bir altyapıya dayandığı iddiasıyla çalışma *Stratejik Derinlik'in* teorik yerini belirlemeye ve teorik- pratik uyumunu değerlendirmeye yönelecektir. Bu bağlamda *Stratejik Derinlik*, Türk Dış Politikası'nda teorik altyapıya sahip tek yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. *Stratejik Derinlik*, Türk Dış Politikası'nda teorik bir yaklaşım iddiası taşıdığı için çalışmanın birinci bölümünde bu teorik niteliği incelenecektir. I. bölümde yaklaşımın teorik olarak yeri belirlendikten sonra kavramsal temellerine değinilecektir. Burada Davutoğlu'nun ortaya koyduğu güç denkleminde ve Türkiye'deki stratejik teori yetersizliğine dair görüşlerine yer verilecektir. Bölümün sonunda ise *Stratejik Derinlik* yaklaşımıyla birlikte Türk Dış Politikası'nın beş yeni ilkesine yer verilecektir. Bu ilkeler ismen, güvenlik ve demokrasi dengesi, komşularla sıfır sorun maksimum işbirliği, komşu bölgeler ve ötesi ile ilişkilerin geliştirilmesi, ritmik diplomasi ve çok boyutlu dış politika.

Çalışmanın II. bölümünde yaklaşımın muhtevastaki kavramsal unsurların pratikle uyumu değerlendirmeye çalışılacaktır. Bu noktada Türkiye'nin Suriye politikaları test alanı olarak ele alınacaktır. Zira Suriye, *Stratejik Derinlik* yaklaşımında bahsi geçen kavramlar ve dış politika ilkelerinin genel olarak uygulandığı bir alan olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan Suriye, yaklaşımın muhtevastına göre Doğu Akdeniz merkezli stratejinin temelinde ve Türkiye'nin etrafındaki diğer bölgeleri de etkileyebilecek bir konumundadır. Aynı zamanda iki ülke arasındaki geçmişteki kronik sorunlar Türkiye'nin tarihi birikimi, coğrafi derinliği ve

kültürel mirası açısından olumsuz etkiler doğurmaktaydı. Bu bağlamda *Stratejik Derinlik* yaklaşımının Türk Dış Politikası'nda etkili olmaya başladıktan sonra gelişen Türkiye- Suriye ilişkileri, yaklaşımın teorik ve pratik uyumunu göstermesi açısından önemlidir. Bu yüzden II. bölümde *Stratejik Derinlik* yaklaşımında Suriye'nin yeri detaylandırılacaktır. Daha sonra iki ülke arasındaki geçmişteki kronik sorunlar ve ilişkilere etkileri üzerinde durulacaktır. Ardından da Türkiye- Suriye ilişkilerinde günümüze kadar yaşanan gelişmeler *Stratejik Derinlik* yaklaşımının kavramsal temelleri kullanılarak anlatılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAKLAŞIMIN TEORİK DEĞERLENDİRMESİ VE KAVRAMSAL TEMELLERİ

1.1. TEORİK DEĞERLENDİRME

1.1.1. Teori Nedir?

Birçok düşünürre göre teori, bir olayın basitçe açıklaması veya gerçek dünyada var olan bir davranış tarzıdır. Öte yandan bilimsel teorinin ne olduğu ve hangi teorilerin bilimsel olarak kabul edilmesi gerektiği üzerine birçok farklı görüş mevcuttur. Kabul gören bir tanım olarak, bilimsel teoriler üzerinde ampirik sınamalara uygun genellemelere sahip ve aynı zamanda açıklama ve öngörülerde bulunulmasına imkân veren önermelerdir.¹ Ampirik sınamaların neler olduğu üzerinde bir görüş birliği yoktur. Konu üzerinde çalışan düşünürler çeşitli görüşler öne sürmüştür. Örneğin Karl S. Popper “yanlışlama” yöntemini öne sürerken Lakatos teorileri ilerici ve gerici olmalarına göre bilimsel kabul etmektedir. Kuhn ise normal bilim dönemi ve devrimci bilim dönemi ayrımını yaparak, bilimsel teorilerin normal bilim döneminde ortaya çıkabileceğini öne sürmüştür.²

Genel manada bir teori olaylara yaklaşım yoludur. Bununla birlikte olayları kavrayışın temelini oluşturan görüş veya bakış açısıdır. Yani teori eylemlerin, düşüncelerin ve iddiaların mantığını oluşturur. Böylece teori genellikle olayları anlamlı hale getiren belirli bir yoldur.³ Bilimsel teoriler hakkında genel olarak kabul gören bir başka tanıma göre ise teori, deney ve gözleme dayalı, test edilebilir özelliğe sahip olgulardan yola çıkılarak oluşturulan ya da bilimsel yasa benzeri genellemelere dayanan bir sistemdir.

¹ Charles Reynolds, **The World of States: An Introduction to Explanation and Theory**, Aldershot, Vermont, Edward Elgar Publishing, 1992, ss. 6-8.

² Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 6. baskı, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010, ss. 75-90.

³ Cemal Yıldırım, **Science: Its Meaning and Method**, Ankara, METU Faculty of Arts and Sciences Publication, 1971, s. 228.

Burada yasa benzeri genellemelerden bahsedilmesinin nedeni doğa bilimleri ve sosyal bilimlerde teori tanımlarının aynı olmamasından kaynaklanmaktadır. Doğa bilimlerinde teoriler defalarca sınanmış, doğruluğu kesinleşmiş ve tekrarlanan genellemeler anlamına gelen yasalarla kuruludur. Sosyal bilimlerde ise teoriler araştırmacıyı her defasında aynı sonuçlara ulaştırması güç varsayımlardan oluşmaktadır.⁴ Bu bakımdan sosyal bilimlerde teoriler, doğa bilimlerinde olduğu gibi sürekli olarak tekrarlanan ve aynı sonucu veren ve katı bir deneysel disiplinle oluşturulmuş önermelerden oluşmaz.⁵ Hem doğa hem de sosyal bilimlerde teoriler için ortak bir tanım vermek açısından, bilimsel teori destekleyici bir mantık dâhilinde birbirine bağımlı önermeler/ifadeler (statements) sistemi olan kavramsal bir şemadır.⁶ Buna ek olarak bilimsel teori tabii olayları doğru ve tam olarak açıklamak ve öngörmek için kullanılabilen özlü ve tutarlı kavramlar, iddialar ve yasalar bütünüdür.⁷

Sosyal bilimlerde teoriler doğa bilimlerinden ayrıldığı noktada araştırmaya rehberlik ederek doğru cevapları bulmaya yardımcı olacak doğru soruları sormayı sağlayacak genellemeler bütünü olmayı da içermektedir. Zira olgular dünyası sayısız cevaplarla doludur. Teori bizi, içinde kaybolmamızın çok mümkün olduğu sayısız cevapların arasından uygun olanı seçmemizi sağlayacak doğru soruları sormaya yönlendirir. Bu yönüyle ne tür bilgi ve ilişkileri arayacağımızı bilmemiz için teori ve teorilere gereksinimimiz vardır.⁸ Çünkü gerçeklik ve olgular karışık bir haldeyken, teori sade ve basittir. Teoriler sadeleştirme yaparak meydana gelen olaylar/olgular içinde gerekli ve işe yarayan parçaları ortaya koyarlar ve gerekli nedensel ve bağımlılık ilişkilerini belirtirler veya bunları bulmak için nereye bakılması

⁴ Arı, age., ss. 22-23.

⁵ Alfred Schutz, "Concept and Theory Formation in the Social Sciences", **The Journal of Philosophy**, Cilt 51, Sayı 9, Nisan 1954, ss. 272-273.

⁶ Yıldırım, **Science**, s. 228.

⁷ Moti Ben- Ari, **Just a Theory: Exploring the Nature of Science**, New York, Prometheus Books, 2003, s.24.

⁸ Kenneth Waltz, George H. Quester; **Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**, çev. Ersin Onulduran, Ankara, A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1992, s. 12.

gerektiğini tavsiye ederler.⁹ Ek olarak, teoriler olayları/olguları işe yarar kategorilere ayırarak araştırmacıların eleştirel, mantıklı ve tutarlı yönde düşünmelerine yardımcı olabilirler. Zira kategorize işlemi uygun birim /parçaları ve analiz düzeyini seçmeyi sağlamanın yanında olası ve önemli bağlantıları ve davranış biçimlerini tanımlar.¹⁰ Bu bağlamda teorilerin olmadığı bir durumda hiçbir bilim dalının büyük ölçüde birbirinden bağımsız bilgi parçaları bütününden fazlası olduğu söylenemezdi.¹¹

Popper'a göre teoriler, "dünya" olarak adlandırdığımız olguyu yakalamak amacıyla, onu mantıklı hale getirmek, açıklamak ve ona hâkim olmak için atılmış ağılardır.¹² Diğer taraftan, teoriler öğrenmeyi kolaylaştırmayı ve uygun biçimde hareket etmeyi sağlamanın yanında, genellemeler ve soyutlamalarla kaotik halde bulunan ayırık ve bağlantısız parçaları anlamlandırırır.¹³ Bir anlamda sosyal bilimlerde teoriler ampirik olgularla test edilmiş genellemelerden ziyade olgular arasındaki ilişkilerin analizinden yola çıkılarak meydana getirilen genellemelerden oluşur. Fakat ampirik olgularla test edilmeye uygun olmasalar da teorileri oluşturan önermelerin en azından birbirleriyle tutarlı, uyumlu, bazılarının sınanmaya uygun ve bütün itibarıyla doğru kurgulanmış olması gerekmektedir.¹⁴

Özetle, yukarıda verilen tanımlamaların doğrultusunda, *Stratejik Derinlik* yaklaşımı teorik olarak değerlendirilirken, teorinin genel anlamından ziyade sosyal bilimlerde kabul edilen anlamı ele alınacaktır. Bu bağlamda teori, bilimsel araştırma yapılmasına olanak verecek biçimde olguları sınıflandıran, bu olgular aralarındaki nedensel ilişkileri açıklayarak tutarlı ve uyumlu genellemeler içeren ve belirli ölçüde öngörü kabiliyetine sahip

⁹ Kenneth Waltz, "Evaluating Theories", *American Political Science Review*, Cilt 91, Sayı 4, Aralık 1997, s. 913.

¹⁰ Scott Burchill, Andrew Linklater, "Introduction", *Theories of International Relations*, Ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, 3. baskı, New York, 2005, s. 16.

¹¹ Yıldırım, *Science*, s. 230.

¹² Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, London ve New York, Routledge, 2005, ss. 37-38.

¹³ Hans Joas, Wolfgang Knobl, *Social Theory: Twenty Introductory Lectures*, Cambridge University Press, 2009, s. 5.

¹⁴ David Singer, "Theorist and Empiricists: Two Culture Problem in International Politics", *The Analysis of International Politics*, Ed. James Rosenau vd., New York, The Free Press, 1972, s. 88'den alıntı yapan Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 23.

düşünsel yaklaşımlar ve çerçevelerdir. Öte yandan, teorinin anlamı sosyal bilimlerin bir alanı olan uluslararası ilişkiler disiplininde temel olarak benzer bir anlamı çağrıştırmaktadır. Bu manada, uluslararası ilişkiler disiplini açısından teorinin anlamını özelleştirmek açısından şu tanım yapılabilir; Uluslararası ilişkiler disiplininde teori dünya siyasetindeki sıradan ve sıra dışı olayları/olguları anlamayı ve açıklamayı kolaylaştıran kavramsal çerçeve ve aynı zamanda birbirleriyle ilgili politika ve pratiklerin analizidir. Bu tanımlamaların zemininde bir sonraki başlık altında bir teoride olması gereken ve beklenen niteliklere değinilecektir.

1.1.2. Teoride Olması Gereken Nitelikler ve Teoriden Beklenenler

Yukarıda bahsedilen teoriye ilişkin tanımların muhtevasında teoride olması gereken niteliklerin ve teoriden beklenenlerin belirlenmesi *Stratejik Derinlik* yaklaşımının ne ölçüde bir teori veya düşünsel bir yaklaşım olduğu konusunda bir fikir sahibi olmak adına yararlı olacaktır. Bu yüzden öncelikle bir teorinin hangi kıstaslara göre değerlendirilmesi gerektiği açıklanmaya çalışılacaktır.

Öncelikle bir teoriyi değerlendirirken tutarlılık, tamlık ve bağımsızlık özellikleri ön plana çıkmaktadır.¹⁵ Tutarlılık, mantıksal açıdan önemli bir mecburiyettir. Bir teorideki tutarlılık, içerisinde herhangi bir çelişkinin bulunmaması anlamına gelmektedir. Tamlık, teoriyi oluşturan tüm önermelerin sistemde doğruluklarının ya kanıtlanmadan kabul edilebilecek durumda (aksiyom) ya da kanıtlanabilir durumda (teorem) olmalarını belirtmektedir. Bağımsızlık ise doğruluklarının kanıtlanmadan kabul edilebilecek durumda olan önermelerin sayılarının en aza inmiş şeklini ifade etmektedir. Böylece önermelerin teoriye özgüllükleri sağlanmış olacaktır. Ek olarak, tutarlılık, tamlık ve bağımsızlık özelliklerinden başka bilimsel bir teori

¹⁵ Cemal Yıldırım, **Bilim Felsefesi**, 7. baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s. 135.

betimleyici, korelasyonel ve açıklayıcı olmalıdır.¹⁶ Bir teori bu üç özelliğin hepsini içermelidir. Betimleyici özellik tek başına yetersiz fakat teorinin dikkate alınması için önemlidir. Aynı zamanda betimleme, olayları/olguları tanımlama ve tasvir etme yoluyla yapılabilir. Korelasyon ise olaylar/olguları ele alarak aralarındaki etkileşim ilişkisini ortaya çıkaran bir özelliktir. Açıklama da ortaya çıkarılan ilişkinin nasıl kurulduğunu, yönlerinin ve etkilerinin neler olduğunu ortaya koyar.

Diğer taraftan, özellikle uluslararası ilişkiler disiplinde bir teoriden beklenenler olayları/olguları içsel olarak tutarlı bir şekilde açıklamasının yanında yeni gelişmeler karşısında güncelleştirmeye ve geliştirmeye uygun olması, yapılması gerekenleri belirtmesi ve doğa bilimlerinde ki kesinlikte olmasa da belirli bir öngörü kabiliyetine sahip olmasıdır.¹⁷ Bu açıdan düşünüldüğünde bir teorinin doğru bir betimlemeden ayrıştığı noktaların bunlar olduğunu söylemek mümkündür. Teori, belirli faktörler ve şartlar altında gözlenen olaylar/olgular üzerine sıradan tanımlamalar yaparak veya gerçekleşmesi mümkün olanların öngörüsüyle dünyayı daha anlaşılır hale getirir. Zira uluslararası ilişkiler ve dünya siyaseti ile ilgili teorilerin tümü bu hedefi gerçekleştirmenin peşindedir.¹⁸

Özetle bir teoriden beklenenler betimleyici, tutarlı ve tutarlı olması, bu manada olaylar/olgular arasındaki ilişkilerin neden, nasıl ve ne yönde geliştiğini belirtmesidir. Ayrıca teori, yeni gelişmeleri öngörme ve bu gelişmelere göre geliştirilme ve güncelleştirilme kabiliyetine sahip olmalıdır. Ek olarak, teori yalnızca olguları açıklamak ve aralarındaki ilişkileri tanımlamakla ya da belirli öngörülerde bulunmakla kalmazlar. Aynı zamanda yapılacak veya yapılması haklı olarak beklenebilecek işlemleri de belirleyerek tavsiyelerde bulunurlar.¹⁹

¹⁶ Arı, **age.**, s. 30.

¹⁷ Arı, **age.**, s. 31.

¹⁸ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, **International Relations and World Politics: Security, Economy, Identity**, 3. baskı, New Jersey, Pearson Prentice Hall, 2006, s. 30.

¹⁹ Waltz, Quester; **age.**, s. 14.

1.1.3. *Stratejik Derinlik Yaklaşımı: Bir Teori mi?*

Türkiye'nin uluslararası konumunu ortaya koymayı hedefleyen *Stratejik Derinlik* yaklaşımı, içinde Türk Dış Politikası'nın nasıl yürütülmesi gerektiğini belirten fikirler içermektedir. Bunun yanında içerdiği fikirleri kavramsal birtakım açıklamalarla anlatmaktadır. Davutoğlu bu kavramları oluştururken bir ülkenin dış politikasında "stratejik teori"nin önemine de değinmektedir. Çünkü sathi olarak dış politikada stratejik teori, stratejik ve taktik adımların tutarlı bir teorik çerçeve içinde terkip edilmesini sağlayan bir sistemdir. Böylece değişik bölgelerdeki taktik adımlar birbirleriyle uyumlu halde ülkenin tarih ve coğrafya derinliği ile bütünleşmiş bir stratejik planlama dahilinde yürütülebilir.²⁰ Öte yandan, Davutoğlu eserinde kalıcı ve kapsamlı bir stratejik yaklaşımın geçmiş- konjonktür- gelecek bağlantısını kurabilen bir tarihi derinlik analizi ile iç- bölgesel- uluslararası parametreler arasında sağlıklı bir geçişkenlik kurabilen coğrafi derinlik analizinin kesişim alanında ortaya çıkacağını belirtmektedir.²¹ Bu yüzden *Stratejik Derinlik* yaklaşımı Türkiye'nin tarihi ve coğrafi derinliğini koyduğu dış politika hedefleri doğrultusunda yeniden yorumlamaktadır. Bu bağlamda *Stratejik Derinlik*, Türk Dış Politikası'nda stratejik teori eksikliğini giderme iddiası taşımaktadır.

Davutoğlu eserinde belirttiği üzere, *Stratejik Derinlik* yaklaşımını oluştururken kullandığı metodolojik yöntem beş boyutludur. Bunlar tasvir (betimleme), açıklama, anlama, anlamlandırma ve yönlendirmedir. Bu metodolojik yöntem bir önceki başlıkta teoriden beklenenler arasında saydığımız betimleyicilik, korelasyonel olma ve açıklayıcılık gibi özelliklerle örtüşmektedir. Hatta *Stratejik Derinlik* yaklaşımı bu özelliklerle örtüşmekten öteye geçip olayları/olguları yönlendirme boyutunu da içermektedir.

²⁰ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 59. baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2011, s. 47.

²¹ Davutoğlu, *age.*, s. 552.

Davutoğlu'nun ortaya koyduğu yaklaşımı oluşturan metodolojik yöneme daha da odaklanmak açısından içerdiği beş boyutu detaylandırmakta yarar vardır. Yaklaşımında belirtildiği üzere, tasvir boyutu incelenen nesneyi görüldüğü gibi resmetmeye dayanmaktadır. Ancak tasvir, kendisiyle sınırlı kalındığında nesnelliğin en üst düzeyde sağlandığı boyuttur.²² Ek olarak Davutoğlu'na göre, derinliğe sahip stratejik bir analiz ise statik resimlerin aldatıcı görüntülerinin etkisinden uzaklaştıkça mümkün olabilir. Olguların anlık tasvirleriyle oluşturulan statik resimler ve bu resimlerin kesin veriler olarak ele alınması tasvirden yoruma, açıklamadan anlamaya, anlamadan anlamlandırmaya geçişin önünü tıkayacak engeller oluşturur. Bir de statik resimlerin birbirlerinden bağımsız bir şekilde ele alınması yapılacak stratejik analizi yüzeysel bir tasvire dönüştürür. Davutoğlu bu eksiklikten kurtulabilmenin yolunun tek boyutlu tasvir kolaylığı yerine çok boyutlu süreç analizinin benimsenmesi olduğunu belirtmektedir. Zira tarihi akışı ve süreci ihmal eden stratejik analizde stratejik kaymaları gözleyebilmek ve anlayabilmek imkânsızdır.²³ Bu noktada Kenneth Waltz da tasvirin akılcıca yapılmadığında sadece tasvir olarak kalacağını ve açıklayıcı olamayacağını belirtmektedir.²⁴ Somutlaştırmak adına örneğin 1950'lilerde Türk Dış Politikası'nda sadece Batı yönlü politikalarını ele alan fakat bunu yaparken uluslararası durumu görmezden gelen bir tasvir çok rahat bir şekilde dönemin karar alıcılarını tek yönlü, bağımlı ve akılcı olmayan politikaları uygulamakla suçlayabilir. Fakat bu durum doğru bir analizi yansıtmaz ve tam manasıyla açıklayıcı olamaz. Zira bu analiz, II. Dünya Savaşı'nın başından analiz edilen zaman dilimine kadar olan tarihi süreci ve süreç içindeki Türkiye'nin algıladığı Sovyet tehdidini göz ardı etmektedir.

Davutoğlu, açıklama boyutunun temel hedefinin yaşanan bir sürecin ya da gözlenen bir olgunun görünen dinamiklerini sebep-sonuç ilişkileri çerçevesinde ortaya koymak olduğunu söylemektedir. Ayrıca tasvir günlük kullanımdaki kelimelerle basit bir düzeyde yapılabilecekken, yapılan tasvirin

²² Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, ss. 1-3.

²³ Davutoğlu, **age.**, s. 4.

²⁴ Waltz, Quester, **age.**, s. 11.

açıklama düzeyine taşınması kesinlikle özgün kavramsal bir çerçevenin geliştirilmesine bağlıdır. Zaten bilimsel bir tasvir ve açıklama çabasını sıradan bir gözleminden ayıran fark da tutarlı bir kavramsal çerçeve kullanılmasıdır.²⁵ Bu boyut bir teoride olması gereken olaylar/olgular arasındaki ilişkilerin neden, nasıl ve ne yönde geliştiğini belirtme özelliğini karşılamaktadır. Çünkü açıklama boyutu belirtildiği gibi sebep- sonuç ilişkisi çerçevesinde olaylar/olguların dinamiklerini ortaya koyar.

Diğer taraftan Davutoğlu'na göre anlama boyutu, açıklama boyutuna derinlik kazandırır ve olguların bir süreç mantığı içinde kavranabilmesini gerektirir. Anlama, incelenen nesneleri derinliğine kavrayan bir bakış açısidir. Buna ek olarak, açıklama incelenen olgular arasındaki sebep- sonuç ilişkisini tespit ederken anlama incelenen olgunun gerçekliğine zihinsel imgelerimizle nüfuz edebilme çabasıdır. Bu çaba da tutarlı ve sistematik bir soyutlama işlemiyle amacına ulaşabilir. Soyutlama işlemi olgudan zihinsel sürece, zihinsel süreçten olguya geçişi sağlayabildiği ölçüde yararlı ve etkin olabilir. Zira anlama boyutu bu tarz bir soyutlama işlemi ile güç kazanır.²⁶

Yukarıda da belirtildiği gibi anlama incelenen nesneleri derinliğine kavrayan bir perspektifken, Davutoğlu anlamlandırma boyutunun bu perspektife yön kazandıran bir duruş sahibi olduğunun altını çizmektedir. Bununla birlikte anlamlandırabilmek için önce özgün bir duruş sahibi sonra da teorik bir çerçeve gereklidir. Bu bağlamda her anlamlandırma kendi içinde tutarlı teorik bir çerçeveye dayanmak zorundadır. Anlamlandırma özgün bir teorik çerçeveye dayanmakla birlikte olgulara nüfuz edebilmeyi, onları hissedebilmeyi ve bir bütün içinde yerli yerine oturtabilmeyi ve meydana gelebilecek gelişmeleri sezebilmeyi mümkün kılmaktadır.²⁷ Bu noktada bir teoriden beklenen önemli özelliklerden birisi olan öngörü kabiliyeti anlamlandırma boyutunda karşılanmaktadır. Anlamlandırma boyutunu oluşturan tutarlı ve özgün teorik çerçeve olaylar/olgulara nüfuz ederek, onlar

²⁵ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 1.

²⁶ Davutoğlu, **age.**, ss. 1-2.

²⁷ Davutoğlu, **age.**, s. 2.

hakkında öznel yorumlara imkân verir. *Stratejik Derinlik* yaklaşımının oluşumunda kullanılan metodolojik çerçevenin bir boyutu olan anlamlandırma, yaklaşıma öngörü kabiliyetini kazandırmaktadır.

Stratejik Derinlik yaklaşımı oluşturulurken kullanılan metodolojik yöntemin son boyutu yönlendirmedir. Davutoğlu yönlendirmenin anlamlandırma boyutunda sağlanan verilerden bir sonuç çıkarmak ve buna dayanarak olguları ve süreçleri etkileyebilmek olduğunu belirtmektedir.²⁸ Bu durum ise teoriden beklenen yapılacak veya yapılması haklı olarak beklenebilecek işlemleri belirleme özelliğiyle uyushmaktadır. Anlamlandırma boyutunda olgulara nüfuz edilerek oluşturulan öngörü ve önermeler yönlendirme boyutunda zihinsel parametrelerin paralelinde manipüle edilebilir. Bu da ortaya konulan fikir dahilinde yapılacak veya yapılması haklı olarak beklenebilecek işlemleri belirlemenin önünü açmaktadır.

Davutoğlu'na göre bundan önce bahsedilen dört boyut zihinsel bir arka planda kalırken, yönlendirme boyutu zihinsel süreç ile pratik arasında bir köprü oluşturur. Yani burada ilk dört boyutun ne oranda mantıki olarak tutarlı ve tarihi zemine sahip oluşu bu boyuta o oranda etki yapar. Tasvir boyutundan yönlendirme boyutuna doğru öznellik derecesi artar böylece zihniyet parametrelere daha çok devreye girer. Bu bağlamda Davutoğlu, açıklayıcı tasvirin nesnelliği ile yönlendirici anlamlandırmanın öznelliği arasındaki ilişkiyi stratejik analizlerin en kırılgan noktası olduğunu belirtmektedir. Zira tasvir boyutunda oluşan öznellik çalışmaların geçerliliğini ya da yönlendirme boyutunda nesnellik iddiası çalışmaların inandırıcılığı kaybettirecektir.²⁹

Stratejik Derinlik yaklaşımının metodolojisinin bir teoriden beklenenler ve teoride olması gerekenler bağlamında değerlendirilmesi sırasında Davutoğlu'nun üzerinde durduğu disiplinlerarası yaklaşım mantığı gözden kaçırılmamalıdır. Davutoğlu'na göre sosyal olguların parçalara ayrılarak

²⁸ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, ss. 2-3.

²⁹ Davutoğlu, *age.*, s. 3.

analiz edilmesi ve bu analizin uluslararası ilişkilere yansıyan noktalarının ortaya konması uluslararası ilişkiler disiplini dahilinde bir özgün yaklaşımın geliştirilebilmesi için önemli olsa da yeterli olmayacaktır. Nitekim uluslararası ilişkilerin görünen siyasi ve diplomatik yüzü bir buzdağının su üstünde kalan parçası gibidir.³⁰ Bu yüzden Davutoğlu *Stratejik Derinlik* yaklaşımında kalıcı ve bilimsel sonuçlara ulaşmak adına dinler tarihi, siyasi tarih, ekonomi-politik, siyaset sosyolojisi, din psikolojisi gibi birbirinden ayrı gibi duran alanlardaki birikimlerini bir sentez haline getirmiştir.

Türkiye'nin uluslararası konumunu ortaya koymayı amaç edinmiş olan *Stratejik Derinlik* yaklaşımının muhtevasında barındırdığı unsurlar bakımından tutarlı bir çalışma olduğunu söylemek mümkündür. Yaklaşım, tutarlık gücünü, üstüne inşa edildiği metodolojik yöntemden ve bu yöneme uygun yapılan tarihi ve coğrafi derinliğe sahip ve yaklaşımın sonucunda varılan yargılara uygun tasvirler ve tanımlamalardan almaktadır. Bu bağlamda, Davutoğlu'nun yaklaşımı oluştururken kullandığı Türkiye'nin uluslararası konumuna dair tanımım, yaklaşıma amaç olarak koyduğu Türkiye'nin merkez ülke konumuna uygun bir dış politika oluşturma fikrine göre düzenlediği belirtilmelidir. Zira yaklaşımda "Türkiye 20. yüzyılda tarih sahnesine çıkmış modern bir ulus- devlettir"³¹ tanımlaması yerine "Türkiye bu asrın başında Avrasya üzerinde egemen olan sekiz çok- uluslu imparatorluk yapısından (diğerleri İngiltere, Rusya, Avusturya- Macaristan, Fransa, Almanya, Çin ve Japonya'dır) birini oluşturan Osmanlı Devleti'nin mirası üzerinde kurulmuş modern bir ulus devlettir"³² tanımlaması tercih edilmiştir. Bununla birlikte yaklaşımın amaçları ve Türk Dış Politikası'nda uygulanmak üzere ortaya attığı ilkeler arasındaki tutarlılıktan da bahsedilmesi gerekir. Dış politikada Türkiye'yi öncelikle bölgesinde daha sonra da küresel anlamda bir güç merkezi haline getirme iddiasında olan *Stratejik Derinlik* yaklaşımı, "güvenlik ve demokrasi dengesi, komşularla sıfır sorun maksimum işbirliği, komşu bölgeler ve ötesi ile ilişkilerin geliştirilmesi, ritmik diplomasi ve çok

³⁰ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, ss. 4-5.

³¹ Davutoğlu, *age.*, s. 6.

³² Davutoğlu, *age.*, s. 7.

boyutlu dış politika”³³ gibi ilkeler içermektedir. “Türkiye’nin Yeni Dış Politika İlkeleri” başlığında detaylı bir şekilde değinilecek olan bu ilkeler öncelikle bölgesinde daha sonra da küresel anlamda bir güç merkezi olma amacıyla olan bir ülkenin uygulaması gereken politikalarlardır. Merkezi bir güç olmanın ön koşulu çevresindeki ülkelerce kabul edilmiş bir cazibe merkezi olmaktır. Bu yüzden Türkiye önce komşuları sonrada bölgesindeki diğer ülkelerle olan sorunlarını minimuma indirmeli, bu ülkelerle hem ikili hem de çoklu ilişkilerini geliştirmeli, bunu yaparken de uluslararası örgütleri etkin bir biçimde kullanmalıdır.

Teoride olması gereken tamlik ve bağımsızlık özelliklerine bakıldığında ise *Stratejik Derinlik* yaklaşımında bulunan önermelerin aksiyom veya teorem biçiminde oldukları görülmektedir. Yaklaşımın muhtevasında bulunan ve “Yaklaşımın Kavramsal Temelleri” başlığı altında detaylandırılacak olan güç denklemi ve stratejik teori gibi kavramlar bu durumu desteklemektedir. Ek olarak, Türkiye’nin uluslararası konumuna dair yapılan önermelerin doğruluğu tarihi birikim ve coğrafi derinlik kavramları kullanılarak kanıtlanmaya çalışılmaktadır. *Stratejik Derinlik* yaklaşımı Türkiye’yi etrafında düzen kuran bir konuma yerleştirmektedir. Bu bağlamda Davutoğlu Türkiye’nin tarihi birikimine bakıldığında bölgesindeki ve bölgesi dışındaki ülkelerden farklı bir konumda olduğunu belirtmektedir. Çünkü Türkiye’nin uluslararası sistemin hakîm unsurları ile ilişkileri tarihten günümüze farklı bir biçimde gelişmiştir. Türkiye sistemin hakîm unsurlarını ortaya çıkaran tarihi sürecin bir parçası olmadığı gibi bu unsurların sömürgeleştirdiği ülkeler grubuna da dahîl olmamıştır. Türkiye konjonktürel bir biçimde ortaya çıkmış bir ulus- devlet de değildir. Türkiye uluslararası sistemi oluşturan hakîm medeniyet ile asırlarca süren çok yoğun bir hesaplaşma sürecinin meydana getirdiği tarihi mirasın eseridir.³⁴

³³ Ahmet Davutoğlu, “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, **Insight Turkey**, Cilt 10, Sayı 1, 2008, ss. 77-96.

³⁴ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, ss. 65-66.

Öte yandan, *Stratejik Derinlik* yaklaşımının bağımsızlık özelliğini yeterince karşılayabildiği konusu sorunludur. Zira güç denklemi kavramını oluşturan önermeler teorem olmaktan çok aksiyom özelliği taşımaktadırlar. Diğer bir deyişle doğrulukları kanıtlanmadan kabul edilebilir durumda olan önermelerin çokluğunun yaklaşımın özgünlüğünü azalttığı ve bağımsız olma özelliğini zedelediği söylenebilir. Örneğin güç denklemi içerisinde vurgulanan sabit ve potansiyel veriler daha önceki birçok çalışma tarafından konu edinmiş³⁵ ve bir nevi aksiyom özelliği kazanmışlardır. Fakat belirtilmesi gereken diğer bir husus olarak gücü ve unsurlarını ele alarak bir nevi aksiyom haline getiren çalışmalar genel olarak uluslararası sistemi açıklamayı konu edinen teorilerdir. *Stratejik Derinlik* yaklaşımı ise Türk Dış Politikası'na dair teorik bir yaklaşım iddiasını taşıyan bir çalışmadır. Bu yüzden bağımsızlık özelliğine bakılırken *Stratejik Derinlik* yaklaşımının benzer ölçekteki teorik yaklaşımlara göre değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Bu açıdan bakıldığında ise yaklaşımın bağımsızlık özelliğine sahip olduğu söylenebilir.

Stratejik Derinlik yaklaşımının teori özelliklerini ne ölçüde taşıdığına dair yapılan değerlendirme doğrultusunda yaklaşımın Türk Dış Politikası'na dair teorik düzeyde yapılmış bir çalışma olduğu söylenebilir. Yukarıda yapılan tartışma çerçevesinde yaklaşımın betimleyicilik, açıklayıcılık, tutarlılık, tamlık gibi özellikleri taşıdığı söylenebilir. *Stratejik Derinlik* yaklaşımı konu edindiği olguları nesnel bir şekilde tasvir ederken oluşturduğu mantık dahîlinde kalabalık olgular dünyasını amaçları doğrultusunda sınırlandırabilmektedir. Bununla da kalmayıp olgular arasındaki ilişkileri, bu ilişkilerin neden ve nasıl geliştiğini açıklayan yaklaşım bunun ötesine geçerek öngörü ve yapılması gereken/beklenen işlemleri belirleme özelliklerini içermektedir. Yaklaşım her ne kadar bir teoride olması gereken olarak belirlenen bağımsızlık özelliği konusunda sorunlu olsa da teorik bir yaklaşım olduğu konusunda bir yargıya varmak yanlış olmayacaktır.

³⁵ "Güç Denklemi" başlığı altında bu çalışmalara yer verilecektir.

Teoride olması gereken nitelikleri ve teoriden beklenenleri büyük oranda karşılayan *Stratejik Derinlik* yaklaşımının ne tür bir teori olduğu konusuna açıklık getirilmelidir. Bu manada Stanley Hoffman'ın düşüncelerinden yararlanabilir. Bu bağlamda Hoffman uluslararası ilişkiler teorilerini farklı irtifalarda ve rotalarda uçan uçaklara benzetmektedir. En yüksek irtifada dünya politikalarında ideal ve etik standartlarıyla ilgilenen ya da tüm kapıları açabilen ana anahtar benzeri açıklamaları olan (Örn. klasik realizmde güç kavramı) veya tüm devletlere yönelik bir devletin nasıl yönetilmesine dair tavsiyelerde bulunan teoriler vardır. Daha alçak irtifada ise uluslararası ilişkiler disiplinin sınırlı ve bağımsız alanlarına yönelik daha titiz ve detaylı analizlere dayanan teoriler vardır. Bir ulus devletin karar alma süreçlerini içine alan sistematik araştırmalar içeren teoriler bu sınıfa girer.³⁶ Bu ayrıma bakarak teoriler arasında bir bakıma makro ve mikro ayrımı da yapılabilir. Burada makro teori sınıflandırılması tüm uluslararası sistemle ilgilenen ve bu yönde önermeler içeren teorilere verilebilecekken, mikro teori sınıflandırması uluslararası ilişkiler disiplininin bir alanı olarak belirli bir devletin dış politikasının nasıl yürütülmesine yönelik ya da bölgesel veya uluslararası örgütlerin işlevlerini konu edinen teorilere verilebilir. Bu durumda *Stratejik Derinlik* yaklaşımı da Türk Dış Politikası'nın yapımından uygulanmasına nasıl yürütülmesi gerektiği veya Türkiye'nin güç parametrelerinin yeniden yorumlanarak stratejik bir planlama dahilinde değerlendirilerek ülkenin uluslararası konumuna nasıl katkı yapacağı gibi konulara konu edinen mikro bir teori sınıfına sokulabilir ya da Hoffman'ın sınıflandırmasındaki gibi alçak irtifada uçan uçağa benzeyen bir teori olarak adlandırılabilir.

³⁶ Stanley H. Hoffman, "International Relations: The Road to History, **World Politics**, Cilt 11, Sayı 3, 1959, s. 348.

1.2. YAKLAŞIMIN KAVRAMSAL TEMELLERİ

1.2.1. Güç Denklemi

Güç kavramı uluslararası politika analizlerinde/uluslararası ilişkiler teorilerinde öteden beri sıkça kullanılan bir kavramdır. Sıkça kullanılmasının yanında gücün, fizik'te enerji kavramı gibi, uluslararası ilişkiler disiplini hatta sosyal bilimlerin temel kavramı olduğu üzerinde duran yaklaşımlar bile mevcuttur.³⁷ Fakat güç kavramı sıkça kullanılmasına hatta uluslararası ilişkilerin temel kavramlarından birisi olarak ele alınmasına rağmen anlamı üzerinde bulanıklıklar mevcuttur. Bu bulanıklık, kavramın uluslararası politika analizlerinde her büyük olay ve olguyu açıklamak için kullanılmasından dolayı kaynaklanmaktadır. Hal böyle olunca güç ile yakın anlamlara sahip olan otorite, baskı ve şiddet gibi kavramlar da güç kavramı yerine kullanılabilmektedir.³⁸

Disiplinin temel kavramlarından birisi olan güç kavramının anlamı üzerinde bulanıklıklar bulunması ve görüş birliği olmaması, bir uluslararası ilişkiler teorisi oluşturmanın zorluğunu da gözler önüne sermektedir. Nitekim devletler arasındaki ilişkiler için temel belirleyici olan güç kavramı tam olarak netleşmediği için uluslararası politika üzerine varsayımlarda bulunan teorilerin doğrulanabilirlikleri azalmakta ve bu teoriler bakış açısına bağlı hale gelmektedirler. *Stratejik Derinlik* yaklaşımındaki güç denklemi değerlendirilirken bu durum ihmal edilmemelidir.

Güç kavramının anlamındaki bulanıklığın bir diğer nedeni, kavramı uluslararası politika analizlerinin merkezine yerleştiren Hans j. Morgenthau'nun uluslararası politikayı bir güç mücadelesi olarak tanımlamasının yanında güç kavramını ayrıca ele alıp net bir tanım

³⁷ Özellikle realist yaklaşım gücü sosyal bilimlerin temel kavramı olarak ele almaktadır. James E. Dougherty, Robert L. Pfaltzgraff, **Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey**, 5. baskı, United States, Addison Wesley Longman Inc., 1981, s. 67.

³⁸ Oktay F. Tanrısever, "Güç", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, 4. baskı, Ed. Atilla Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, ss. 53-54.

yapmamış olmasından ileri gelmektedir.³⁹ Morgenthau gücü tüm devletlerin diğer hedefleri dışında ilk olarak sahip olmak ve artırmak istediği temel amaç olarak görmektedir.⁴⁰ Bunun dışında gerçekten de gücün ne olduğunu açıklamamaktadır.

Kavramın üzerinde bulanıklığın altını çizen K. J. Holsti gücü 3 ayrı unsura ayırarak açıklanabileceğini düşünmektedir. Buna göre güç kavramı, (1) diğer faktörleri etkileme davranışdır; (2) etkileme davranışını başarılı kılmak için kullanılabilecek imkân ve kabiliyetleri içinde barındırır; (3) başkalarının etkileme davranışına karşılık verme eylemidir.⁴¹ Güç kavramı üzerinde düşünceleri olan bir başka düşünür olan Raymond Aron ise gücün geniş bir anlamı olduğunu belirtmektedir. Ona göre güç herşeyden önce en geniş anlamıyla eylemde bulunma, üretme, yok etme, etkileme kapasitesidir. Bu anlamının ardından güç, hukuki olarak yönetme (come to power- iktidara gelmek) kapasitesidir. Diğer taraftan güç ayrıca bir insanın ya da insan topluluğunun kendi istediğini (will) ve fikirlerini diğerleri üzerine empoze etme, yürürlüğe koyma kapasitedir. Son olarak güç, Aron'un daha önce saydığı üç kapasite biçiminden kaynaklı sahip olunan malzeme, moral, askeri, psikolojik araçlar bütünüdür.⁴²

Güç kavramının devletlerin temel amacı ve uluslararası politikadaki yerinin belirlenmesi açısından belirleyici olduğu varsayımından⁴³ hareketle nelerin ulusal güç üzerinde etkisi olduğu ya da ulusal gücün nasıl belirleneceği soruları önem kazanmıştır. Bu bakımdan uluslararası ilişkiler teorilerinde bir devletin mevcut ve potansiyel gücünü ölçmeye, değerlendirmeye ve diğerleriyle mukayese etmeye yönelik çeşitli unsurlar, veriler veya parametreler ortaya çıkmıştır. Ulusal gücün ölçülmesine yönelik

³⁹ K. J. Holsti, "The Concept of Power in the Study of International Relations", **Background**, Cilt 7, Sayı 4, 1964, s. 179.

⁴⁰ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, 5. baskı, New York, Alfred A. Knopf, INC, 1973, ss. 25-28.

⁴¹ Holsti, **agm.**, s. 182.

⁴² Raymond Aron, **Peace and War: A Theory of International Relations**, New York, Doubleday & Company, 1966, ss. 594-596.

⁴³ Bu varsayımı klasik realist yaklaşım ortaya atmaktadır.

belirlenen unsurlar üzerinde, güç kavramında olduğu gibi bir görüş birliği yoktur. Teorilerin ulusal güç ölçmek için benimsedikleri unsurlar genel olarak uluslararası politikaya bakış açılarına göre değişmektedir. Bu bakımdan uluslararası politikayı bir güç mücadelesi (askeri) olarak gören klasik realist yaklaşımda Morgenthau, bir ulusun diğer uluslar karşısında sahip olduğu gücü oluşturan unsurları sabit ve değişken olarak ikiye ayırarak açıklamıştır. Buna göre ulusal güç oluşturan unsurlar; coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlılık, nüfus, ulusal karakter, ulusal moral, diplomasinin ve hükümetin niteliğidir.⁴⁴ Morgenthau'nun ulusal güç belirleyen unsurlarına bakıldığında Alfred Thayer Mahan'ın belirlediği deniz gücünü etkileyen unsurlar ile benzerlik göstermektedir.⁴⁵

Ulusal güç genel olarak askeri kapasiteye ve savaş kapasitesine yönelik belirleme eğiliminde olan klasik realist yaklaşım belirlenen unsurları dinamik bir şekilde ele alma eğiliminde değildir. Bunun yerine, ulusal güç sayılan unsurların toplamı olarak görme eğilimindedirler. Buna karşılık neo-realist yaklaşım varsayımlarına gücün sürekli değişken ve dinamik bir yapıda olduğunu düşünerek yön vermektedirler. Buradan hareketle Waltz, devletlerin kapasitelerini nüfusun ve ülkenin büyüklüğü, kaynakların dağılımı, ekonomik imkân, askeri kuvvet, siyasi istikrar ve yetkinlik gibi unsurlara dayandırmaktadır.⁴⁶

Diğer taraftan, uluslararası sistemde yaşanan değişimlere göre ulusal güç belirlemek için kullanılan unsurlar da çeşitlilik kazanmıştır. Nitekim 1948'de Morgenthau tarafından oluşturulan ulusal güç oluşturan unsurlar içinde devletin ekonomik kapasitesi görmezden gelinmiştir. Fakat uluslararası politik- ekonominin sistem içinde ağırlık kazanması ve ekonomik konuların artık ulusların güvenliği açısından askeri konular kadar önem arz etmesi, devletlerin ekonomik kapasitesinin ulusal güç oluşturan unsurlar içinde

⁴⁴ Morgenthau, *age.*, ss. 101-148.

⁴⁵ Mahan'ın saydığı faktörler, coğrafi konum, fiziki uygunluk, toprak büyüklüğü, nüfusun büyüklüğü, ulusal karakter ve hükümetin politikalarının karakteridir. Alfred Thayer Mahan, **The Influence of Sea Power Upon History 1660- 1783**, 12. baskı, Boston, Little, Brown and Company, 1918, ss. 29-82.

⁴⁶ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Reading, Addison- Wesley Pub., 1979, s. 131.

sayılmasını beraberinde getirmiştir. 1973'te OPEC ülkelerinin uyguladığı petrol ambargosu ulusal gücü belirleyen unsurların değişmesini sağlamıştır. Petrol ambargosu, Morgenthau tarafından belirlenen ulusal gücü oluşturan unsurlara göre güçlü kabul edilebilecek devletlerin savunmasız kalabileceğini göstermiştir. Bunun gibi çoğaltılabilecek örnekler dolayısıyla ekonomik faktörlerin önemi anlaşılmıştır.⁴⁷ Bundan dolayıdır ki 1979 yılında Waltz, ulusal gücün belirlenmesinde ekonomik imkân unsuruna ulusal gücün belirlenmesinde yer vermiştir.

OPEC petrol ambargosundan hareketle Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, Jr. ulusal gücü ülkelerin kapasitelerine indirgemenin yanlış olacağını öne sürmektedirler. Nitekim devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık ulusal gücün kapasitelerin birikimi veya toplamı olmadığını göstermektedir. Keohane ve Nye'ye göre daha fazla kaynağa sahip olan devletin diğer devlet üzerinde kendi isteğini ve fikirlerini empoze etmesi veya diğer devletin davranışını değiştirmesini sağlayacak etkiye sahip olması mümkün olmayabilir. Hatta daha fazla kaynağa sahip olan devlet diğer devlet ile olan karşılıklı bağımlılığında daha fazla bağımlı olan taraf ise kendisi etkiye açık olabilir. Bu bağlamda OPEC petrol ambargosu petrol üreten ülkelerin, petrole ihtiyacı olan ülkeler karşısındaki avantajını göstermiştir. Bu çerçevede ulusal gücün sabit ve belirleyici unsurları yoktur. Bu yüzden ulusal güç, karşılıklı etkileşim içinde olan devletlerin aralarındaki bağımlılığın yönü ve ilişki tarzını göre oluşan dinamik bir değişkendir. Bu bakış açısıyla karşılıklı bağımlılığın yönü ve ilişki tarzını "asimetrik bağımlılık" olarak adlandıran Keohane ve Nye bunu bir güç kaynağı olarak görmektedir.⁴⁸

Uluslararası ilişkilerin dinamik yapısından dolayı ulusal gücü belirleyen unsurlarda görülen değişim uluslararası ilişkiler teorilerinin gelişimine bakılarak da anlaşılabilmektedir. Yaşanan teknolojik gelişimler bir bakıma bu

⁴⁷ Conway H. Henderson, **International Relations: Conflict and Cooperation at the Turn of the 21st Century**, Boston, McGraw- Hill, 1998, ss. 100-101.

⁴⁸ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, Jr., **Power and Interdependence: World Politics in Transition**, 3. baskı, Boston, Little Brown, 1989, s. 10-11; Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, Jr, "Power and Interdependence Revisited", **International Organization**, Cilt 41, Sayı 4, 1987, s. 728.

değişimin tetikleyicisi olmaktadır. Zira iletişim ve haberleşme alanında görülen teknolojik ilerleme, gücün algılanışında değişikliklere neden olmuştur. Bu bakımdan çoğulcu yaklaşım, iletişim ve haberleşmenin kontrolünün önemine vurgu yapmaktadır. Buna göre çoğulcu yaklaşım, iletişim ve haberleşme teknolojileri üzerinde kontrol sağlayabilen devletler diğerlerini etkileme açısından daha avantajlı bir konuma sahip olduğunu savunmaktadır.⁴⁹

Ulusal gücü belirleyen unsurların, ulusal güce ne kadar katkı yaptıkları da ayrı bir tartışma konusudur. *Stratejik Derinlik* yaklaşımı ulusal güce etki eden unsurları saymanın yanında bir güç denklemi bunların etki şeklini de açıklamaktadır. Aslında bu yönüyle *Stratejik Derinlik* yaklaşımı Ray S. Cline'in oluşturduğu güç denklemine benzemektedir. Cline'in denklemindeki unsurlar nüfus ve toprak büyüklüğü (C), ekonomik kapasite (E), askeri kapasite (M), uyumlu planlama ve ulusal strateji (S) ve uyumlu amaçtır (W). Cline'in bu unsurlarla kurduğu denklem ise şöyledir;⁵⁰

$$G = (C+E+M) \times (S+W)$$

Stratejik Derinlik yaklaşımında ise güç denklemi iki temel veri çeşidi üzerine inşa edilmiştir. Bunlar sabit veriler (SV) ve potansiyel verilerdir (PV). Sabit veriler tarih, coğrafya, nüfus ve kültür olarak tanımlanırken; potansiyel veriler ekonomik kapasite, teknolojik kapasite ve askeri kapasite olarak sınıflanmıştır. Denklemden ayrıca stratejik zihniyet (SZ), stratejik planlama (SP) ve siyasi irade (Sİ) değişkenleri de yer almaktadır. Buna göre *Stratejik Derinlik* yaklaşımında güç denklemi aşağıdaki gibidir;⁵¹

$$G = (SV + PV) \times (SZ \times SP \times Sİ)$$

⁴⁹ John Burton, "International Relations or World Society", **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, Ed. Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, New York, Macmillan Publishing, 1987, ss. 352-360.

⁵⁰ Henderson, **age.**, s. 102.

⁵¹ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 17.

Görüldüğü gibi Davutoğlu da Cline gibi denkleminde toplam ve çarpan etkisini kullanmaktadır. Her iki denklemde de çarpan etkisini strateji ile ilgili unsurlar yapmaktadır. Öte yandan Davutoğlu'nun güç denkleminde stratejik planlama ve stratejik zihniyete çarpan etkisi verecek boyutta önem vermesi Charles P. Kindleberger'in stratejiyi ulusal gücü oluşturan unsurların içinde kilit bir konuma yerleştirmesini⁵² andırmaktadır. Kindleberger'e göre güç etkili bir biçimde kullanılan kuvvettir. Ek olarak, ulusal gücü oluşturan unsurları birbiri ile uyumlu hale getirerek belirlenmiş hedefe ulaşmak için kullanan bir strateji yoksa ülkenin sahip olduğu güç unsurları israf edilmiş olur.⁵³ Davutoğlu da Kindleberger'i destekler şekilde, güç denkleminde bahsettiği sabit ve potansiyel verilerin rasyonel bir kurguyla oluşturulmuş bir stratejik planlama dahilinde elle tutulur ve algılanabilir bir şekle bürünebileceğini vurgulamaktadır.⁵⁴

Davutoğlu güç denklemini klasik realist yaklaşımdan farklı olarak statik bir durumun ifadesi ve ulusal gücü meydana getiren unsurların toplamı olarak değil de belirlenen unsurların dinamik etkileşimleri sonucu ortaya çıkan bir durum olarak düşünmektedir. Dolayısıyla Davutoğlu'na göre güç denklemini oluşturan unsurlar sadece veri bir zamandaki veri bir durumu yansıtmaktan ziyade ulusal ve uluslararası alanda şartların değişimiyle zaman içerisinde değişikliğe uğrayan bir yapıdadır. Ayrıca, güç denkleminin dinamik olması bir bütün halinde ulusal gücü oluşturan unsurların zaman içerisinde değişmesini de beraberinde getirmektedir. Bu değişimi güç kavramının bulanık olmasından dolayı bakış açısı da tetikleyebilmektedir. Bakış açısının güç analizlerindeki yerini kavramak açısından jeopolitik teorilere bakmak yararlı olacaktır. Bu çerçevede bir deniz subayı olan Mahan donanma kapasitesini ulusal gücün temeli olarak görürken, İngiliz coğrafyacı Sir Halfrod Mackinder kara taşımacılığıyla ilgili teknolojiyi kilit konuma koymaktadır. İtalyan bir hava

⁵² Kindleberger, faktör yerine kapasite kelimesini kullanmaktadır.

⁵³ Charles P. Kindleberger, **Power and Money: The Politics of International Economics of International Politics**, London, Macmillan, 1970, ss. 56-65.

⁵⁴ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 31.

generali olan Giulio Douhet ise hava gücü teknolojisi üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁵⁵

Stratejik Derinlik yaklaşımını özel kılan durum ise Türk Dış Politikası'nı baz alan bir güç denklemi oluşturmastır. Türkiye'nin tarihi birikimi, kültürel mirası ve coğrafi derinliği temelinde oluşturulan güç denklemi aynı zamanda potansiyel veriler olan ekonomik, teknolojik ve askeri kapasite unsurlarını da içine almaktadır. Bu bakımdan *Stratejik Derinlik* Türkiye'nin ulusal gücünü belirlerken bütüncül ve çok yönlü bir duruş sergilemektedir. Aynı zamanda Davutoğlu'nun güç denklemi uluslararası sistemdeki gelişmeleri ve değişimlere uyumlu bir yapıdadır. Nitekim yaklaşımda ekonomik, askeri ve teknolojik kapasite gibi unsurlar ele alınırken Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamikleri göz önüne alınmıştır. Yukarıda bahsedilen özelliklerinden dolayı Davutoğlu'nun güç denklemi, unsurları detaylandırırken geleneksel yaklaşımlarla ortak yönleri olsa da temelde bu yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Zira geleneksel yaklaşımlar, ulusal gücü genel olarak ülkelerin savaş kapasitelerine göre belirleme eğiliminde ve ülkeleri tek bir birim şeklinde ele almakta yani içerisindeki siyasi kurumları ve kültürel yapıyı ihmal etmektedirler.⁵⁶ Bu yüzden yaklaşımda oluşturulmuş olan güç denklemi sadece Türkiye için değil diğer devletler için de uygulanabilecek bir sistem şeklindedir.

1.2.1.1. Sabit Veriler

Sabit veriler yaklaşımda ülkelerin mevcut parametreler içinde kısa ve orta vadede kendi iradeleriyle değiştirmelerinin mümkün olmadığı unsurlardır.⁵⁷ Bu unsurların ülkelerin güç denklemlerindeki etkilerinin

⁵⁵ Dougherty, Pfaltzgraff, *age.*, s. 158.

⁵⁶ Ashley J. Tellis, Janice Bially, Christopher Layne, Melissa McPherson, Jerry M. Sollinger, "Measuring National Power in the Postindustrial Age(Summary of Main Report)", **RAND Corporation**, 2000, ss. 2-3.

⁵⁷ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, ss. 17-18.

dereceleri genel olarak belirli olsa da zaman için bu etkilerin değişebilme olasılıkları vardır.

1.2.1.1.1. Coğrafya

Sabit verilerin içerisindeki unsurlara bakıldığında coğrafya unsuru ülkenin dünya üzerindeki konumunu temsil etmektedir. Coğrafya unsuru hemen hemen ulusal güç üzerinde analizleri olan tüm uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının içerisinde vardır. Klasik realizm'den neo- realizm'e hatta çoğulcu yaklaşıma varana kadar uluslararası ilişkiler yaklaşımları coğrafya unsurunu benzer bir şekilde ele almıştır. Bu bakımdan genellikle coğrafi pozisyonun ülkelerin kapasitelerini etkileme yönü üzerinde durulmuştur. Morgenthau bu yönü Amerika Birleşik Devletleri'nin(ABD) Avrupa'dan uzaklığından dolayı kıta içi sorunlara uzak kalabilme fırsatına ve geniş Rus steplerinin Rusya'ya tarihten beri işgallere karşı koyabilme avantajına⁵⁸ değinerek vurgularken, Viotti ve Kauppi Birleşik Krallık ve Japonya'nın ada ülkeleri olmalarının bu devletlere sağladığı avantajlardan bahsetmişlerdir.⁵⁹

Davutoğlu ise Morgentahu ve Viotti ve Kauppi'nin ada ülkeleri veya okyanusun arkasındaki ABD gibi örnekleri, ülkelerin merkezi alanları, jeopolitik, jeokültürel ve hukuki sınırları arasında doğal bir uyum ve dış dünya ile doğal bir ayırım çizgisi bulunduğu şeklinde yorumlamaktadır. Böyle olunca ada konumundaki bu ülkelerin merkezi alanlarını tanımlamaları kolaylaşmakta ve komşu kıta içindeki stratejik dengelere dayalı politikalar üretmesinin yolu açılmaktadır.⁶⁰ Bu minvalde Davutoğlu'nun coğrafya unsurunu ele alış şekli ile uluslararası ilişkiler yaklaşımlarındaki coğrafya unsuru açıklamaları arasında bir uyum söz konusudur. Fakat *Stratejik Derinlik* yaklaşımında coğrafi pozisyonun ülkelerin kapasitelerine etkisinin

⁵⁸ Morgenthau, *age.*, ss. 113-115.

⁵⁹ Viotti, Kauppi, *age.*, s. 107.

⁶⁰ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 20.

yanında hukuki sınırların jeopolitik ve jeokültürel ön-hatlarla uyumunun öneminden de bahsedilmektedir. Davutoğlu bu önemi büyük oranda 1639 Kasr-ı Şirin Anlaşması'yla çizilmiş ve günümüze kadar sorun teşkil etmeyen Türkiye- İran sınırı ve 90'lardan itibaren bunalımlı bir hal alan Türkiye- Irak sınırı arasındaki jeopolitik ve jeokültürel farkı öne sürerek açıklamaktadır.⁶¹ Bu açıdan bakıldığında bahsedilen bu önemin Morgenthau tarafından da vurgulandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu manada Morgenthau coğrafya unsurundan bahsederken Fransa ve Almanya arasındaki Ren bölgesinin Roma devrinden beri iki ülke arasında sorun teşkil ettiğini belirtmektedir.⁶²

Davutoğlu'nun hukuki sınırlar dışında bahsettiği jeopolitik ve jeokültürel alanlar toplumların tarihi mirasıyla bir paralellik arz etmektedir. Bu yüzden ülkelerin tarihte egemenlik kurdukları ya da toplumların büyük çoğunluklar halinde yaşadıkları fakat günümüz sınırları dışında kalan bölgeler jeokültürel alanlar olmaktadır. Bu yüzden ülkeler böyle bölgeler üzerinde yaşayan akraba insanlar vb. nedenlerden dolayı sorumlulukları olduğunu düşünürler. Davutoğlu bu durumu Soğuk Savaş sonrası hareket alanı genişleyen Türkiye'nin doğal olarak Balkanlar ve Kafkaslar'da aktif bir politika izlemesiyle örneklendirmiştir. Buna göre 20. yy. başında Osmanlı tarih mirasıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti 20. yy. sonunda Osmanlı mirasının jeopolitik ve jeokültürel sorumluluklarıyla tekrar yüzleşmek zorunda kalmıştır. Davutoğlu bu sorumlulukların Türk Dış Politikası'na önemli yükler getirmenin yanında yeni ufuklar ve imkânlar da kazandırdığını ve önümüzdeki dönemde Türk stratejik zihniyet ve kimliğinin yeniden şekillenmesinde en belirleyici unsurlar olacağını iddia etmektedir.⁶³ Bu iddianın 2001 yılında ortaya atılmış olduğu dikkate alındığında Türkiye'nin Ortadoğu'da artan dinamizmi ve aktivizmi üzerindeki etkileri önemsenebilir.

⁶¹ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 21.

⁶² Hans Morgenthau, **age.**, s. 114.

⁶³ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 22-23.

1.2.1.1.2. Nüfus

Davutoğlu'nun sabit verilerin içerisinde saydığı nüfus unsurunu ele alış biçimi klasik ve modern yaklaşımların bir sentezi şeklindedir. Klasik realist ekol bir ulusal güç unsuru olarak nüfusu bir ülkenin gücünün önemli bir parçası olarak görmektedir. Bu bağlamda 1970 yılının rakamlarına göre yaklaşık 7 milyon 500 bin kilometre kare⁶⁴ yüzölçümüne karşın yaklaşık 12 milyon nüfusu olan Avustralya ve yaklaşık 10 milyon kilometre kare yüzölçümüne karşın yaklaşık 21 milyon nüfusu olan Kanada'nın güçleri ile yaklaşık 9 milyon kilometre kare yüzölçümüne karşın 205 milyon nüfusa sahip olan ABD'nin gücü arasında farka bakılarak bir sonuç çıkarılmaktadır. Bu sonuca göre ABD, Kanada veya Avustralya kadar bir nüfusa sahip olsaydı asla yeryüzünün en güçlü devleti olamazdı.⁶⁵ Öte yandan çoğulcu yaklaşım nüfusun büyüklüğüne önem vermekle birlikte eğitim seviyesinin büyük nüfusu harekete geçirmekteki en önemli faktör olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede, bazı ülkeler eğitimli nüfuslarıyla yüksek diplomatik ve bürokratik standartlara ulaşarak uluslararası alandaki kapasitelerini artırabilmektedir.⁶⁶

Stratejik Derinlik yaklaşımı nüfus unsurunu bahsedildiği gibi hem nicelik hem de nitelik açısından ele almaktadır. Bu bağlamda nüfusun büyüklüğünün yanında sahip olunan ve yetiştirilmiş insan unsurunun kalitesi de önemlidir. Davutoğlu, Türkiye'nin büyük genç ve dinamik nüfus yapısının Avrupa Birliği ile olan ilişkilerindeki etkisinin nüfus unsurunun güç denklemi içindeki yerinin bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Türkiye'nin büyük nüfusu Soğuk Savaş sonrası gelişmelerde Avrupa-içi insan hareketliliklerini etkileyebilecek en önemli ekonomik/demografik unsurlar arasında görülmeye başlanmıştır. Avrupa ülkelerinin serbest dolaşım konusunda takındıkları tavır tam olarak bununla alakalıdır.⁶⁷ Diğer taraftan nitelikli insan unsuru, nüfusun güç denklemi içerisindeki etkisini direkt olarak etkilemektedir. Zira ekonomik

⁶⁴ Kaynakta ölçü birimi mil kare olarak kullanılmış, kilometre kare hesabı yazar tarafından hesaplanmıştır.

⁶⁵ Morgenthau, *age.*, s. 125.

⁶⁶ Viotti, Kauppi, *age.*, s. 102.

⁶⁷ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 23.

kalkınma, teknolojik ve askeri kapasite gibi unsurların güç denklemi içerisinde pozitif bir etki yapması doğrudan insan unsurunun kalite ve gücüne bağlıdır. Bu bakımdan Davutoğlu'na göre iyi yetiştirilmiş ve milli strateji ile meşruiyet ilişkisi kurabilmiş insan unsuru bir harabeden muazzam bir ekonomik güç çıkarabilir.⁶⁸

1.2.1.1.3. Tarih

Stratejik Derinlik yaklaşımının güç denkleminde yer alan tarih, sabit bir veri olmasına rağmen farklı siyasi irade veyahut hakîm ideoloji gibi faktörler tarafından farklı yorumlanabilir ve bu minvalde farklı sonuçlar doğurabilir bir unsurdur. Bu manada bir ülkenin tarihi birikimi farklı zihniyetlerce sahip oldukları ajanda doğrultusunda farklı biçimlerde yorumlanabilir. Hatta bu birikime, sahip olunan ajandaya ulaşmak için oluşturulmuş strateji içerisinde farklı bir perspektiften yaklaşılabilir. Bu durum toplum içerisinde tarih bilincinin bulanıklaşmasına ve tarihi sürekliliğin kopmasına neden olacaktır. Ayrıca bulanıklaşma, her ne kadar tarihsel gerçekler asla değiştirilemez olsa da toplum içinde farklı tarih algılamaları ayrışmalarına neden olacak bir süreci başlatacaktır. Zira toplumların hafızaları tarih birikimleridir. Hafızalarını kaybeden toplumlar içinde bulundukları çevrede belirleyicilik özelliklerini kaybederler. Tarih birikimi aynı zamanda geleceği kurgularken önsöz niteliğindedir.⁶⁹

Davutoğlu'na göre tarihi birikimi siyasi merkezin tercih ve talimatları doğrultusunda yeniden şekillendirebileceklerini düşünenler tarihin öğretücü çarkları içerisinde kaybolmuşlardır. Böyle davranan siyasi elitler ne meydana

⁶⁸ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 36.

⁶⁹ İlyas Gülenç, *XXI. Yüzyılda Küresel Türk Deniz Gücü*, İstanbul, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, 2011, s.55.

gelen olayların özünde yatan inceliklerden haberdar olabilirler ne de gelecekle ilgili sağlıklı öngörülerde bulunabilirler.⁷⁰

Diğer bir bakış açısıyla tarihin akışı ve tarihsel gerçekler üstün bir kişinin yani ulusların liderlerinin, kahramanlarının vb. eseri değildir. Zira insanlar belirli nedenlerle bir araya gelerek güçlü bir dayanışma yaratır. Bu dayanışma sayesinde, pek çok güçlükleri yener ve ulaşmak istedikleri hedeflere ulaşırlar. Böylece tarihi olaylar toplumların kendi iç dayanışmalarının bir sonucu olarak oluşur. Üstün insan olarak kabul edilen kişileri başarılı kılan durum kişisel yetenekleri değil güçlü dayanışması olan bir toplumdur.⁷¹ Öyle ki İbn Haldun peygamberlerin bile dinlerini yayabilmek için güçlü dayanışması olan bir topluluğa gereksinim duyduğunu belirtmektedir.⁷² Toplamların tarihi birikimleri yine toplumlar tarafından oluşturulduğu için herhangi bir siyasi irade ya da zihniyet tarafından yeniden şekillendirilmeleri toplum içinde benlik sorunlarına da beraberinde getirebilir. Çünkü tarih birikimi toplumların hafızalarında kodlanmıştır ve değiştirilemez. Değiştirilmeye çalışılması durumunda ise toplumda kaymalar ve ayrışmalar yaşanabilir. Bu da ulusal güç açısından olumsuz etki doğuran bir durumdur.

Stratejik Derinlik yaklaşımı tarihi yeniden yorumlayarak da Türkiye'nin uluslararası konumunu belirlemeyi amaç edindiğinden dolayı güç denkleminde tarih unsurunun üzerinde önemle durmaktadır. Bu yüzden Davutoğlu, uluslararası konumun tüm avantaj ve dezavantajlarıyla belirlenmesi için Türkiye'nin tarihi mirasının gelişiminin detaylı ve tarafsız bir biçimde ortaya konmasının gerekliliği yaklaşımda önemle vurgulamaktadır.⁷³ Aynı şekilde İsmail Cem'e göre de Türkiye'nin kendi kimliği, tarihi, değerleri ve eksiliklerini yeniden yorumlama ihtiyacı vardır. Zira Cem, dış politika anlayışı kültürel kökleri ve tarihi geçmişinden yabancılaştırmış bir ülkenin

⁷⁰ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 65.

⁷¹ Ludwig Gumplowicz, "İbni Haldun ve İçtimaiyatı", çev. Z. F. Fındıkoğlu, *İÜHFİM*, Cilt 6, Sayı 2-3, 1940, s. 573.

⁷² İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, I. Cilt, Ankara, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989, s. 510.

⁷³ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 66.

dünya sahnesinde önemli ve ciddi bir oyuncu olma şansının olmadığını düşünmektedir.⁷⁴

1.2.1.1.4. Kültür

Davutoğlu'na göre kültür, belli bir insan unsurunun (nüfus) belli bir mekân içinde (coğrafya) ve belli bir zaman boyutunda (tarih) sahip olduğu kimlik ve aidiyet hissi ile ürettiği değerler dünyasına dayalı psikolojik, sosyolojik, siyasi ve ekonomik yapı taşlarından oluşur.⁷⁵ Bu bakımdan kültür bir toplumu diğer toplumlardan ayıran özellikler taşımaktadır. Bunu destekleyen bir tanım olarak kültür, bir topluluğun sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden oluşan bir bütündür. Bu bütün toplum içinde var olan her türlü bilgiyi, eğilimi, sakıncaları, değer birimlerini, görüş ve zihniyet ile her türlü davranış şeklini içine alır. Bunlar o toplum mensuplarına özgü olan ve o toplumu diğer toplumlardan ayıran bir yaşam tarzını belirler.⁷⁶

Davutoğlu güç denklemi içindeki yeri açısından kültürün bir ülkenin sabit güç verilerini potansiyel güç verilerine bağlayan en önemli unsur olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumu da kültür unsurunun bir yandan sabit verilerin yaşanan süreç içinde tezahür etmesini sağlarken, diğer yandan potansiyel verileri harekete geçiren temel muharrik (kışkırtıcı) rolü oynadığını belirterek açıklamaya çalışmaktadır. Bu yüzden Davutoğlu'na göre ortak zaman ve mekân idrakinden kaynaklanan güçlü bir kimlik ve aidiyet hissine sahip olan ve bu his ile psikolojik, sosyolojik, siyasi ve ekonomik unsurları harekete geçirebilen kültürel yapısı oturmuş toplumlar sürekli yenilenebilen stratejik açılımlar gerçekleştirme imkânına sahip olmaktadır.⁷⁷ Bu bağlamda kültür unsuru, ortak zaman ve mekân idrakine dayanan bir unsur olmasının yanında ülke olarak potansiyel veriler olan ekonomik, teknolojik ve askeri

⁷⁴ İsmail Cem, *Turkey in the New Century*, 2. baskı, Nicosia, Rüstem Publishing, 2001, ss. 1-10

⁷⁵ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 23.

⁷⁶ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri*, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2002, s. 48.

⁷⁷ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 23.

atılımların da temelinde yatan dinamik olmaktadır. Nitekim Sadık Tural'ın kültür unsuru üzerine yaptığı tanım Davutoğlu'nun görüşünü desteklemektedir. Buna göre kültür, tarihin derinliklerinden süzülüp gelen, zamanın ve ihtiyaçların doğurduğu, şuurlu tercihlerle manalı ve zengin bir sentez oluşturan, sistemli ve sistemsiz bir şekilde nesilden nesle aktarılan ve bu suretle her bir insanda mensubiyet duygusu, kimlik şuuru kazanılmasına yol açan, çevreyi ve şartları değiştirme gücü veren, nesillerin yaşadıkları zamana ve geleceğe bakışları sırasında geçmişe atıf düşüncesi geliştiren inanışların, kabullenişlerin, yaşama şekillerinin bütününe denir.⁷⁸

Morgenthau'nun ulusal gücü oluşturan unsurlar içinde saydığı ulusal karakter unsuru Davutoğlu'nun kültürü ele alış şekliyle benzeşmektedir. Nitekim Morgenthau, ulusal karakterin kısa sürede bir ülkenin ekonomik, teknolojik ve askeri atılım gerçekleştirmesinde kilit bir konuma sahip olduğunu belirtmektedir. Buna göre I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkarak çok ağır koşulları olan Versay Anlaşması'nı imzalamış olan Almanya'nın iki nesil gibi kısa bir süre geçmesine rağmen dünyanın en büyük ekonomik, teknolojik ve askeri kapasitelerinden birisine sahip olabilmesinde Alman kültürünün temelindeki disiplin ve titizliğin katkısını göz ardı etmek mümkün değildir.⁷⁹

1. 2.1.2. Potansiyel Veriler

Bir ülkenin güç denklemindeki sabit verilerin ülkelerin kısa ve orta vadede kendi iradeleriyle değiştirmelerinin mümkün olmayan unsurlardan oluştuğu "Sabit Veriler" başlığı altında belirtilmişti. Buradan yola çıkarak sabit verilerin zıt özelliği olarak potansiyel veriler kısa ve orta vadede değişebilir unsurlardır. Ayrıca ülkenin sahip olduğu kapasitenin ne ölçüde kullanıldığını gösterirler.

⁷⁸ Sadık Tural, *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s.74.

⁷⁹ Morgenthau, *age.*, s. 132-134.

Stratejik Derinlik yaklaşımında potansiyel veriler ekonomik, teknolojik ve askeri kapasite unsurlarından oluşmaktadır. Davutoğlu bu unsurların dış politika yapımında koordineli ve verimli bir biçimde kullanılmasının ülkenin uluslararası güç dengeleri içindeki ağırlığının artmasını sağlayacağını belirtmektedir. Fakat bu unsurlar doğru bir şekilde harmanlanmadığı ve iyi bir plan dahilinde dış politika hedeflerine uygun bir şekilde yapılandırılmadığı taktirde ülkenin uluslararası alandaki gücünü zaafa uğratacaktır.⁸⁰ Bu bakımdan detaylandırılmaya çalışılacak olan ekonomik, teknolojik ve askeri kapasite unsurlarının sürekli birbirleriyle etkileşim halinde olduklarını ve birbirlerine olan yüksek bağımlılıklarını akıldan çıkarmamak bu unsurları daha iyi anlamlandırmanın ön koşuludur. Zira ekonomik kapasitesi düşük olan bir ülkenin bilim ve teknoloji alanında büyük yatırımlar yapması beklenemez. Aynı zamanda teknolojik gelişim düzeyi yüksek olmayan fakat doğal kaynak bolluğundan dolayı ekonomik anlamda zengin olan ülkelerin bu ekonomik kapasitesi yüksek oranda teknolojik açıdan gelişmiş ülkelerin sağladığı teknolojilere bağımlıdır. Bu da ulusal güç açısından handikap yaratan bir durumdur.

1.2.1.2.1. Ekonomik Kapasite

Ekonomik faktörler, tarih boyunca uluslararası ilişkilerin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Ekonomik kaynaklar birer dış politika enstrümanı olarak siyasi gruplar arasındaki çatışmaların her zaman önemli unsurları olmasına rağmen II. Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası sistemde, siyaset ve ekonomi alanları genel olarak birbirlerinden ayırt edilerek analiz edilmiştir.⁸¹ Hatta siyasal realistler uluslararası politikadaki konular üzerine bir hiyerarşi oluşturmuştu; buna göre güvenlikle ilgili siyasi ve askeri konular

⁸⁰ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 24.

⁸¹ Robert Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, çev.Murat Duran, Selçuk Oktay, Kadir Ceyhan, Gürkan Polat, Ankara, Kripto, 2011, ss. 15-16.

yüksek politika (high politics), ekonomik ve sosyal konular alçak politika (low politics) olarak sınıflandırılmaktaydı.⁸²

Çoğulcu yaklaşıma göre Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemdeki aktörlerin çeşitlenmesi, uluslararası alanda konuların dramatik bir biçimde artarak karmaşık bir hal alması, askeri güç kullanımının getirisinin azalması (hatta götürüsünün artması), iç ve dış politika arasındaki ayrımın bulanıklaşması ve uluslararası alandaki aktörler arasında karmaşık ilişkiler ağının oluşması yüksek ve alçak politika sınıflandırmasının gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır.⁸³ Nitekim realist bir bakış açısına sahip Robert Gilpin de bunu kabul ederek insanların ekonomik refahı ve ulusların ekonomik varlıkları artık piyasanın işlevleri ve sonuçlarıyla sıkı sıkıya bağlı bir hal almıştır. Finansal akışların yönü, karşılaştırmalı üstünlükteki kaymalar ve üretim işlerinin uluslararası dağılımı artık modern devlet yönetiminin meşguliyeti haline geldiğinin altını çizmektedir.⁸⁴ Bununla uyumlu olarak Davutoğlu, dış ekonomik ilişkileri yönlendiren ekonomi- politik tercihlerin ülkelerin genel stratejilerinin önemli bir unsuru haline geldiğini belirtmektedir.⁸⁵

Ekonomik faktörler ve tercihler ülkelerin refahı ve zenginliğiyle birlikte ulusal güvenlikleri ve dış politika kapasitelerini de etkilemektedir. Bu yüzden günümüzde iç ve dış ekonomik politikaların tıpkı iç ve dış politikaların tamamında olduğu gibi birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Davutoğlu bu noktada, iç ve dış ekonomik politikalar arasındaki uyum meselesinin dış politika yapımını ve bu politikaların uygulama sürecini klasik diplomatik kulvarın dışına taşırdığını söylemektedir. II. Dünya Savaşı sonrası Japonya'nın ekonomiyi dış politikasının merkezine oturtarak genel stratejik hedeflerine ulaşması ve De Gaulle'ün Fransız Frangının gücünü dış politika

⁸² Keohane, Nye, **age.**, s.19.

⁸³ Keohane, Nye, **age.**, s. 27.

⁸⁴ Gilpin, **age.**, s. 17. Gilpin'in devleti temel aktör olarak gördüğü belirtilmelidir.

⁸⁵ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 24.

oluşumunun ana unsuru olarak görmesi de buna örnek olarak göstermektedir.⁸⁶

Ekonomik kapasite unsurunun muhtevasında belirtilmesi gereken bir diğer nokta olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde meydana gelen değişimlerin etkisiyle ekonomik kapasitenin ulusal güç denklemi içindeki etkisinde önemli değişimler görülmüştür. Bu değişim teknolojik kapasite ve ekonomik kapasitenin dinamik bir etkileşim içine girmesinin önünü açmıştır. Bu durum *Stratejik Derinlik* yaklaşımında iletişim teknolojisinde yaşanan devrimsel gelişmelerin yoğunlaştırdığı küresel ölçekli bağımlılık ilişkisinin devlet- dışı aktörlerin önemlerini artırdığı analiziyle yer bulmuştur. Bu açıdan günümüzde çokuluslu şirketler de uluslararası aktörler arasında sayılarak devlet- ölçekli ilişkileri önemli ölçüde etkileyebilmektedir.⁸⁷

1.2.1.2.2. Teknolojik Kapasite

Stratejik Derinlik yaklaşımında potansiyel verilerin içerisinde yer alan teknolojik kapasite günümüz uluslararası sistemde güçlü ülkelerin güçlerini korumak zayıf ülkelerin de güç kazanmak için en çok önem verdikleri konuların başında gelmektedir. Bu durum büyük oranda teknolojinin artık insan yaşamının her anında ihtiyaç duyulan bir gereklilik halini almasından kaynaklanmaktadır. Teknolojinin giderek etkili hale gelmesi, uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının güç unsurları arasında teknolojik kapasite unsurunu ele alış biçimlerine de yansımıştır. Mesela, 1948 yılında formüle edilen klasik realist ekol, teknolojiyi bir ulusal güç parametresi olarak ele alırken teknolojinin savaş kapasitesi üzerindeki etkileri üzerinde durmaktadır.⁸⁸ Çoğulcu yaklaşım ise teknolojinin günümüzde siyasi kapasite üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır. Bu açıdan bazı ülkelerin ileri telekomünikasyon

⁸⁶ Davutoğlu, *age.*, s. 24.

⁸⁷ Davutoğlu, *age.*, s. 25.

⁸⁸ Morgenthau, *age.*, ss. 121-123.

ve benzeri teknolojiler sayesinde dünyanın dört bir yanındaki diplomat ve temsilcilerini koordine kabiliyetleri diğer ülkelere göre gelişmiş durumdadır. Bu da bu ülkelere uluslararası alanda daha aktif ve etkili olma yeteneği sağlamaktadır. Aynı zamanda ekonomileri büyük oranda tarıma dayalı olmasalar dahi teknolojik açıdan ileri ülkeler, ekonomileri büyük oranda tarıma dayalı ülkelere göre bilimsel ve teknolojik yöntemler paralelinde topraklarını daha verimli kullanabilmekte ve daha yüksek tarımsal gelirler elde edebilmektedir.⁸⁹ Bu yüzden teknolojik kapasitesi yüksek ülkeler hem sabit veriler olan toprak ve nüfus gibi unsurları ulusal güç denklemlerinde daha etkili bir hale getirebilmekte hem potansiyel verilerin içerisinde yer alan ekonomik kapasitelerini daha çabuk şekilde artırabilmektedirler.

Çoğulcu yaklaşımda olduğu gibi Davutoğlu da ülkelerin uluslararası sistemdeki gücünün belirlenmesinde bilim ve teknolojinin rolünün altını çizmektedir. Hatta 2000'li yıllara girilirken yapılan ekonomi ile ilgili uluslararası toplantı ve zirvelerde telif hakları ve lisans uygulamaları konularının gündemin üst sıralarda yer almasını Davutoğlu, bilim ve teknoloji konusundaki gelişmeleri denetim altına alma gayreti olarak görmektedir. Yaklaşımda, ABD ve Çin arasındaki patent ve telif hakları konusundaki ihtilaflar bu yönde değerlendirilmektedir. Bu bakımdan Davutoğlu bilim ve teknolojik üstünlük konusundaki rekabeti Soğuk Savaş sonrası dönemin perde arkasındaki temel gerilim alanlarından bir tanesi olarak nitelemektedir. Zira günümüzde uluslararası sistemde teknolojik savaşın sonuçları sıcak savaşın sonuçlarından daha belirleyici bir hal almıştır. Bu yüzden teknolojik üstünlük, uluslararası sistemin büyük güçleri için en öncelikli bir duruma gelmiştir. Davutoğlu, Fransa'da ABD diplomatlarının da karıştığı Boeing-Airbus rekabeti dolayısıyla yaşanan teknolojik casusluk skandalını bu minvalde değerlendirmektedir.⁹⁰

Teknolojik kapasite çok çeşitli alanlarda ortaya çıkması ve ulusal güce önemli ölçüde etki yapması nedeniyle birçok ülkenin gündeminde üst

⁸⁹ Viotti, Kauppi, *age.*, ss. 102-110.

⁹⁰ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, ss. 25-28.

sıralarda yer almaktadır. Davutoğlu da ABD'nin uluslararası sistemde hegemonik bir güç olarak ortaya çıkışında bilimsel ve teknolojik kapasite konusunda yaptığı atılımların rolünü ve bu gücü elinde tutmak için bilim ve teknolojiadaki liderliğini koruma isteğini vurgulamaktadır.⁹¹ Nitekim ABD Ordusu İstihbarat Dairesi'nin sponsorluğunda hazırlanan "Measuring National Power in the Postindustrial Age (Sanayi Sonrası Dönem'de Ulusal Gücün Ölçülmesi)" başlıklı raporda teknoloji ulusal güce etki eden beş temel unsurun başında sayılmaktadır. Bu raporda bir ülkenin ulusal güç potansiyelini belirleyen önde gelen teknolojiler de belirtilmektedir. Bunlar; bilgi ve iletişim teknolojisi, malzeme teknolojisi, üretim teknolojisi, bio- teknoloji ve fen bilimleri, havacılık ve ulaşım teknolojileri ve enerji ve çevre teknolojileridir.⁹²

1.2.1.2.3. Askeri Kapasite

Stratejik Derinlik yaklaşımının askeri kapasiteyi değerlendirme biçimi daha önce açıklanmaya ve detaylandırılmaya çalışılan güç unsurlarıyla paralel bir ilişki içerisinde olmasına yöneliktir. Bu yüzden Davutoğlu askeri kapasiteyi potansiyel verilen tümünü fiili güç haline dönüştüren gösterge ve değişen konjonktüre uygun bir şekilde kendini yenileyebilen bir parametre olarak görmektedir.⁹³

Diğer taraftan, Davutoğlu'nun askeri kapasite unsurunu savaş kabiliyeti açısından değerlendirmedeğinin altının çizilmesi gerekir. Davutoğlu askeri kapasiteyi ekonomik, diplomatik ve politik kararlardan etkilenen ve aynı zamanda bu kararlara yönelik ve uygulanış biçimini belirleyebilen bir unsur olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte teknolojik gelişmelere ve konjonktürel değişimlere ayak uyduramayan askeri yapılar yaklaşımda,

⁹¹ Davutoğlu, *age.*, ss. 25- 26.

⁹² Tellis, Bially, Layne, McPherson, Sollinger, *agm.*, ss. 7-8.

⁹³ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 28.

zamanla içe dönük siyasi rekabetin bir parçası ve ülkenin kaynaklarını boşa harcayan yapılar haline gelebilecek unsurlar olarak tanımlanmaktadır.⁹⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun simgesi olarak görülen yeniçeri gücü bu durumun tipik örneği olarak verilebilir. Öte yandan, yerinde ve zamanında alınan stratejik kararlarla kendini yenileyebilen ve toplumsal doku ile bütünleşen askeri kapasite kullanımları ülkelerin uluslararası güç hiyerarşisinde daha üst basamaklara çıkabilmelerinin ve politik/ekonomik etki alanı oluşturabilmelerinin önünü açar. Davutoğlu bu tespiti Bismark döneminde siyasi alanda Alman birliğinin ve ekonomik alanda Alman atılımının temelini ulusal stratejiye uygun askeri kapasite ölçüsünde olduğunu belirterek örneklemiştir.⁹⁵ Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nda tımar sisteminin hem temeli hem sonucu olan askeri kapasite (tımarlı sipahiler) bulunduğu çağa veya döneme uygunluğu ölçüsünde imparatorluğun ekonomik, siyasi ve askeri anlamda gücünü oluşturmuştur.

Daha da açıklayıcı olması açısından, askeri kapasite ülkenin ekonomik, diplomatik ve siyasi hedefleriyle uyumlu olduğu ölçüde güç denkleminde ulusal güce katkı yapar. Zaten bu durum, *Stratejik Derinlik* yaklaşımının güç denklemindeki bütün unsurlar için geçerlidir. Fakat askeri kapasite özelinde, büyük bir orduya, cephaneliğe sahip bir ülkenin askeri sanayiye sahip olmaması askeri kapasitesini orta ve uzun vadede anlamsızlaştırır. Aynı zamanda yine orta ve uzun vadede bu askeri güç ülkenin ulusal gücüne olumsuz etki yapacaktır. Çünkü ülke askeri sanayiye sahip olmadığı için ekonomisi bu yükü kaldıramayacaktır. Bu da ülkenin gücünü düşürecek ve diplomatik alanda manevra kabiliyetini zayıflatıcı bir etki yapacaktır. Böylece ülkenin ordusu ne denli büyük olursa olsun güç denkleminde pozitif etki yapmayacaktır. Bu yüzden potansiyel veriler başlığında da belirtildiği gibi ülkenin ekonomik, teknolojik ve askeri kapasiteleri birbirleri ve sabit verilerle ortak bir şekilde ele alınmalı ve planlanmalıdır. Tam da bu noktada *Stratejik Derinlik* yaklaşımının güç

⁹⁴ Davutoğlu, *age.*, s. 28.

⁹⁵ Davutoğlu, *age.*, s. 28.

denkleminde stratejik zihniyet, stratejik planlama ve siyasi irade unsurları devreye girmektedir.

1.2.1.3. Stratejik Zihniyet

Stratejik Derinlik yaklaşımında bir toplumun stratejik zihniyeti, içinde kültürel, psikolojik, dini ve sosyal değer dünyasını da barındıran tarihi birikim ile bu birikimin oluştuğu ve yansıdığı coğrafi hayat alanının ortak ürünü olan bir bilincin, o toplumun dünya üzerindeki yerine bakış tarzını belirlemesinin ürünüdür. Bu açıdan bakıldığında Davutoğlu'na göre, zihniyet ile strateji arasındaki ilişki, coğrafi verilere dayalı mekân algılaması ile tarih bilincine dayalı zaman algılamasının kesişim alanında ortaya çıkar. Farklı toplumların farklı stratejik bakış açılarına sahip olmaları, aslında bu mekân ve zaman boyutlarına dayanan farklı dünya algılamalarının ürünüdür.⁹⁶ Davutoğlu bu tanımlamayı oluştururken batı medeniyetinin insan prototipinin zihniyet tahlilini esas almaktadır. Zaten bu tahlilde, zihniyet oluşumunda rol oynayan altı temel kriterin hem teorik iç tutarlılık hem de pratik uygulanabilirlik açısından son derece uygun bir hareket noktası oluşturduğunu "*Medeniyetlerin Ben- İdraki*" başlıklı makalesinde belirtmektedir.⁹⁷

Zihniyet bir bakıma toplumların birbirlerinden ayırt edilmesini sağlayan değer ve normların ürünüdür. Tüm insanların yaşadıkları çevre, zaman dilimi, sahip oldukları tarihi miras ve dini birikiminin oluşturduğu bir zihniyet vardır. Toplumların zihniyeti de birlikte yaşayan bu zihniyetlerinin ortak noktalarıyla oluşan bir hazinedir. Bu hazine bir Yunan ile Türkü ayıran temel değerler ve normların bütünüdür. Davutoğlu toplumların mekân ve zaman algılamalarını,

⁹⁶ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 29.

⁹⁷ Ahmet Davutoğlu, "Medeniyetlerin Ben- İdraki", **Divan**, Sayı 3, 1997, s. 22.; Davutoğlu bu makalede Galtung'un batı insanın zihniyet oluşumunda rol oynayan 6 temel kriteri İslam dünyasının zihniyet oluşumunu göstermek için kullanmıştır. Bu temel kriterler şunlardır: mekân, zaman, bilgi, insan-tabiat, insan-insan, ve Tanrı-insan ilişkileri.

yönelişleri ve dış politika yapımını etkileyen zihniyet altyapısının temeli olarak görmektedir.⁹⁸

Günümüzde devletler içerisinde barındırdığı unsurlarla uyumlu bir kendilerini tanımlama ihtiyacı duymaktadırlar. Dış politika devletlerin kendilerini tanımlama sürecidir. Bu manada devlet, küresel dünyada kimliğini dış politika araçları aracılığıyla dışa vurmakta veya dışa yansıtmaktadır.⁹⁹ Bu kimlik ise ulusların mekân ve zaman algılamalarıyla oluşturdukları zihniyetin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Davutoğlu ise zihniyet ürünü olan kimliğin sürekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan, sürekliliği muhafaza edebilen bir stratejik zihniyetin ürünü olan ulusal kimliğe sahip toplumlar, değişen şartlara göre yeni kavramlar, araçlar ve formlar üretme kapasitesine sahip olarak uluslararası alanda güç dengesine etki edebilme kabiliyeti kazanırlar. Aksi takdirde, stratejik zihniyetlerinin içindeki öz benliklerine aykırı bir ulusal kimlik yaratma çabasına giren toplumlar farkında olmadan kimlik karmaşası yaşarlar.¹⁰⁰ Bu durumda da toplum kendi içerisinde bir kimlik çatışması yaşayacağından dış dünyayla olan ilişkilerine de yansıyabilir. Böylece ulusal güce çarpan etkisinde bulunan stratejik zihniyet unsuru, ulusal güç açısından büyük bir zaaf haline dönüşebilir.

1.2.1.4. Stratejik Planlama

Bir önceki başlıkta anlamlandırılmaya çalışılan stratejik zihniyet unsurunun toplumun mekân ve zaman gibi sabit verileri algılamalarının bir ürünü olarak ortaya çıktığı belirtilmişti. Bu bağlamda Davutoğlu'na göre sabit verilerin belirlediği stratejik zihniyet, potansiyel verilerin etkili kullanımı açısından rasyonel bir kurguya oturtulan stratejik planlama aracılığıyla elle tutulur ve algılanabilir bir şekle bürünür.¹⁰¹ Buradan da anlaşılacağı gibi

⁹⁸ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 29.

⁹⁹ Gülenç, **age.**, s. 114.

¹⁰⁰ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 31.

¹⁰¹ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik.**, s. 31.

stratejik planlama ile bir ulusun yaşadığı coğrafya, sahip olduğu tarih birikimi ve kültür hazinesinin ona verdiği değerler, özellikler ve avantajlar, sahip olunan ekonomik, teknolojik ve askeri kapasiteyle harmanlanarak belirlenen hedef ve hedeflere doğru ilerlenebilir. Stratejik planlamanın devletlerin istikrarlı ve güçlü bir dış politika yürütmesi için ön koşul olması nedeniyle *Stratejik Derinlik* yaklaşımı üzerinde detaylı bir biçimde durmaktadır. Bu açıdan stratejik planlamanın ve dolayısıyla strateji kavramının muhtevasının dikkatli bir biçimde detaylandırılması elzemdir.

Öncelikle, taktik ve strateji kavramları farklı anlamlar içermelerine rağmen genel olarak aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu iki kavram birbirleriyle çok yakın ilişkili olsalar da aynı anlama gelmezler. Stratejik planlama unsurunun doğru anlaşılabilmesi açısından bu kavramların yerli yerinde kullanılmaları gereklidir. Davutoğlu da bu gereklilikten yola çıkarak taktik ile strateji kavramları arasındaki ilişkisel farklılığı “Savaş Üzerine (On War)” isimli eseriyle tanınan stratejisyen Carl von Clausewitz’den yararlanarak açıklamaya çalışmıştır. Buna göre taktik, askeri birlikleri muharebeler için, strateji ise muharebeleri nihai savaş için kullanma sanatıdır.¹⁰² Davutoğlu’na göre de stratejik yönelişi belirlenmemiş bir ordunun birbirinden bağımsız küçük muharebelerde tek tek başarı kazanması savaşın nihai kaderini belirleyici olamaz. Aynı şekilde stratejik yönelişi teorik olarak ortaya konmuş olmakla birlikte, bu yönelişinin küçük muharebeler şeklindeki taktik altyapısı kurulamamış olan bir ordunun da başarılı olması mümkün değildir.¹⁰³

Taktik ve strateji kavramları belirtildiği gibi birbirleriyle yakın ilişki içindedir ve birbirlerini tamamlayıcıdır. Bu açıdan taktikler çatışmalarda silahlı güçlerin nasıl kullanılması gerektiğiyle ilgiliyken, strateji savaşın amaçlarına

¹⁰² Carl von Clausewitz, “Bemerkungen Über die Reine und Angewandete Strategie des Herrn von Bülow”, *Neue Bellona*, Cilt 9, Sayı 3, 1805, s. 271’den alıntı yapan Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 31.

¹⁰³ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 31.

ulaşmak için çatışmaları kullanmaktır.¹⁰⁴ Taktikler birbirleriyle koordine olarak, belirlenen stratejiye uygun bir biçimde oluşturulmalıdır. Bu bakımdan hem taktiklerin hem de stratejinin doğru kurulması önemlidir. Fakat yanlış stratejik yöneliş yanlış taktiklerden daha zararlı sonuçlar verecektir. Zira strateji tüm taktiklerin hizmet ettiği ana hedeftir. Bu manada Vietnam Savaşı'nda albay olarak görev yapmış olan stratejist Robert Killebrew stratejinin önemini şu sözlerle vurgulamaktadır: "Bir savaş esnasında eğer strateji doğru oluşturmuşsanız fakat yanlış taktiklerle bu stratejiye ulaşmaya alıyorsanız, taktikleri değiştirerek sonunda doğrularını bulabilirsiniz. Öte yandan, başlangıçta strateji yanlış fakat taktikler doğruysa taktikleri sonsuza kadar yenileseniz de başarısız olmaya mahkum olacaksınız. Temel olarak bizim Vietnam'da yaptığımız buydu."¹⁰⁵ ABD'nin Vietnam'daki bu stratejik yöneliş hatasından dolayı yaşanan başarısızlığın benzeri I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi stratejik yönelişini tespit edememiş olmasından dolayı yaşanmıştır. Nitekim Osmanlı orduları I. Dünya Savaşı'nda kendi stratejik yönelişleri doğrultusunda savaşmak yerine Alman stratejisinin destek unsuru haline gelmiştir.¹⁰⁶

Taktik ve strateji kavramları arasındaki anlam karmaşasının giderilmesinin ardından strateji kavramı üzerinde durulması stratejik planlama unsurunun ulusal güce olan etkisini kavramak açısından yararlı olacaktır. Strateji kavramı ilk olarak askeri literatür dahilinde kullanılmıştır. Bu manada strateji, ordular, kolordular ve filolar gibi büyük askeri grupları, mücadelenin ya da savaşın gidişatını etkileyecek uzun dönemli hedeflere ulaşmak için kullanma kabiliyetidir.¹⁰⁷

Öte yandan strateji kavramının anlamı zaman içinde genişlemeye uğramış ve kavrama iktisadi ve politik anlamlar da yüklenmiştir. Burada sadece politik manada yüklenen anlamlar ele alınacaktır. Strateji kavramına

¹⁰⁴ Carl von Clausewitz, **On War**, ev. ve Ed. Micheal Howard, Peter Paret, New Jersey, Princeton University Press, 1984, s. 128.

¹⁰⁵ Colin Gray, **Fighting Talk: Forty Maxims on War, Peace and Strategy**, Westport, London, Praeger Security International, 2007, s. 68.

¹⁰⁶ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 32.

¹⁰⁷ Campaign, **Dictionary of Military Terms**, 3. baskı, Oxford, Macmillan, s. 227.

politik anlamlar yükleyenler de aslında ilk olarak askeri manada strateji kavramı üzerine çalışan veya asker kökenli düşünürler olmuştur. Örneğin bilinen ilk stratejisyen olarak kabul edilen Çinli düşünür Sun Tzu, savaşların tümünde savaşarak zapt etmeyi en üstün başarı olarak görmemektedir. Üstün başarı düşmanın direncini savaşmadan kırmaktır.¹⁰⁸ Bu durum, Sun Tzu'nun savaş dışı politik ve diplomatik faaliyetleri savaş kapasitesinden daha çok önemsendiğini göstermektedir. Sun Tzu aynı zamanda akıllı liderlerin düşman ordularını savaşmadan, düşman kentlerini kuşatmadan ele geçirmesini bileceğini belirtir.¹⁰⁹

Strateji sözcüğünün sözlük anlamına bakıldığında ise, bir ulusun veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara destek vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askerî güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı anlamına gelmektedir.¹¹⁰ Bu tanımdan hareketle *Stratejik Derinlik* yaklaşımı stratejinin askeri literatürdeki anlamını diplomasiye yükleyerek ulusal güç unsurlarının tamamını ülkenin mantıklı ve tutarlı bir biçimde oluşturulmuş stratejik yönelişine uygun ve ahenk içerisinde koordine edilmesini vurgulamaktadır. Bu yüzden ulusal gücün uluslararası alana yansması ve ülkenin uluslararası güç dengeleri içindeki ağırlığının artması, taktik nitelikli diplomatik adımların stratejik bir yöneliş içerisinde bir araya getirilmiş olmasına bağlıdır. Aksi takdirde, Davutoğlu ülkenin stratejik yönelişinin anlamı ve çapının önemli ölçüde değişikliğe uğrayacağını belirtmektedir. Zira diplomatlar attıkları taktik adımlarını oluşturulmuş stratejik yönelişin merkezine oturtabilir. Bu da yürüttüğü çatışmayı savaşın tüm stratejisi olarak değerlendiren bir subayın nihai savaş ve ilgili stratejisi üzerinde yarattığı ciddi yanılgının aynısına sebep olabilir.¹¹¹

Stratejik planlama unsurunun yaklaşımda büyük bir öneme sahip olmasının nedeni ulusal gücün kısa dönemli taktik ve uzun dönemli stratejik hedefler açısından koordineli bir biçimde kullanılmasını sağlamasından

¹⁰⁸ Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Adil Demir, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2008, s. 49.

¹⁰⁹ Tzu, *age.*, ss. 49-50.

¹¹⁰ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, (Erişim) <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 1 Ağustos 2011.

¹¹¹ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, ss. 31-32.

kaynaklanmaktadır. Davutoğlu, özellikle günümüz uluslararası sisteminde başarılı olmanın şartını uzun dönemli stratejik tanımlama ile kısa dönemli taktikler arasındaki denge olarak belirlemiştir.¹¹² Bu açıdan günümüz uluslararası sistemin çıkar üzerine kurulu ve kurulan ittifakların geçici olmasından dolayı esnek politikalara dayalı doğru taktikler ve alternatifleri olan diplomatik pozisyonlar ülkelerin uzun dönemli stratejilerine ulaşmalarının önünü açarlar. Fakat temelde ülkenin ulusal güç kapasitesini göz önünde bulunduran, mantıklı ve tutarlı bir biçimde oluşturulmuş bir stratejik yöneliş yatmaktadır. Bu manada ülkenin dış politika hedeflerinin güç denklemindeki sabit ve potansiyel verilerle uyumlu olarak belirlenmesi ve ulusal güç kapasitesinin bu yönde mobilize edilmesi aynı derecede öneme sahiptir.¹¹³ Bunun gereği olarak da bir ülkenin güç denkleminde sabit veriler ve özellikle potansiyel veriler olan ekonomik, teknolojik ve askeri kapasiteden maksimum yararlanabilen bir siyasi irade ön plana çıkmaktadır.

1.2.1.5. Siyasi İrade

Bir ülkenin ulusal güç potansiyeli çok büyük olabilir. Fakat bu potansiyeli gerçekleştirecek ve fiile geçirebilecek bir siyasi irade olmaması ulusal gücü anlamsızlaştırabilir. Bu yüzden taktik adımları denetim altına alacak, uzun dönemli stratejik yönelişi sabit ve potansiyel verilere göre oluşturabilecek ve ülkesinin uluslararası konumuna dair ufku ve vizyonu geniş bir siyasi irade ulusal gücün potansiyelden fiile geçmesi için önemlidir. Böyle bir siyasi irade eksikliği durumunda büyük güç potansiyeli ülkenin uluslararası konumunu olumsuz etkileyebilir. Zira uluslararası sistemin hakîm unsurları bu büyük potansiyeli kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışacaktır. Bu yüzden, stratejisyen bir siyasi iradenin varlığı *Stratejik Derinlik* yaklaşımında ülkenin uluslararası konumu belirleyen ve güçlendiren bir unsur olarak görülmektedir. Buna göre bir ülkenin kendisine güveni ve

¹¹² Davutoğlu, *age*, s. 32.

¹¹³ K. J. Holsti, *agm.*, s. 193.

gelecekle ilgili ufku, uluslararası ilişkilerdeki zamanlaması, müzakere sürecindeki psikolojik üstünlüğü ve inisiyatif gücü ile ölçülür. Gelecekle ilgili ufuk derinliğine sahip ülkelerin siyasi öncüleri, belirlenmiş gündemlerin esiri olmazlar. Aksine gündem onların elinde şekillenir ve bu şekil alış o ülkeyi üçüncü ülkelerin ilişkilerinde bile etkin bir unsur hale getirir.¹¹⁴

Siyasi irade unsuru zayıf ülkeler okyanusun ortasında kalmış dümensiz bir gemiye benzetilebilir. Çünkü bu ülkeler tıpkı bu geminin rüzgârda sağa sola savrulması gibi uluslararası sistemin konjonktürel gelişmelerine göre pozisyon alır hale gelirler. Davutoğlu böyle ülkelerin atak ve belirleyici olmaktan çok savunmacı ve tepkici olduklarını belirtmektedir.¹¹⁵ Hal böyle olunca da bu ülkelere bölgelerinde ve dünyada etkinliklerini artıran doğrultuda politikalar üretmesi beklenilmemelidir. Hatta bu ülkeler uluslararası sistemde geri plana düştüklerini fark ettiklerinde sistemin hakîm unsurlarına çeşitli imtiyazlar vererek durumu tersine çevirmeye çalışabilirler.

Stratejik Derinlik yaklaşımının güç denkleminde bakıldığına sabit ve potansiyel veriler ulusal güce toplam etkisi yapmaktadırlar. Bu nedenle ulusal gücün asıl belirleyicisi güç denkleminde çarpan etkisi yapan stratejik zihniyet, stratejik planlama ve siyasi irade unsurlarıdır. Bu noktada Davutoğlu'na göre sabit ve potansiyel unsurlar ne ölçüde avantaj sağlarsa sağlasın stratejik zihniyeti oturmayan, stratejik planlaması ve siyasi iradesi yeterince güçlü ve tutarlı şekilde devreye girmeyen ülkelerin güç oluşturmaları imkânsızdır.¹¹⁶ Bir ülkenin büyük doğal kaynakları, nüfusu, çevresinde etki alanı oluşturabilmesine olanak sağlayan tarihi birikimi hatta güçlü ekonomisi ve yüksek bir teknoloji seviyesi olabilir. Bu unsurlar ülkenin stratejik zihniyet yapısı paralelinde güce dönüştürülebilir. Bu güç stratejik planlama kabiliyeti oranında uzun dönemli bir stratejik yönelişe uygun bir şekilde koordine ve edilebilir. Siyasi irade de ufku ve vizyonu ölçüsünde ülkenin uluslararası

¹¹⁴ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, ss. 31-32.

¹¹⁵ Davutoğlu, *age.*, s. 33.

¹¹⁶ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 34.

konumunu belirleyerek ülkenin ortaya çıkarılan bu güç potansiyelini daha da artırır ve doğru bir biçimde kullanır.

Kısaca, bir ülkenin ulusal gücü sabit ve potansiyel verilerinin stratejik zihniyet, stratejik planlama ve siyasi irade çarpanları ile belirlenir. Bu bakımdan iyi bir stratejik planlama ve siyasi irade oluşumu, sabit ve potansiyel unsurları bakımından zayıf bir ülkeye kendi potansiyelinin üzerinde bir güç sağlayabilir.¹¹⁷

1.2.2. Türkiye’de Stratejik Teori Yetersizliğinin Nedenleri ve Çözüm Önerileri

Belirtilmelidir ki, *Stratejik Derinlik* ortaya bir stratejik teori koymamıştır. Yaklaşımda stratejik teorinin bir ülkenin dış politikasına nasıl yarar sağladığı ve 2001 öncesi Türk Dış Politikası açısından stratejik teori yetersizliğinin nedenleri üzerinde durulmuştur. Bunun yanında yaklaşım tutarlı ve sağlam bir stratejik teori oluşumu için yapılması gerekenler hakkında çeşitli tavsiyelerde bulunmaktadır.

Yaklaşımın muhtevassından çıkan anlama göre stratejik teori, stratejik zihniyet, stratejik planlama ve siyasi irade unsurlarının harmonisi ve dinamizmi ile ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasında, ülkenin sabit ve potansiyel güç unsurları ve cari uluslararası sistem dikkate alınarak bir harmoni ve dinamik etkileşim oluşturulabildiğinde, iç tutarlılık açısından süreklilik arz edebilecek ve değişen şartlara uyum sağlayabilecek bir stratejik teori geliştirmenin önü açılmış olacaktır. Fakat Davutoğlu’na göre 2001 öncesi Türk Dış Politikası’nda bir stratejik teori eksikliği mevcuttur. Bu yüzden Türk Dış Politikası’nda stratejik ve taktik adımlar tutarlı bir teorik çerçeve içinde terkip edilememiştir. Böylece değişik bölgeler bir bütün olarak ele alınamamış ve bu bölgelerdeki taktik adımlar birbirleriyle uyumlu hale getiren bir üst

¹¹⁷ Davutoğlu, *age.*, s. 35.

strateji oluşturulmasında zaaf lar yaşanmıştır. Bu çerçevede Davutoğlu, Türk Dış Politikası'nda stratejik teori yetersizliğini tarihi, psikolojik, kültürel ve kurumsal sebeplere bağlamaktadır.¹¹⁸

Stratejik teori yetersizliğini tarihi, psikolojik, kültürel ve kurumsal sebeplere bağlayan Davutoğlu, öncelikle kurumsal sebepler üzerinde durmuştur. Bu bağlamda Davutoğlu'na göre Türkiye'de stratejik teori oluşturma çabaları temel olarak kurumsal bir zeminde yapılmaktadır. Kurumsal zemini oluşturan kurumların başında da Dışişleri Bakanlığı gelmektedir. Dışişleri Bakanlığı stratejik analiz, yorumlama ve alternatifler politikalar oluşturma konusunda merkezi bir konuma sahiptir. Fakat bakanlığın siyasi ve bürokratik yapısı stratejik araştırma ve geliştirme konularını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Nitekim dış politika yapımının siyasi boyutu kısa dönemli siyasi davranışların uzun dönemli stratejik hedeflerden daha öncelikli olduğu bir süreci hakîm kılabilmektedir.¹¹⁹ Bu çerçevede 1990'lı yıllarda 11 farklı hükümet ve 13 farklı dışişleri bakanı gören Türkiye açısından dışişleri bakanlığının rasyonel, tutarlı ve sağlam bir stratejik teori ve buna alternatif politikalar üretmesi zaten beklenemezdi. Bu dönemde iç siyasi meşruiyet arayışı, zihinsel ve rasyonel bir süreç olması gereken stratejik teori arayışını siyasi ve resmi bir şekle sokmuştur. Örneğin bazı siyasi partiler, Müslüman devletlerle ilişkilere ağırlık vermiş ve Türkiye'nin Batı'yla olan ilişkilerini ihmal etmiştir. Buna karşılık, bazı siyasi partiler de tamamen Batı'ya yönelik tek yönlü bir dış siyaset anlayışıyla, Türkiye'yle ortak toplumsal, kültürel ve dini değerlere sahip ülkelerle ilişkileri ikinci plana atmıştır.¹²⁰ Böyle bir ortamda Türk Dış Politikası açısından stratejik teori oluşturma sorumluluğunu üstlenen yegane kurum Dışişleri Bakanlığı olunca da ülkenin stratejik teori oluşturma kabiliyeti siyasal iktidarların ideolojik, pragmatist ve konjonktürel davranışlarından direkt olarak etkilenen bir yapıya bürünmüştür.

¹¹⁸ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, ss. 47-48.

¹¹⁹ Davutoğlu, *age.*, s. 48.

¹²⁰ Ömer Kürkçüoğlu, Fatih Koraş, "2000 Yılı Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Siyaseti", *Türk Dış Politikası: Son On Yıl*, Ed. Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, Ankara, Palme Yayınları, 2011, s. 184.

Diğer taraftan Davutoğlu, dışişleri bakanlığının siyasi ve bürokratik yapısından başka bakanlığın fiziksel bazı eksiklik ve zayıflıklarından kaynaklanan yetersizliklere de vurgu yapmıştır. Bu doğrultuda bakanlığın yeterli maddi ve kurumsal altyapıya sahip olmadığına altını çizen Davutoğlu, bu durumu bakanlık bünyesinde kurulmuş olan Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (SAM) mütevazî imkânlarından bahsederek örneklendirmiştir.¹²¹ Baskın Oran'ın Türk Dış Politikası'nın 2001 yılından önceki uygulanmasına dair yaptığı tespitler ve dışişleri bakanlığının kurumsal ve fiziksel yapısına yaptığı eleştiriler Davutoğlu'nu desteklemektedir. Oran'a göre de bakanlık bünyesinde alternatif politikalar planlama amacıyla kurulmuş olan SAM, bütçesi, personeli ve örgütlenmesiyle bu amaçtan bir hayli uzak görünmektedir. Oran bakanlığın alternatif politikalar üretme eksikliğini aynı zamanda bakanlığın hafızasının zayıflığına da bağlamaktadır. Bu zayıflığın nedenlerini başta, kurumun yeterli bir arşiv bölümünün olmamasına bağlamaktadır. Ayrıca faks mesajları bile ayrı dayanıklı bir kağıda geçirilmediğinden zamanla solduğunun ve yazıların kaybolduğunun altını çizmektedir. Oran bununla da kalmayıp bakanlığın bilgi ve bilişim sistemlerinin kullanışlı bir yazılım sistemine ancak 2001 yılında geçtiğini belirtmektedir.¹²²

Öte yandan Oran'a göre bakanlığın politika planlama eksikliğinin nedenleri ise iş yükü ve yetiştirilen uzmanların yanlış istihdamıdır. Zira bakanlık personeli günlük gelen telgrafları okumak ve gereğini yapmaktan orta ve uzun vadeli politika planlamaya zaman ayıramamaktadır. Ek olarak diplomatlar bir konu, bir bölge veya bir ülke üzerinde uzmanlaşmalarına rağmen bu uzmanlık alanlarından farklı bir alanda kullanılmaktadır. Oran bu durumu şöyle örneklendirmektedir; bir diplomat merkezdeyken Yunanistan dairesinde çalışır ve konu üzerinde uzmanlaşır. Fakat yurtdışı sırası geldiğinde Ürdün'e gönderilir. Yine merkeze döndüğünde ise bu sefer

¹²¹ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 49.

¹²² Baskın Oran, "TDP'nin Uygulanması", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I. Cilt, 15. baskı, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, ss. 68-72.

Amerika dairesine verilir.¹²³ Davutoğlu'nun dışişleri bakanlığının stratejik teori üretme konusundaki tespitleri, Oran'ın eleştirileriyle birlikte düşünüldüğünde daha anlamlı bir hale gelmektedir.

Davutoğlu başta dışişleri bakanlığının yukarıdaki paragraflarda detaylandırılan eksiklik ve zayıflıklarının ve kurumsal anlamda stratejik teori üretme yetersizliğine yönelik çeşitli tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu çerçevede Davutoğlu'na göre başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere stratejik analizlere gereksinim duyan resmi kurumların gerekli araçlarla donatılması ve bu kurumlar arasında bürokratik tekdüzeliği engelleyecek etkin bir koordinasyonun kurulması şarttır. Ayrıca siyasi çeşitlilik arz eden siyasi partilerin, ideolojileri ve tercihleri doğrultusunda üretken ve uygulanabilir alternatif dış politika yönelişleri geliştirmeleri ve bu yönelişleri parlamento ortamında tartışmaya açmaları Türkiye'deki stratejik teori yetersizliğinin giderilmesinde etkili olacaktır. Bu alternatif dış politika yönelişleri Türkiye'nin alternatif stratejik yöneliş arayışlarını etkin bir biçim çeşitlendirecektir. Öte yandan üniversite ve bağımsız araştırma kurumlarının bilgi üretimi ve analiz kapasitelerinin artması küresel ölçekli stratejiler geliştiren ülkelerde dış politika yapımının en önemli destek unsurlarından birisi olarak görülür. Bu yüzden üniversite ve bağımsız araştırma kurumları dış politika yapımına angaje edilmeli ve strateji oluşumuna sürekli olarak katkıda bulunmalarının önü açılmalıdır.¹²⁴

Davutoğlu, stratejik teori yetersizliğinin diğer bir nedeni olarak Türkiye'nin tarihi tecrübe birikiminin olumsuz yönlerini göstermektedir. Zira bu tarihi tecrübe birikimi Osmanlı'dan Türkiye'ye geçmiş ve stratejik zihniyette olumlu ve olumsuz kalıcı etkiler bırakmıştır. Davutoğlu olumsuz kalıcı etkilere örnek olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemindeki temel stratejik yönelişi iç bütünlüğü muhafaza etmek ve daha fazla toprak kaybedilmesini önlemek üzerine kurulmuş olmasından bahsetmektedir. Bu da Osmanlı- Türk stratejik planlamasının merkezine "mutlak hakîmiyet ya da

¹²³ Baskın Oran, "TDP'nin Uygulanması", ss. 68-72.

¹²⁴ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, ss. 49-50.

mutlak terk” zihniyetinin oturmasına sebep olmuştur. Böylece Osmanlı- Türk dış siyaset geleneğinin küresel stratejik ufku daralmış, taktik opsiyonları azalmış, yakın bölge üzerindeki etkinliği kaybolmuş ve iç siyasi rekabetler ile dış kaynaklı tehditlerin yönlendirdiği bir kısır döngü ortaya çıkmıştır.¹²⁵

Tarihi tecrübe birikiminin olumlu bir yönü olarak ise *Stratejik Derinlik* yaklaşımında, Türkiye’nin Osmanlı İmparatorluğu’nun üç kıtada oluşturduğu egemenlik alanlarının tam ortasında bulunduğu belirtilmektedir.¹²⁶ Bu bakımdan Türkiye tarihten gelen bir coğrafi derinliğe sahip olarak birçok coğrafi etki alanının tam ortasına yerleşmektedir. Zira bu coğrafi derinlik Türkiye’yi bir Balkan, Ortadoğu, Kafkas, Karadeniz ve aynı zamanda Akdeniz ülkesi yapmaktadır.¹²⁷ Fakat Davutoğlu’na göre Türkiye tarihi birikiminden aldığı coğrafi derinliğini yine tarihi birikiminden aldığı “mutlak hakîmiyet ya da mutlak terk” zihniyeti nedeniyle etkin bir biçimde kullanamamıştır.¹²⁸ Bu bakımdan mutlak hakîmiyet ya da mutlak terk zihniyeti Türkiye’nin yakın çevresini etkin bir biçimde kullanması üzerine kurulu bir stratejik teori oluşturmasını engelleyen bir nokta olmuştur.

Davutoğlu’nun Türk Dış Politikası’nda stratejik teori yetersizliğine yol açan sebepler arasında saydığı son neden ise Türkiye’nin kendi oluşturduğu bölünmüş benlik ve tarih bilincidir. Böylece yaklaşımda güç denkleminde sabit ve potansiyel verileri birbirine bağlayan en önemli unsur olan kültür unsurunda sapmalar meydana gelmiştir. Davutoğlu bu durumun Türkiye’nin eğitim sisteminden kaynaklandığını düşünmektedir. Ona göre ilkokuldan itibaren verilen yoğun tarih ve coğrafya bilgisine rağmen bir tarihten tarihsizleşme sürecinin içinde yaşaya gelmekteyiz.¹²⁹ Fakat Davutoğlu bu düşüncesiyle sadece Osmanlı mirası tarihi mirasını kastetmemektedir. Bu manada açıklık getirmek açısından, Davutoğlu tarihsizleştirme düşüncesinin hemen arkasından, Cumhuriyet’in Onuncu Yıl marşı ve Osmanlı’nın mehter

¹²⁵ Davutoğlu, *age.*, ss. 52-53.

¹²⁶ Alexander Murrison, “The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy”, *Middle Eastern Studies*, Cilt 42, Sayı 6, 2006, s. 947.

¹²⁷ Davutoğlu, “Turkey’s Foreign Policy Vision”, ss.78-79.

¹²⁸ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, ss. 53.

¹²⁹ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 59.

marşını metahistorik bir düzlemde algılamının ötesinde benliğimizi dokuyan süreklilik unsurlarını tutarlı bir benlik bilinci ve toplumsal bütünlük ile ortaya koyamamaktayız.¹³⁰

Davutoğlu'nun bölünmüş benlik ve tarih bilinci üzerine fikirleri başka yazarlarca desteklenmektedir. Nitekim Davutoğlu'nun fikirlerinden tarihten gelen kimliğin reddi hatta tehdit olarak görülmesi sonucu yaşanan bu kültür ve benlik bölünmüşlüğü tarih sürekliliğini de engelleyerek ulusal gücü zayıflattığı anlaşılmaktadır. Bu zayıflık stratejik yönelişi oturmuş bir dış politika izlenmesinin de önünü tıkamaktadır. Zaten Davutoğlu da Türkiye'nin zaman içinde kendi tarih ve mekân boyutuyla yabancılaşması çevresinde aktif ve etken politika izlemesine engel teşkil ettiğinin altını çizmektedir.¹³¹ Bu bağlamda Şaban Çalış, Doğu- Batı, Geleneksel- Modern ve İslam- Laik arasında gidip gelen Türkiye'nin, derin dehlizlerde kaybolmuş kimliğini arayan bir dış politika görünümünde olduğunu belirtmektedir.¹³²

Diğer taraftan, Davutoğlu'nun bölünmüş benlik ve tarih bilincinden bahsederken devleti yöneten ve entelektüel çevreleri veri olarak aldığı görülmektedir. Bu noktada Baskın Oran da aynı durumdan bahsetmektedir. Nitekim Oran'a göre Türk Dış Politikası'nı saptayan tabaka olan seçkinler kesinlikle Batılılaşmıştır. Hatta Türkiye, bir yukarıdan devrimle üst yapısını iradi olarak Osmanlı tarihinden, dilinden, kültüründen koparmıştır. Bu durumun sonuçları çok çeşitlidir. Bunlardan birkaçı olarak Türkiye'nin Batılı kültürel niteliği Asyalı ve Ortadoğu- İslami kültürel öğeleriyle zıtlık oluşturmuştur ve Türk insanı Doğu/ Ortadoğu kültürü ile Batı kültürü arasında bir kimlik karmaşası yaşamaktadır.¹³³ Oran'ın sözlerinden de anlaşılacağı gibi Türk Dış Politikası seçkinleri toplumla aynı benliği ve tarih bilinci

¹³⁰ Davutoğlu, *age.*, s. 60.

¹³¹ Davutoğlu, *age.*, ss. 59-63.

¹³² Şaban Çalış, "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Ed. Şaban Çalış, İhsan Dağı ve Ramazan Gözen, Ankara, Liberte Yayınları, 2001, s. 3.

¹³³ Baskın Oran, "TDP'nin Kuramsal Çerçevesi", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I. Cilt, 15. baskı, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 21.

taşımamaktadır. Hal böyle olunca entellektüel düzeyde yaşanan bu bölünmüş benlik ve tarih bilincinin stratejik teori yetersizliği üzerindeki etkisi daha fazladır. Çünkü stratejik teori oluşumu entellektüel, politik bir süreçtir. Zaten Davutoğlu, Almanların günümüzdeki uluslararası konumundan söz ederken Adenauer, Brandt, Schmidt ve Kohl gibi liderde sahip olduğu tarih bilincinden yola çıkmıştır.

Davutoğlu, Türkiye’de stratejik teori yetersizliğini vurgulayarak bunun nedenleri üstünde durmuştur. Bununla kalmayıp çeşitli çözüm önerilerinde de bulunmuştur. Nitekim Davutoğlu’na göre Soğuk Savaş sonrasında hareket alanı genişleyen Türkiye’nin uzun dönemli bir strateji tanımlama ve uygulama zorunluluğu vardır. Bu yüzden Türkiye’nin kurumsal, tarihi ya da psikolojik faktörlerle Türkiye’nin kendi iç çelişkilerinin yıpratıcı süreçlerine mahkum edilmemesi gereklidir.¹³⁴

1.2.3 Türkiye’nin Yeni Dış Politikası İlkeleri

Buraya kadar yapılan tartışmalar düzleminde *Stratejik Derinlik* yaklaşımının Türkiye’nin tarihi birikimi ve coğrafi konumunu yeniden yorumlayarak onun uluslararası konumunu günümüz uluslararası sisteminde yeniden belirlemek iddiasında olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye’nin uluslararası konumuna dair yapılan tanımlamalara bakıldığında Türkiye genel olarak Doğu- Batı ve Asya- Avrupa arasında bir köprü olarak gösterilir. Buna göre Türkiye, Avrupa, Asya ve Afrika anakaraları arasındaki en yakın noktadadır. Bu özelliğinin yanı sıra Avrupa ve Asya (Doğu- Batı) arasında hem stratejik hem de kültürel bir köprü konumundadır.¹³⁵

¹³⁴ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 63.

¹³⁵ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774- 2000*, çev. Petek Demir, İstanbul, Mozaik, s. 10.

Stratejik Derinlik yaklaşımı Türkiye'yi bir köprü ülke olarak gösteren tanımlamaları reddeder. Davutoğlu bu düşüncenin temelinde yatan nedeni şu sözlerle ifade etmektedir; "Türkiye merkez ülkedir ve asla köprü ülke olamaz. Köprü'nün tek işlevi, iki entite arasında irtibat kurmak ve bir tarafı diğer tarafa taşımaktan ibarettir, kendi bağımsız varlığı olan bir aktör olarak algılanmaz. Bu tanımlamanın benimsenmesi, Doğu ile ilişkilerimizde Batı'nın değerlerini empoze etmeye çalışan bir Batılı, Batı ile ilişkilerimizde ise Doğu'nun olumsuz görülen unsurlarını taşıyan bir Doğulu olarak algılanmamıza yol açtı. Halbuki, Doğulu platformlarda doğulu kimliğinden gocunmadan o kimlikle yüzleşip o kimlik etrafında tezler, çözümler üretebilen bir ülke; Avrupa platformlarında konuştuğunda da bir Avrupalı misyon içinde, bir Avrupalı bakışla Avrupa'nın geleceğini tartışabilen bir ülke olmalıyız."¹³⁶ Ayrıca Davutoğlu'na göre Türkiye coğrafi eşsiz bir konumdadır. Türkiye Afro-Avrasya'nın geniş kara parçasının ortasında yer alan büyük bir ülke olarak tekil bir karaktere indirgenemeyecek çoğul bölgesel kimlikleriyle merkez bir ülke olarak tanımlanabilir.¹³⁷

Stratejik Derinlik yaklaşımında Türkiye'nin mevcut çevresiyle paylaştığı tarihi ve kültürel köklerini yeni bir anlayış çerçevesinde yeniden ele alması gerektiği vurgulanmaktadır. Nitekim "Türkiye'de Stratejik Teori Yetersizliğinin Nedenleri ve Çözüm Önerileri" başlığında belirtildiği gibi Türkiye bölgesel politikalarda etkisini olması gerektiği ölçüde kullanamamıştır.¹³⁸ Örneğin Türkiye, kendisinin de içinde bulunduğu Ortadoğu ile arasına mesafe koymuş ve kendisini Batı'nın bir parçası olarak tanımlamıştır. Türk dış politika ve güvenlik seçkinleri bölgeyi istikrarsız ve çatışma kaynağı olarak görmüş ve "Ortadoğu bataklığı'ndan" uzak durmaya çalışmışlardır.¹³⁹ Bölgeye yakın politikalar izlendiği dönemler ise genel olarak Türkiye'nin stratejik yönelişi doğrultusunda değil Ankara'nın Batı'ya stratejik değerini gösterme

¹³⁶ Ahmet Davutoğlu, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", **Radikal**, 26 Şubat 2004, (Erişim) <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581>, 10 Ağustos 2011.

¹³⁷ Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision", s.78.

¹³⁸ Kadri Kaan Renda, "Turkey's Neighborhood Policy: An Emerging Complex Interdependence", **Insight Turkey**, Cilt 13, Sayı 1, 2011, s. 102.

¹³⁹ Meliha Benli Altunışık, "The Possibilities and Limits of Turkey's Soft Power in the Middle East", **Insight Turkey**, Cilt 10, Sayı 2, 2008, s. 42.

arzusundan kaynaklanmıştır.¹⁴⁰ Bu açıdan diğer ülkelerin bölgesel ve küresel stratejik hedeflerini desteklemek amacıyla Türkiye'nin konumunu kullanmalarına izin vermekten ziyade Türkiye, Osmanlı mirasıyla kuvvetlenen tarihi ve coğrafi derinliğine uygun proaktif politikalar geliştirmelidir.¹⁴¹ Türkiye'nin tarihi ve kültürel bağları komşu bölgelerle sağlam ve istikrarlı ilişkiler kurması yönünde avantajlar sağlamaktadır. Zira Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı tarihi miras yaklaşık 500 yıl boyunca çeşitli milletleri (Türk, Arap, Yunan, Sırp, Romen, Bulgar, Arnavut, Makedon...) farklı din ve mezhepleri (müslüman, hristiyan, yahudi, yezidi, şafi, hanefi, şii, katolik, ortodoks, protestan...) bir arada tutmuş ve yaşatmıştır.¹⁴²

Davutoğlu, Türkiye'nin önce bölgesinde daha sonra da dünyada önemli bir ülke konumuna gelebilmesi için bu tarihi mirasa vurgu yaparak tek boyutlu ve edilgen bir dış politika izlememesi gerektiğini söylemektedir. Ayrıca Türkiye, tarihi birikimi, kültürel mirası ve coğrafi derinliğine uygun kendini sürekli olarak merkezde konumlayarak, iç siyasi reformlar ve artan ekonomik gücüyle çok boyutlu ve etken bir dış politika izlemelidir.¹⁴³ Davutoğlu böyle bir dış politikanın izlenebilmesi için beş dış politika ilkesi belirlemiştir. Bunlar; güvenlik ve demokrasi dengesi, komşularla sıfır sorun maksimum işbirliği, komşu bölgeler ve ötesi ile ilişkilerin geliştirilmesi, ritmik diplomasi ve çok boyutlu dış politika'dır.

1.2.3.1. Güvenlik ve Demokrasi Dengesi

Davutoğlu'na göre demokrasi ve güvenlik ikilemi arasında denge kuramayan ülkelerin çevrelerinde bir etki alanı oluşturmaları zordur. Siyasi rejimler meşruiyetlerini vatandaşların güvenliklerini sağlayabildikleri ölçüde

¹⁴⁰ Meliha Benli Altunışık, Özlem Tür, **Turkey: Challenges of Continuity and Change**, New York, Routledge, 2005, s. 125.

¹⁴¹ Ioannis N. Grigoriadis, "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy", **Hellenic Foundation for European & Foreign Policy**, Working Paper, No 8, 2010, s. 5.

¹⁴² Bayram Kodaman, "Türk Dış Politikası İçin Üç Zemin", **Türk Yurdu**, Kasım 1990, s. 5.

¹⁴³ Davutoğlu, "Turkish Foreign Policy Vision", ss. 78-79.

kazanırlar, fakat güvenlik sağlama güdüsü insan hak ve hürriyetlerinin önüne geçmemeli ya da pahasına olmamalıdır.¹⁴⁴ Fakat buradan güvenlik ve özgürlükler kavramları birbirleriyle çakıştığı anlamı çıkarılmamalıdır. Nitekim Davutoğlu özgürlükler adına güvenlik hiçe sayılırsa, toplumda öfke ve kaos olacağını, diğer taraftan da güvenlik adına özgürlükler kısıtlanırsa, bu sefer de otoriter bir yönetim ve otokratik bir toplum olacağını altını çizmektedir.¹⁴⁵ Bu noktadan hareketle, güvenlik ve özgürlükler arasında bir dengenin kurulması toplum huzuru açısından önemlidir.

Davutoğlu'nun Türkiye'nin yeni dış politikasının temel ilkelerinden birisi olarak saydığı güvenlik ve demokrasi dengesi, toplum huzuru için gerekli olduğu gibi iç sorunların uluslararasılaşmasını da engellemektedir. Bu dengenin sağlanamadığı durumlar ulusal gücü zayıflatmakta ve ülkelerin dış politikalarında manevra daraltıcı bir etki yapmaktadır. Nitekim Türkiye bu olumsuz etkiyi özellikle 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde bireysel başvuru hakkını kabul ettikten sonra hissetmiştir. Buna ek olarak 90'lı yıllarda Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi ve Avrupa Parlamentosu gibi siyasal organlar Türkiye'deki Kürt sorununa odaklanarak insan hakları ve azınlık hakları bağlamında Türkiye'nin uygulamalarını eleştiren kararlar almışlardır. Bu gibi durumlar Türkiye'yi uluslararası alanda zor durumda bırakmış ve Türk Dış Politikası'nın hareket kabiliyetini düşürmüştür.¹⁴⁶ Bu durum dikkate alındığında, Türkiye'nin aktif ve belirleyici bir dış politika takip edebilmesi öncelikle içeride yaşamakta olduğu sorunlardan kurtulmasına bağlıdır. Bu bağlamda dış politika ve iç politika arasında var olduğuna inanılan klasik ayrımlar artık geçerli değildir.¹⁴⁷ Bu ayrımın geçerli olmadığına dair Kasım 2011'de Türkiye'nin Ortadoğu'da artan etkisi ve bir model ülke olarak öne çıkması üzerine yayınlanan "Chatham House" raporun örnek

¹⁴⁴ Davutoğlu, **agm.**, s. 79.

¹⁴⁵ Ahmet Davutoğlu, "Principles of Turkish Foreign Policy", SETA Vakfı'nın Washington D.C. Şubesinde Hitabı, Mayflower Oteli Büyük Balo Salonu, 8 Aralık 2009, ss. 7-8.

¹⁴⁶ Gökçen Alpaya, "İnsan Hakları Konusu", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, II. Cilt, 12. baskı, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 524.

¹⁴⁷ Tarık Oğuzlu, "Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 9, 2009, s. 44.

gösterilebilir. Rapor, Türkiye'deki Kürt sorununu, İslamcılık- laiklik tartışmalarını ve demokrasi seviyesini irdeleyerek, Türkiye'nin oldukça tektonik bir etnik ve mezhepçi dini çeşitliliğe sahip Ortadoğu'ya yeterince uygun bir model olamayacağı görüşünü savunmaktadır.¹⁴⁸

“Chatham House” raporundan hareketle ülke içi sorunların ülkenin uluslararası alandaki konumuna etki ettiği açıktır. Bu yüzden iç sorunların demokrasi ve insan hakları paralelinde minimize edilmesi Türkiye'nin bölgesinde ve küresel anlamda daha etkili bir dış politika izlemesi için ilk adım olacaktır. Bu manada, güvenlik ve demokrasi dengesi Türkiye'nin merkez ülke olma hedefli dış politikasında yeni bir ilke olarak tanımlanmıştır. Bu dengenin sağlanması ülkeye daha güçlü bir dış politika uygulama kabiliyeti kazandıracaktır. Zira Davutoğlu'na göre özgürlük- güvenlik dengesini iyi kurabilmiş bir Türkiye hem kendi sorunlarını çözüme kavuşturabilir hem de dünyaya bir model sunabilir.¹⁴⁹

Güvenlik ve demokrasi dengesi bağlamında Davutoğlu'nu destekleyen bir görüş olarak, Türkiye'nin en önemli dış politika amacı evini düzene koymak olmalıdır. Evi camdan olanın dışarıdakiler tarafından taşlanacağı prensibine dayanan bu yaklaşım, camdan olan evi daha kırılmaz maddelerle yeniden inşa etmeyi öncelikli hedef olarak belirlemelidir. Bu yüzden, içerideki demokratikleşme sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi ve bu çerçevede Türkiye'nin etnik ayrılıkçılık ve siyasal İslam problemlerinden kurtulması önemlidir.¹⁵⁰

1.2.3.2. Komşularla Sıfır Sorun- Maksimum İşbirliği

¹⁴⁸ Fadi Hakura, “Turkey and the Middle East: Internal Confidence, External Assertiveness”, **Chatham House**, Briefing Paper, Kasım 2011, ss. 7-9.

¹⁴⁹ Gürkan Zengin, **Hoca: Türk Dış Politikasında ‘Davutoğlu Etkisi’**, İstanbul, İnkılap, 2010, s. 85; Ahmet Davutoğlu, Editör Özel, **CNN Türk**, 17 Şubat 2004.

¹⁵⁰ Oğuzlu, **agm.**, s. 44.

Stratejik Derinlik yaklaşımından çıkan anlama göre bölgesinde merkez ülke ve küresel anlamda etkili bir aktör olma hedefiyle oluşturulan Türk Dış Politikası için bu hedefe ulaşmanın temelinde öncelikle Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerini düzene koyması ve ilişkilerin geliştirilmesi yatmaktadır. Bu çerçevede Türkiye için bölgesel lider ve ardından küresel bir oyuncu olmanın şartı tüm komşularıyla kronik sorunlarını aşmak ve samimi ilişkiler kurmaktır. Nitekim küresel bir oyuncu olarak sahneye çıkan Çin, 2000'lere girerken Orta Asya ülkeleriyle olan sınır sorunlarını çözmüştür. Böylece bu ülkelerle çok yönlü ve kalıcı ilişkiler kurabilmiştir. Ardından ise ekonomik etkinliğini bölge üzerinde yayarak bu ülkeler için vazgeçilmez bir partner olmuştur. Bu ilişkilerden güç alan Çin günümüzde güç bir küresel oyuncu haline gelebilmiştir.

Davutoğlu'nun temel argümanı olarak, Türkiye'nin tarihi birikimi ve kültürel mirası onun bölgesinde etkin bir dış politika izlemesini gerektirmektedir. Zaten bu etkinliğin olmaması Türkiye'nin merkez ülke olma hedefinden sapmalara yol açacaktır. Aynı zamanda yakın çevresiyle sorunlar yaşayan bir Türkiye'nin uzak çevresine ulaşması da zorlaşacaktır. Türkiye'nin bölgesiyle artan ilişkileri küresel aktörlerle olan ilişkilerini de etkileyecektir. Bu bağlamda Davutoğlu'na göre Türkiye çevresini ne kadar tahkim ederse ve o çevre ile yükselirse küresel aktörler ile ilişkileri de doğru zemine oturacaktır.¹⁵¹

Diğer taraftan, *Stratejik Derinlik* yaklaşımı Türkiye'nin komşularının güven telkin etmekten uzak olduğu ve Türkiye'nin komşularının büyük çoğunluğuyla tarihsel veya çıkarsal anlaşmazlıkları bulunduğu düşüncelerini reddetmektedir. Zira düşmanlarla çevrili olma psikolojisi Türk Dış Politikası'nın yakın çevre politikalarını ve Türk insanının komşu algısını etkilemiştir. Komşularla ilişkilerde Türk Dış Politikası bu psikolojiyle sınırlanmıştır. Bu psikoloji, Türk insanını Yunanistan'ı 1920'lerdeki büyük

¹⁵¹ Zengin, *age.*, s. 91; Ahmet Davutoğlu, Editör Özel, *CNN Türk*, 2 Ocak 2008.

düşman olarak Rusya'yı tarihten beri Akdeniz üzerinde gözü olan bir devlet olarak Arapları da I. Dünya Savaşı'nda bizi sırtımızdan vuran bir millet olarak algılamaya empoze etmiştir. Oysa Davutoğlu dış politika anlayışını Türkiye'nin komşu ülkelere yabancılaşmasına son veren coğrafi muhayyile (hayal gücü, imgeleme) üzerine kurmuştur. Bu muhayyilenin temel unsurlarından birisi komşular hakkındaki olumsuz düşünce ve önyargıların geçmişte bırakılmasıdır. Böylece Türk Dış Politikası stratejik yönelişini sınırlandıran yurtiçi kaynaklı algılamalardan kurtulacaktır.¹⁵²

Türk Dış Politikası'nda sıfır sorun ilkesinin dayanak noktası olan yeni coğrafi muhayyile, Türkiye güvenlik anlayışında da değişiklik meydana getirmektedir. Buna göre, ülkenin güvenliğini sağlamanın yolu komşulardan uzak durmaktan, komşuları caydırıcı bir askeri güce sahip olmaktan ve gerektiğinde bu askeri gücü kullanmaktan yani bir anlamda bir sert güç (hard power) olmaktan ziyade komşularla sıkı bir işbirliği içine girerek siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal bağları kuvvetlendirmekten geçmektedir. Böylece hem güvenlik sağlanmış hem de karlı bir ilişki şekli oluşacaktır.

Türkiye'nin yeni coğrafi muhayyilesi değişik sosyal ve politik mekanizmalar yoluyla komşu ülkelerle kurulan yoğun diyalog ve iletişim geçmişteki karşılıklı tehdit algılamalarını ortadan kaldırmak üzerine kurulmuştur.¹⁵³ Bu bağlamda Davutoğlu, Suriye ile Türkiye arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle savaş ihtimalinin minimize olacağını belirtmektedir. Zira ona göre, Antep ile Halep birbirinden alışveriş yaparken, halkları asker gönderip neden savaşınsın. Ya da Diyarbakır ile Bağdat arasında tırlar gelip giderken, Türkiye Kuzey Irak'taki bir oluşumdan neden korksun.¹⁵⁴

¹⁵² Bülent Aras, "The Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy", **Insight Turkey**, Cilt 11, Sayı 3, 2009, s. 128.

¹⁵³ Bülent Aras, Hakan Fidan, "Turkey and Eurasia: Frontiers of a New Geographic Imagination", **New Perspectives on Turkey**, Sayı 40, 2009, s. 197.

¹⁵⁴ Zengin, **age.**, s. 89; Ahmet Davutoğlu, Neşe Düzel ile Söyleşi, **Radikal**.

Bu yeni coğrafi muhayyile ve sıfır sorun- maksimum işbirliği ilkesi çerçevesinde Davutoğlu, Türkiye'nin güvenlik merkezli ve hareket alanı dar dış politika izlemesi yerine yoğun diyalog ve iletişime dayalı ekonomik, sosyal, siyasi ve ticari ilişkilere önem veren, manevra kabiliyeti yüksek ve istikrarlı bir dış politikayı amaçlamaktadır. Bu hedef aslında bir önceki başlıkta ele alınan güvenlik ve demokrasi ilkesi ile yakından alakalıdır. Bu manada, ülke içinde gerçekleşen demokratikleşme süreci, Türkiye ekonomisinin liberalleşmesi ve uluslararası alana angaje olması birbiriyle ilintili konulardır. Nitekim kendi iç sorunlarını çözmüş ve ekonomik- sosyal açıdan güçlü bir Türkiye, bu gücünü komşularıyla ilişkileri sayesinde bölgesine aktarabilecek bir kapasiteye sahip olabilir. Bu yüzden bölgesinde merkez ülke olma iddiasında ki Türkiye yeni coğrafi muhayyilesi gereği, büyüyen ekonomisi paralelinde komşularıyla sıfır sorun- maksimum işbirliği ilkesi çerçevesinde kazan- kazan yaklaşımıyla ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamalıdır.

Davutoğlu, gerçek anlamda kalkınma ve gelişmenin ancak sürekli barış ve istikrar ortamında mümkün olabileceğini düşünerek, komşularla sıfır sorun ilkesi dış politika vizyonunun merkezine oturtmuştur.¹⁵⁵ Buradan hareketle Türkiye komşularıyla birlikte ekonomik kalkınmayı ve ticareti geliştirmeyi amaçlamaktadır.¹⁵⁶ Bu manada, Davutoğlu, özel sektör girişimlerinin Türk Dış Politikası ve stratejik yönelişinde itici güç olacağının altını çizerek karşılıklı ekonomik bağımlılığın Türkiye'nin çevresinde derinlik kazanmasında etkili olabileceğini belirtmektedir.¹⁵⁷ Böylece Türkiye gelişen ekonomisiyle güvenliğini ilişkilendiren bir yapıya bürünerek bir "ticaret devleti" haline gelecektir.¹⁵⁸

¹⁵⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Komşularla Sıfır Sorun Politikamız", (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa> , 20 Ocak 2012.

¹⁵⁶ Renda, **agm.**, s. 96.

¹⁵⁷ "Turkey and the Middle East: Ambitions and Constraints", **International Crisis Group**, Europe Report No. 203, 7 Nisan 2010, (Erişim) <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/turkey-cyprus/turkey/203%20Turkey%20and%20the%20Middle%20East%20-%20Ambitions%20and%20Constraints.ashx>, 19 Ocak 2011, ss. 9-10.

¹⁵⁸ Kemal Kirişçi, "Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", **New Perspectives on Turkey**, Sayı 40, ss. 42-52.

Belirtilmesi gereken bir husus olarak, Türk Dış Politikası'nda sıfır sorun- maksimum işbirliği ilkesinin ütöpik olduğuna dair eleştiriler mevcuttur. Bu eleştirilere karşı Davutoğlu, komşular, aileler hatta kardeşler arasında bile anlaşmazlıklar olabileceğini çok iyi bildiklerini belirtmiş ve sıfır sorunun sadece bir hedef olduğu vurgulamıştır. Fakat sıfır sorunu diplomatlara, askerlere ve topluma hedef olarak sunduğunuzda en azından algılar değişecektir.¹⁵⁹

1.2.3.3. Komşu Bölgeler Ve Ötesi İle İlişkilerin Geliştirilmesi

Komşu bölgeler ve ötesi ile ilişkilerin geliştirilmesi ilkesi Türk Dış Politikası'na küresel bir perspektif kazandırma amacıyla oluşturulmuştur. Bu perspektif, sıfır sorun- maksimum işbirliği ilkesinin etkin uygulanabildiği ölçüde yararlı olabilir. Bu manada Davutoğlu'na göre Türkiye çevresindeki ülkeler ve bölgelerde daha proaktif, önleyici ve vizyoner bir dış politika izlemelidir.¹⁶⁰ Bununla birlikte Davutoğlu, Türkiye'nin Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslarda anlaşmazlıkları uzlaştırma mekanizmaları, yüksek düzeyli siyasi diyalogları, ekonomik entegrasyonu ve çok kültürlü oluşumları ön plana çıkarması gerektiğinin altını çizmektedir.¹⁶¹

Davutoğlu'na göre Türkiye yakın bölgelerinde proaktif olmanın yanında önleyici de olmalıdır. Bu bölgelerde ortaya çıkan bir kriz karşısında Türkiye, bu kriz daha da tırmanmadan ya da silahlı bir çatışmaya dönüşmeden olaya müdahil olmalıdır.¹⁶² Hatta bunun da ötesinde Türk Dış Politikası mümkün olduğu ölçüde krizleri henüz ortaya çıkmadan ilk aşamada yok etmelidir. Nitekim çevrede olan gelişmeler ülke içini de ister istemez etkileyecektir. Bu

¹⁵⁹ Davutoğlu, "Principles of Turkish Foreign Policy", s. 8.

¹⁶⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Article by H.E. Ahmet Davutoğlu published in Estado de Sao Paulo Newspaper (Brazil) on 9 October 2011", (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_ahmet-davutoglu-published-in-estado-de-sao-paulo-newspaper_brazil_on-9-october-2011.en.mfa, 20 Ekim 2011.

¹⁶¹ Davutoğlu, "Principles of Turkish Foreign Policy", s. 11.

¹⁶² Davutoğlu, **agm.**, s. 11.

nedenle Türk Dış Politikası'nın dış sorunlara gözünü yumma lüksü yoktur. Türkiye'nin kendi güvenliğine yapacağı en büyük katkı başkalarının güvenlik sorunlarının çözümünde yardımcı olmak olacaktır.¹⁶³ Böylece kimi yazarlar Türkiye'nin hem güvenliğini sağlayacağını hem de yakın bölgesinde arabulucu değil, oyun kurucu bir aktör olacağını belirtmektedir.¹⁶⁴

Davutoğlu'nun Türk Dış Politikası'nın önüne koyduğu vizyoner dış politika hedefi ise Türk diplomatlara deyim yerindeyse "bir itfaiye eri" misyonu yüklemektedir. Bu çerçevede dünyayı bir yangın yerine benzeten Davutoğlu, Türk diplomatlarına bu yangını söndürme görevi vermektedir. Ayrıca Türkiye bu rolü üstlenebilmek için "akıl ülke" olmalıdır. Davutoğlu'na göre akıl ülke olayları önceden gören, alternatif çözümler üreten, her an bölgesel sorunlara çözüm getiren ülkedir. Öte yandan itfaiye eri misyonu ve akıl ülke metaforu Davutoğlu'nun vizyonunda nihai hedef değildir. Bu bakımdan Türk Dış Politikası bir şehir planlayıcısı edasıyla yürütülmelidir. Nasıl ki şehir planlayıcıları yarını planlıyorsalardı Türkiye de uluslararası düzene ilişkin yeni düzen kurulacaksa bunun planlayıcılarının arasında olmalıdır. Türkiye oluşan düzene tepki veren bir ülke olmak yerine kurulan düzene ilk taşı koyan ülke olmalıdır.¹⁶⁵

1.2.3.4. Ritmik Diplomasi

Ritmik diplomasi, Davutoğlu tarafından Türk Dış Politikası'nın statik diplomasi anlayışından dinamik şartlara intibak etmesini sağlayacak ilke olarak ortaya konmuştur.¹⁶⁶ Türkiye'nin etkili olmak istediği yakın çevresi aktif bir diplomasi anlayışını zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden Davutoğlu'na göre

¹⁶³ Oğuzlu, **agm.**, ss. 45-46.

¹⁶⁴ Bülent Aras, "Arabulucu Değil, Oyun Kurucu Dış Politika", 14 Mart 2010, (Erişim) <http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=28828&q=arabulucu-degil-oyun-kurucu-dis-politika>, 20 Ekim 2011.

¹⁶⁵ "Davutoğlu: Türk Diplomatlar İtfaiye Eri", **Hürriyet**, 3 Ocak 2011, (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/16669775.asp>, 19 Ekim 2011.

¹⁶⁶ Davutoğlu, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı".

Türkiye'nin yakın bölgelerinde sorunların bütün taraflarıyla sürekli görüşmek önemlidir.¹⁶⁷ Diğer taraftan, bölgesinde merkez bir ülke olmanın yanı sıra küresel anlamda bir aktör olmayı hedefleyen Türkiye'nin her uluslararası konuya müdahil olması ve tüm uluslararası örgütlerde aktif temsili elzemdir.¹⁶⁸

Türkiye'nin küresel anlamda tüm sorunların çözümüne aktif katılımı, tüm alanlarda uluslararası güvenlik ve barışa katkı sağlaması çok boyutlu tarihinin derinliklerinden gelen gerekliliktir. Davutoğlu Türkiye'nin bu sorumluluğu, eşsiz bir biçimde harmanlanmış tarihi ve coğrafyasından aldığını belirtmektedir.¹⁶⁹ Buradan çıkan anlama göre Türkiye tarihi ve coğrafi derinliğinden aldığı dinamizm ve sorumluluk bilinciyle tüm uluslararası meselelerde ve uluslararası örgütlerde sürekli boy göstermelidir.

Davutoğlu'na göre aslında Türk Dış Politikası, ritmik diplomasi açısından küresel konumunu destekleyici unsurlara sahiptir. Fakat bu unsurların etkili bir stratejik planlama dahilinde kullanılması gerekmektedir. Bu bağlamda Davutoğlu, NATO'nun Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini önceleyen Atlantik bağlantısını, AB'nin tarihi bir diyalektiği bünyesinde taşıyan Avrupa bağlantısını, İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ)¹⁷⁰ ise tarihi etki alanını da kapsayan Asya ve Afrika derinliğindeki doğu ve güney bağlantısı açısından önemli stratejik araçlar olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamik konjonktürüne uygun olarak, NATO, AB ve İKÖ gibi stratejik araçları Ekonomik İşbirliği Teşkilatı(ECO), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü(KEİ), Türk Dünyası Zirveleri ve D-8 gibi bağlantılarla takviye de etmiştir. Fakat bu araçlar uyumlu bir bütünlük içinde kullanılamamıştır. Örneğin, genelde Avrasya etkileşim alanları, özelde de Türkiye- İran ve Türkiye- Rusya ilişkileri açısından ciddi iç çelişkiler barındıran ECO, KEİ ve Türk zirvelerinin birbirlerini desteklemekten çok

¹⁶⁷ Oğuzlu, **agm.**, s. 46.

¹⁶⁸ Davutoğlu, "Principles of Turkish Foreign Policy", s. 12.

¹⁶⁹ Ahmet Davutoğlu, "Turkish Foreign Policy and the EU in 2010", **Turkish Policy Quarterly**, Cilt 8, Sayı 3, 2009, s. 12.

¹⁷⁰ Daha sonra İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olmuştur.

birbirlerini engelleyen yapıda olma sorunu aşılammıştır. Bu tespitin ardından Davutoğlu, Türk Dış Politikası'nın Soğuk Savaş sonrası dinamik ortamına uygun hamleler yapmaya çalışsa da gerekli diplomatik, ekonomik ve siyasi alt yapı hazırlığı olmadığı için, yapılan hamlelerin uzun dönemli entegrasyona giden bir süreçten çok birbirleriyle çelişkili taktik adımlar şeklinde görüldüğü üzerinde durmuştur. Bu bağlamda *Stratejik Derinlik* yaklaşımı Türkiye'nin stratejik bir öngörü ve planlama çerçevesinde birbiriyle uyumlu taktik adımlar atarak bu örgütleri etkin bir biçimde çalıştırmasının öneminin altını çizmektedir.¹⁷¹

1.2.3.5. Çok Boyutlu Dış Politika

Soğuk Savaş'ın iki kutuplu uluslararası sistemi günümüzde yerini çok kutuplu bir uluslararası sisteme ve çok boyutlu ilişkiler dönemine bırakmıştır. *Stratejik Derinlik* yaklaşımında, çok boyutlu ilişkiler döneminde Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi tek yönlü ve statik bir dış politika izlememesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu yüzden Türkiye, bu yeni dönemde tüm küresel aktörlerle kurduğu ilişkileri çeşitlendirmelidir. Fakat bu çeşitlenen ilişkiler yeni ittifaklar oluşturmak için değil, birbirine alternatif olmayan, tersine birbirini tamamlayan bir yapıda olmalıdır.¹⁷²

Davutoğlu, çok boyutlu dış politika ile birbirine entegre ilişkiler açısından bahsetmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin önündeki sorunlar çeşitlenmiştir. Ekonomik ve sosyal sorunlar artık askeri güvenlik konuları kadar tehlike hale gelmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin bu yeni sorunlarla tek boyutlu ve tek yönlü ilişkiler kurarak başa çıkması mümkün değildir. Aynı şekilde çok boyutlu ilişkiler kurulsa da bu ilişkiler birbirlerine entegre olmadığı sürece bir anlam taşımayacaktır. Nitekim Davutoğlu'na göre Türkiye sahip olduğu çoğul bölgesel kimliklerini uyumlu bir biçimde kullanarak

¹⁷¹ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, ss. 221-225.

¹⁷² Davutoğlu, "Turkish Foreign Policy Vision", s. 82; Zengin, *age.*, s. 86.

çok boyutlu bir dış politika izleme sorumluluğuna sahip olmanın yanında bu kapasiteye sahiptir.¹⁷³ Bu bakış açısından hareketle Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinin Avrupa Birliği'ne alternatif olmadığı gibi ABD ile kurulan stratejik işbirliğinin de Rusya'yı hedef almadığını belirtmektedir.¹⁷⁴

Diğer taraftan, Türkiye'nin çok boyutlu bir dış politika izlemesi tüm bölge ve kıtalarda etkin olmasını sağlayacak bir sürecin başlangıç noktası olacaktır. Türkiye bir yandan Avrupa ile ilişkilerini geliştirerek sürdürürken, ihmal ettiği Asya ve Ortadoğu ile ilgilenecektir. Bu çeşitlenmiş ilişkiler, ülkenin tarihi mirası ve coğrafi derinliğine uygun, ulusal güç parametrelerinin doğru bir biçimde değerlendirilmesiyle oluşturulmuş Türk Dış Politikası'nın stratejik yönelişi çerçevesinde değerlendirildiği ölçüde anlaşılanacaktır. Bu bakımda Davutoğlu, sadece AB kapısında bekleyen ve ilişkiler ağını çeşitlendirememiş bir Türkiye'nin AB'ye girmesinin güç olacağını belirtmektedir. Nitekim Asya'ya ayaklarını sağlam basan bir Türkiye'nin gözlerini ve ufkunu Avrupa'ya dikebilmesi daha kolay olacaktır.¹⁷⁵

¹⁷³ Davutoğlu, "Turkish Foreign Policy and the EU in 2010", s. 12.

¹⁷⁴ Davutoğlu, "Principles of Turkish Foreign Policy", s. 12.

¹⁷⁵ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 562.

İKİNCİ BÖLÜM

YAKLAŞIMIN PRATİĞE AKTARIMI: SURİYE POLİTİKALARI

Çalışmanın II. Bölümünde ise yaklaşıma dair daha önce bahsedilen konu ve unsurların Türkiye'nin Suriye politikaları bağlamında pratiğe ne oranda aktarıldığı tartışılacaktır. Bu tartışmanın daha iyi anlamlandırılması için öncelikle *Stratejik Derinlik* yaklaşımında Suriye'nin yeri ve önemine değinilecektir.

Diğer taraftan, günümüz Türkiye- Suriye ilişkilerine geçmeden önce 1998'den önceki iki ülke arasındaki sorunlar irdelenecektir. Bu sorunların kökenleri olarak karşılıklı algılamalar, Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu uluslararası sistemin etkisi, Hatay, su ve terör sorunları detaylandırılacaktır.

Günümüz Türkiye- Suriye ilişkileri ise iki döneme ayrılarak anlatılacaktır. Bu iki dönem; 2002-2010 yılları arasında yaşanan ve iki ülke arasında ilişkilerin yoğun bir biçimde geliştiği 'entegrasyon dönemi' ve 2011 sonrası Arap coğrafyasındaki halk hareketleriyle ilişkilerin bozulma eğilimine girdiği hatta koptuğu 'problemlili dönem' olacaktır.

2.1. STRATEJİK DERİNLİK YAKLAŞIMINDA SURİYE

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemi, katı ve statik blok politikalarını geride bırakmıştır. Böylece uluslararası sistem daha dinamik ve geçişken bir yapıya bürünmüştür. Geçmişte bloklar arası ilişkilerin zayıf olması nedeniyle kendini dışarıya kapatmak zorunda kalan ülkeler için bu durum alternatif politikalar üretmek ve çevreleriyle etkileşime geçerek bölgelerinde etkinliklerini artırmak açısından muazzam fırsatlar sunmuştur. Fakat bu durum çeşitli dezavantajları da beraberinde getirmiştir. Artık tüm ülkeler dinamik uluslararası sistemde büyük bir hareket serbestliğine sahip

olmuştur. Böylece uluslararası sistemde güç dengesini kendi lehine çevirmek isteyen ülkeler de bölgesel ve küresel politikalarda daha etkin olma fırsatı yakalamıştır. Bu noktada Davutoğlu'na göre Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel politikaların karşılıklı etkileşim alanları genişlemiş ve çok aktörlü bir nitelik kazanmıştır.¹⁷⁶ Bu da Türkiye gibi bir ülke için bölgesel etkinliğini artırırken rekabet halinde olacağı gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Öncelikle, çevresindeki bölgelerin Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde birer rekabet alanı olması nedeniyle Türkiye'nin bölgesel politikalarını ve Ortadoğu politikalarını Soğuk Savaş parametreleriyle yürütmesi gerek stratejik gerek ekonomik, siyasi ve sosyal olarak büyük kayıplara uğramasının önünü açacak sürecin başlangıcı olabilirdi. Nitekim Türkiye, Soğuk Savaş döneminde Batı adına Sovyet tehdidine karşı bölgede bir güvenlik kuşağı oluşturma çabası içine girmiş ve bölge politikalarını Batı'ya yönelik dış politikasının bir aracı ve alanı olarak kullanmıştır.¹⁷⁷ Bu stratejik yöneliş doğrultusunda Türkiye, İsrail Devleti'ni tanıyan ilk müslüman ülke olmuş, Ortadoğu Komutanlığı gibi fikirleri sahiplenmiş ve Bağdat Pakti'nin kuruluşunda önemli bir oynamıştır. Bu politikaların karşılığında Araplar Türkiye'yi Batı ittifakının sözcüsü olarak görmüştür.¹⁷⁸ Böylece Türkiye Ortadoğu'da tarihi mirası ve coğrafi derinliğinden gelen sahip olduğu avantajı kullanmaktan mahrum kalmıştır. Bu bağlamda geçmişteki tek yönlü ve Batı'ya endeksli stratejik yöneliş Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinden dışlanmasına yol açmıştır. Davutoğlu'na göre Soğuk Savaş döneminin statik ve güç dengesine dayalı uluslararası sisteminde oluşan belirli istikrar nedeniyle Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri genel olarak düşük olsa da bir çatışma ortamından da uzak olmuştur. Fakat Soğuk Savaş sonrası dönem, sistemi statik hale getiren büyük güçlerden birisinin kaybolmasıyla küçük ölçekli iç dengeleri uluslararası alana taşımış ve çatışma ortamını teşvik etmiştir. Çatışma ortamının yaygınlaştığı ve yeni güvenlik risklerinin oluştuğu

¹⁷⁶ Ahmet Davutoğlu, "Bölgelerarası İletişim Ne Kadar Etkili?", **Görüş**, Kasım 1998, ss. 33.

¹⁷⁷ Mehmet Şahin, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 4, Sayı 2, 2010, s. 13.

¹⁷⁸ Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası, 1945- 1970**, Ankara, Barış Kitap, 2010, ss. 20-82.

Soğuk Savaş sonrası bölgesel ortamında Davutoğlu, Türkiye'nin bölgesinde artık sadece NATO'nun bir üyesi olarak değil, kendi ulusal stratejilerini de gözetken bir bölgesel aktör olma zorunluluğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde, Suriye de artık Sovyetler Birliği'nin stratejik bir müttefiki olmanın ötesinde unsurlar içeren politikalar geliştirme ihtiyacı içindedir.¹⁷⁹

Diğer taraftan, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye- Suriye ilişkilerinin Doğu Akdeniz politikası ve dengeleri açısından özel bir öneme sahip olduğunu ifade eden Davutoğlu, Doğu Akdeniz merkezli bir tür Levant stratejisi geliştirmeye çalışan Suriye'ye yönelik yürütülecek politikanın, doğu-batı ekseninde İskenderun Körfezi'nden Adriyatik'e, kuzey- güney ekseninde Boğazlardan Süveyş'e uzanan Doğu Akdeniz ile ilgili stratejik planlamanın kilit öneme sahip bir parçasını oluşturduğunun altını çizmektedir. Bununla birlikte, bu eksenler merkezinde yürütülecek Suriye ile ikili ilişkilerin yanında bölgesel ilişkiler zemininde karşılıklı dengeler de gözetilmek zorundadır. Zira bölgede atılan her adım dinamik bir karşı dengenin oluşmasına yol açacaktır.¹⁸⁰ Gerçekten de Soğuk Savaş sonrası dönem, bölgesel politikaların artık birbirleriyle etkileşim içinde ele alınması zorunluluğunu doğurmuştur. Nitekim bugün Türkiye'nin AB ile ilişkileri Arap dünyasında bir cazibe merkezi olmasındaki unsurlardan birisidir. Ya da Avrupa güvenliği temalı konferanslarda Kafkaslar ve Hazar bölgelerindeki enerji güvenliği ve Karadeniz'deki güç dengesi gibi konular gündemin üst sıralarındadır. Oluşan uluslararası sistemin dinamizmi ve sistem içi alt sistemlerin birbirine bağımlılığını da beraberinde getirmesinden dolayı bölgesel politikalar bir yana kıtasal stratejiler bile birbirlerini son derece etkileyebilmektedir. ABD'nin, bu bağlamda, Afrika'da Çin'e karşı attığı bir adım karşılığını Orta Asya'da bulabilecek sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir.

Bölgesel politikaların bölgeler arası dengeleri etkilediği bir ortamda *Stratejik Derinlik* yaklaşımına göre bölgesel bir güç olarak merkez ülke ardından küresel bir oyuncu olma hedefinde olan Türkiye açısından

¹⁷⁹ Davutoğlu, "Bölgelerarası İletişim", s. 33; Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 398.

¹⁸⁰ Davutoğlu, **age.**, ss. 400-401.

Kafkaslar- Ortadoğu- Balkanlar yakın bölgelerine yönelik politikalar belirli bir genel strateji dahilinde yürütülen uyumlu ve dinamik taktiksel adımlar olarak üretilmelidir. Zira bu bölgelerin herhangi birisinde uygulanan politikalar ya da artan Türkiye etkisi, bu durumdan rahatsız olanlar tarafından başka bölgelerde karşılık bulacaktır. Bu bakımdan Davutoğlu, Bakü- Ceyhan boru hattı nedeniyle yaşanan Türkiye- Rusya rekabet ile aynı döneme denk gelen Güney Kıbrıs S- 300 Füze Krizi ve Rusya'nın Suriye'ye desteğini ilişkilendirmektedir.¹⁸¹ Günümüzden örnek vermek açısından da 2011 yılının sonunda Fransa ile yaşanan “soykırım krizinin” Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki halk hareketlerindeki artan popülaritesinin üzerine patlak vermesi manidardır. Nitekim son yıllarda gücü kuvveden fülle geçen Türkiye, Fransa için Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ciddi bir rakip haline gelmiştir.¹⁸²

Bölgesel politikaların geniş bir minvalde değerlendirilmesi açısından Davutoğlu'na göre Doğu Akdeniz; Ortadoğu'yu çevreleyen Hazar, Karadeniz, Ege, Adriyatik, Kızıldeniz- Basra yakın deniz havzalarından bir tanesidir. Bu havzalardaki her gelişme bir diğeri ile kaçınılmaz bir bağımlılık ilişkisine sahiptir. Hatta Doğu Akdeniz bu birbirini etkileyen ilişkiler ağının merkezinde yer almaktadır. Bunun yanında Doğu Akdeniz'de atılacak adımlar, Ortadoğu'nun yanında Balkanlar ve Kafkasya'daki stratejik dengeleri de etkileyebilecek sonuçlar açığa çıkarma potansiyelini barındırmaktadır. Bu açıdan 1990'lardaki Türkiye- İsrail ilişkilerinin, Suriye- Yunanistan ilişkileriyle karşılık bulması, Doğu Akdeniz merkezli jeostratejinin bir sonucu olarak algılanmalıdır.¹⁸³

Davutoğlu'na göre 1998 yılından önce bozuk olan Türkiye- Suriye ilişkileri, iki ülkenin bu durumundan yararlanmak isteyen aktörler için muazzam fırsatlar yaratmaktaydı. İki ülke arasındaki ihtilaflar bir yandan Türkiye ve Suriye'yi yanlarına çekmek isteyen ülkelerin edilgen müttefikleri

¹⁸¹ Davutoğlu, “Bölgelerarası İletişim”, s. 39.

¹⁸² Mehmet Emin Çağırın, Seda Şimşek ile röportaj, **Bugün**, 26 Aralık 2011.

¹⁸³ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 401.

yapmış¹⁸⁴ diğer yandan da iki ülkenin stratejik yönelişleri aralarındaki sorunlar neticesinde bir nevi eksen daralmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Böylece, 1990'lı yıllarda Türk Dış Politikası'nın Ortadoğu'ya yönelik stratejisi PKK terör örgütü eksenine indirgenmiş ve taktik adımlar bu doğrultuda atılmak zorunda kalınmıştır.¹⁸⁵ Davutoğlu'nun Türk Dış Politikası ilkelerinden birisi olarak ortaya koyduğu güvenlik- demokrasi dengesinin hedefi bu noktada daha iyi idrak edilebilmektedir. Bu çerçevede "güvenlik ve demokrasi dengesi" başlığında değinildiği gibi Türkiye'nin bir iç sorunu uluslararasılaşmakta ve bölgesel politikalarda hareket kabiliyetini azaltabilmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, 2000'li yıllara girilirken tarihin önemli bir dönüm noktasında olduğunun altının çizen Davutoğlu, Türkiye'nin bölgesinde etkin politikalar izleyerek merkez ülke konumuna sahip olabilmesi için Suriye ile ilişkilerine önemli bir yer vermektedir. Bu bakımdan, önceki paragraflarda belirtilen etkileşim halinde olan bölgesel politikaların merkezinde bulunan Doğu Akdeniz ve dolayısıyla Suriye, Türkiye'nin başta Yunanistan ve İsrail ve Ortadoğu'nun kalanı ile ilişkilerinin doğru bir düzleme girmesi için kilit bir konumdur. Ekonomik olarak büyüyen ve üreten bir Türkiye'nin, büyümesi ve üretimini istikrarlı bir hale getirmesi ve artan ekonomik etkisini bir dış politika silahı olarak kullanabilmesi komşularıyla ticari ilişkilerini geliştirmekten geçmektedir. Bu yüzden Suriye, 877 kilometrelik en uzun kara sınırına sahip komşusu olarak Türkiye'nin Ortadoğu'yla ticaret yapması açısından çok önemli bir konumdur. Suriye ile gelişen ekonomik ilişkiler kaçınılmaz olarak tüm Ortadoğu'ya yansımaktadır. Buna rağmen, Türkiye- Suriye ticari ilişkileri, iki ülke arasındaki kronikleşmiş

¹⁸⁴ Davutoğlu, bu durumun İsrail'in Türkiye, Yunanistan'ın da Suriye ile olan ilişkilerine yansıdığının altını çizmektedir. Türkiye ve Suriye'nin psikolojilerinin ve diplomatik ataletlerinin farkında olan İsrail ve Yunanistan, bu durumu istismar etmekte ve tarafları ikili, üçlü maçlarda zayıf ve edilgen bir müttefik olarak yanlarında tutmaya çalışmaktadırlar. İsrail'in Türkiye, Yunanistan'ın Suriye politikaları bitmez tükenmez Türkiye- Suriye gerginliğinin her iki tarafı da yıpratmış durumlarda ivme kazanmaktadır. Davutoğlu, *age.*, s. 403.

¹⁸⁵ Konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. İdris Bal, "Ortadoğu'da İstikrarsızlığa Yol Açan Faktörler ve PKK'nın Katkısı", **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, II. baskı, Ed. İdris Bal, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, ss. 660-664.

sorunlar ve güven eksikliği nedeniyle minimum düzeyde kalmıştır. 2002 rakamlarına göre, Türkiye'nin ticaret hacmi 87,612 milyar dolar olmasına rağmen, komşusu Suriye ile olan ticaret hacmi 581,542 milyon dolar düzeyinde kalmıştır. Aynı şekilde Türkiye'nin Ortadoğu bölgesiyle ticaret hacmi 5,668 milyar dolar olmuştur.¹⁸⁶ Coğrafi olarak birbirine bu kadar yakın ve ulaşım açısından rahat bir konuma sahip olmalarına rağmen iki ülke arasında yeterli bir işbirliği ortamının oluşamaması her iki tarafa da olumlu olmaktan çok olumsuz yönde etki yapmıştır. Bu bakımdan Davutoğlu'na göre, Türkiye Suriye'nin kuzeye ve batıya, Suriye de Türkiye'nin güneye açılan kapısı niteliğindedir. Ayrıca iki ülke arasında bir çatışma alanı olarak görülen ortak su havzalarının kullanımının yanında tarım, ticaret ve ulaşım alanlarında olağanüstü bir ilişki potansiyeli mevcudiyeti vardır. Buna rağmen 1998 öncesi ilişkiler iki komşu ülke arasında benzeri az görülecek ve hiçbir rasyonel diplomasi anlayışına sığmayacak bir atalet ve inisiyatifsizlik örneği oluşturmaktaydı.¹⁸⁷ Gerçekten de iki ülke arasındaki ilişkiler, bir güvenlik paranoyası içinde ve egemenlik ve toprak bütünlüğü psikolojisi sarmalında sıfır toplamı bir çerçevede sürmüştür.¹⁸⁸

Stratejik Derinlik yaklaşımından çıkan sonuca göre Türkiye açısından Suriye ile artan ilişkiler Lübnan'a, Filistin'e, Ürdün'e daha kolay ve siyasi olarak daha az masraflı bir biçimde ulaşmak anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, Türkiye- Suriye ilişkilerinin bir ihtilaflar demeti olmaktan çok istikrar, denge ve karşılıklı çıkar eksenine girmesi Türkiye'nin "Ortadoğu Barış Süreci"nde etkin bir rol oynamasının önündeki en büyük koşul olacaktır. Böylece Türkiye'nin Ortadoğu'da gelişen olaylara göre kendini konumlandırma görüntüsünün yerini bölgede inisiyatif alan, çözüm üretici, barış sağlayıcı, etken ve bölge güvenlik ve istikrarına katkı sağlayan bir aktör algılaması alacaktır.

¹⁸⁶ İstatistik, Mısır, Lübnan, Suriye, İran, İsrail, Filistin, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, B.A.E., Umman ve Yemen'i içermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, (Erişim) http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 20 Ocak 2012.

¹⁸⁷ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 402.

¹⁸⁸ Meliha Benli Altunışık, Özlem Tür, "From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations", *Security Dialogue*, Cilt 37, Sayı 2, 2008, s. 218.

Çalışmada Suriye politikalarının yaklaşımın pratik açıdan değerlendirilmesi için seçilmesinin nedeni yukarıdaki paragraflarda belirtildiği gibi Suriye'nin Türkiye'nin yeni Ortadoğu yaklaşımında kilit konumda olmasıdır. Bunun dışında, 2002 sonrasında Davutoğlu'nun Başbakanlık başdanışmanı, ardından da Dışişleri Bakanı olmasıyla *Stratejik Derinlik* yaklaşımı Türk Dış Politikası'nın teorik zeminini oluşturarak pratikte önemli değişimler meydana getirmiştir. Bu değişimler, Türkiye'nin özellikle Ortadoğu bölgesinde daha etkili, dinamik ve aktif olmasını sağlamak adına yaşanmaktadır. Suriye politikalarının da, 2010 sonrası problemli dönem dışında, Türk Dış Politikası'ndaki değişimin en başarılı alanı olduğunu söylemek iddialı bir görüş olmayacaktır. Türkiye ve Suriye arasında 1998'de gelişmeye başlayan fakat Davutoğlu'na göre tekrar eski rotasına oturan ilişkiler¹⁸⁹, 2002'den itibaren yeni bir ivme kazanarak deyim yerindeyse iki ülke arasında entegrasyona gidebilecek bir sürece doğru evrilmiştir. Bu süreçte iki ülke arasında sorunlara neden olan karşılıklı Arap- Türk algılamaları, Soğuk Savaş mirası psikoloji ve Hatay, su ve terör gibi sorunlar aşılmıştır. Daha da ötesinde yaklaşımda belirlenen Türk Dış Politikası'nda komşular bölgeler ve ötesiyle ilişkilerin geliştirilmesi ilkesi, sıfır sorun-maksimum işbirliği ilkesinin önemli bir parçası olan Suriye ile ilişkilerin geliştirilmesiyle mümkün olabilmıştır. Bu yüzden Suriye politikaları detaylı bir biçimde analiz edilecektir. Fakat öncelikle, iki ülke arasındaki geçmiş sorunların *Stratejik Derinlik* yaklaşımının muhtevasında buraya kadar bahsedilen kavramlar çerçevesinde anlamlandırılması gereklidir. Zira Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler kronikleşmiş ve geçmiş sorunların gölgesinde kalmıştır. Bu sorunların etrafında gelişen olumsuz komşuluk ilişkileri iki ülkenin de bölgesel politikalarının önündeki en büyük engeller oluşturmuştur. Bu sorunlar paralelinde Türkiye, Suriye'ye karşı İsrail ile stratejik işbirliği yoluna gitmiş, Suriye de Türkiye'ye karşı Yunanistan'a yakınlaşmıştır. Ayrıca Suriye, Türkiye'nin Arap dünyasıyla arasında her zaman aşılması güç duvarlar örmüştür. Karşılıklı olumsuz Arap- Türk olumsuz algılamaları, Hatay

¹⁸⁹ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 402.

Sorunu, Soğuk Savaş döneminde ayrılan stratejik yönelişler ve su ve terör ikilemi Suriye tarafından her platformda Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerinde gündeme getirilmiştir. Öyle ki bu sorunların çözümü Suriye açısından Türk- Arap ilişkilerinin gelişmesinin ön koşulu olarak görülmüştür.

2.2. TÜRKİYE- SURİYE İLİŞKİLERİNDE GEÇMİŞ KRONİK SORUNLAR

2.2.1. Karşılıklı Arap- Türk Olumsuz Algılamaları

Genelde Türk- Arap ilişkileri, özelde Türkiye- Suriye ilişkileri geçmişten gelen bir hasımlık, karşılıklı güvensizlik ve yükselen milliyetçi fikirler çerçevesinde şekillenmiştir. Bu güvensizlik ve hasımlığın oluşmasında 20. yüzyılın başında iki toplum arasında yaşanan sarsıntı yaratan tecrübeler etkili olmuştur. Bu tecrübeler, iki taraf açısından Davutoğlu'nun bahsettiği “tarihin sürekliliği”nden sapmalar meydana getirmiştir. Böylece, hem Türkiye hem de Suriye, ne içlerindeki ve dışarıdaki gelişmelerin özünü tam manasıyla kavrayabilmiş, ne de geleceğe dair stratejik yönelişlerini sağlam temellere oturtabilmişlerdir. Zira stratejik zihniyet ve tarih bağlantısı koparak, Türkiye ve Suriye devletlerinin sahip oldukları ortak değerler görünmez hale gelmiştir. Oysaki ülke arasındaki ortak stratejik zihniyet unsurları yüzyıllar boyunca paylaşılan ortak tarih, kültür ve coğrafyanın bir ürünüdür. Bu ortak tarih, kültür ve coğrafya güçlü dini öğelerle de desteklenmiştir. Bu çerçevede Arap vilayetlerinin birçoğu Osmanlı idaresine savaş olmaksızın girmişlerdir. Daha sonra da bu vilayetlerdeki Arap halk, kendilerini yönetici Türklere ayrı hissetmemiştir. Aksine, Araplar kendilerini Osmanlı İmparatorluğu'nun ortakları olarak kabul etmişlerdir.¹⁹⁰

Türkiye ve Suriye, 1998 yılına kadar ortak stratejik zihniyet unsurlarına ters birer stratejik yöneliş oluşturmuşlardı. Bu çerçevede, Türk Dış

¹⁹⁰ Cemal Zekerriyyâ Kâsım, “Araplar’ın Osmanlı Devleti’nden Ayrılması”, çev. Mehmet Erdoğan, **İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri**, İstanbul, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, 2000, s. 414.

Politikası'nın uluslararası sistemdeki konumu ve yönelimi açısından temel karakteristiği küresel stratejik düzlemde Batılı devletler toplumunun içinde olmak olmuştur.¹⁹¹ Böylece yeni Türkiye'nin stratejik yönelişi modernleşme ve Batılılaşma olarak belirlenerek Osmanlı İmparatorluk mirası sayılan Ortadoğu bölgesinden fikirsel olarak uzaklaşmıştır. Bu fikirsel uzaklaşma bir yönüyle Türkiye'nin tarihi sürekliliğinde ve coğrafi idrakinde kırılmalara yol açarak stratejik zihniyette sapmalara neden olmuştur. Bu bakış açısıyla kurulan kendini yeniden tanımlama sürecinde Ortadoğu, az gelişmiş ve uzak durulması gereken çatışma bölgesi; Araplar ise güvenilirmez, kötü ve I. Dünya Savaşı'nda Türkleri arkadan vuran bir millet olarak tasvir edilmiştir.¹⁹² Benzer bir biçimde de Arap milliyetçiliğinin temellerinde Türk tasviri sömürgeci, zorba, işgalci, Arapların geri kalmasının temel nedeni olarak şekillenmiştir.¹⁹³ Buna ek olarak Türkler, İslam'ın gerileme dönemine girmesinin ve halifelik makamının kirlenmesinin nedeni olarak gösterilmiştir.¹⁹⁴

Karşılıklı oluşan olumsuz Arap- Türk algılamalarının kökenlerine inildiğinde aslında meselenin aslında iki toplumun var olan ortak tarih, kültür ve coğrafyasına ters bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle, I. Dünya Savaşı'nda patlak veren Arap isyanının tüm Arap toplumunca hoş karşılanmadığının altının çizilmesi gerekmektedir. Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in başlattığı ayaklanma, toplu bir Arap girişimine dönüşmemiştir.¹⁹⁵

¹⁹¹ Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikasında Değişim Var mı?", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s. 22.

¹⁹² Bülent Aras, Hasan Köni, "Turkish- Syrian Relations Revisited", **Arab Studies Quartely**, Cilt 24, Sayı 4, 2002, s. 50; Lenore G. Martin, "Turkey's Middle East Foreign Policy", **The Future of Turkish Foreign Policy**, Ed. Lenore G. Martin ve Dimitris Keridis, Cambridge, The MIT Press, 2004, s. 159; S. Gülden Ayman, "Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 1, Sayı 1, 2006, ss. 3-4; Philip Robins, **Turkey and the Middle East**, New York, Council on Foreign Relations Press, 1991, s. 11; Graham E. Fuller, "Turkey's New Eastern Orientation", **Turkey's New Geopolitics: From the Balkans to Western China**, Ed. Graham E. Fuller, Ian O. Lesser, Paul B. Henze ve J. F. Brown, Westview Press, 1993, s. 49.

¹⁹³ Adeed Dawisha, **Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair**, New Jersey, Princeton University Press, 2003, s. 25; Mim Kemal Öke, "Araplar'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılması", **İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri**, İstanbul, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, 2000, ss. 99-100; Aras, Köni, **agm.**, ss. 50-51; Fuller, **age.**, s. 49.

¹⁹⁴ Dawisha, **age.**, s. 21. Kâsım, "Araplar'ın Osmanlı Devleti'nden Ayrılması", ss. 446-447.

¹⁹⁵ Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908- 1918)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s. 125.

Buradan hareketle, tüm Arapların Türkleri arkadan vuran bir toplumun üyesi oldukları savı geçerliliğini yitirmektedir. Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ilk Arap milliyetçi örgütlerin tamamı Hristiyan Araplar tarafından kurulmuşlardır.¹⁹⁶ Hatta ulusal Arap hareketindeki ilk örgütlü çaba olan "Beyrut Gizli Cemiyeti"nin kurucuları Suriye Protestan Koleji'nde eğitim görmüş beş Hristiyan Araptır.¹⁹⁷ Bu örgüt, müslüman Arap coğrafyasında Müslümanların desteği olmadan Türkleri Arap topraklarından çıkartabilecek potansiyeli ulaşamayacağının farkındaydı. Bundan dolayı, örgüt Müslümanlarla işbirliği zemini aramıştır. Fakat Müslüman ve Hristiyan Araplar arasında Türklere karşı harekete geçmek üzere işbirliğine dair anlaşmaya varılamamıştır.¹⁹⁸

İlk Arap milliyetçi örgütlerinin Suriye'de ortaya çıkmasının sebebi Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Suriye valiliği sırasında oluşturduğu tolerans yönetimidir. Bu yönetim neticesinde Fransız ve Amerikan misyonerler Suriye'ye gelerek milliyetçi fikirleri yaymak için uygun bir ortam bulmuşlardır.¹⁹⁹ Belki de bu yüzden, Türk karşıtı olumsuz algılamaların en yoğun biçimde yaşadığı yer Suriye olmuştur.

Yukarıda belirtildiği gibi Türkleri, Arap topraklarından çıkarma fikri Hristiyan Araplar tarafından ortaya atılmış ama bu fikir, Müslüman Araplar tarafından benimsenmemiştir. Bununla birlikte, Arap milliyetçiliği üzerine ciddi çalışmalarda çoğu Arap insanının Osmanlı sultanlarının sahip olduğu halifelik makamına bağlı olduklarının altı çizilmektedir.²⁰⁰ Müslüman Arap düşünürlerin fikirleri, emperyalizme bir tepki olmuş ve Batılılara karşı İslami birliği vurgulamıştır. İslami birlik fikrinden hareketle, Müslüman Arap

¹⁹⁶ İlk Arap milliyetçi örgütlerin Hristiyanlarca kurulduğunun vurgulanmasındaki amaç, İslamiyet'in imparatorluğun sonuna kadar Türkler ve Araplar arasındaki ortak payda olduğudur.

¹⁹⁷ Öke, "Araplar'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılması", s. 99; Cemiyet hakkında detaylı bilgi için bkz. George Antonius, *The Arab Awakening*, Beirut, Khayats, 1938, ss. 79-95.

¹⁹⁸ Ernst Dawn, *From Ottomanism to Arabism*, Urbana, University of Illinois Press, 1973, ss. 131-132.

¹⁹⁹ Antonius, *age.*, s. 35; Aslında Suriye eyaletinde 17. yy'dan beri misyonerlik faaliyetleri mevcuttur. Fakat İbrahim Paşa'nın tolerans yönetiminden sonra etkili olabilmişlerdir.

²⁰⁰ Zeine N. Zeine, *The Emergence of Arab Nationalism*, 3. baskı, New York, Caravan Books, 1973, ss. 95-100.

düşünürler İslamiyet'in ilk dönemlerindeki Araplığı yüceltmişlerdir. Bu yüceltme belirli bir Arap bilinci oluşturmuştur. Fakat bu bilinç, Osmanlı İmparatorluğu içindeki Arap- Türk birlikteliğine aykırı ve imparatorluğun meşruiyetini sorgulayıcı bir içeriğe sahip olmamıştır. Hatta bu bilinci oluşturan fikirler içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları devletten ve sosyal hayattan dışlayıcı bir politika izlemediği açıkça geçmektedir.²⁰¹

Müslüman Arapların Osmanlı İmparatorluğu ve Türklere karşı olumsuz sayılabilecek düşünceleri olmamasına ve Türklerin de Arapları devletin ortakları olarak görmelerine rağmen iki toplumun karşılıklı algılamalarının nasıl değiştiğine değinmek gereklidir. Bu değişime neden olan etmenler birbirleriyle ilişkilidir. Etmenlerden birincisi, Batılıların etkisidir. Zaten, Osmanlı İmparatorluğu ve Türklere düşmanlık üzerine kurulan ilk Arap milliyetçi örgütlerin Hristiyan Araplarca kurulduğundan bahsedilmişti. Bunun doğal nedeni, Batılı misyonerlerin Suriye'de ilk olarak etkileşime geçebildikleri toplulukların Hristiyan Araplar olmasıdır. Batılıların milliyetçi fikirleri Araplar arasında yayma amacı Osmanlı İmparatorluğu'na en bağlı millet olan Arapların bu bağıni gevşetmektir. Zira Avrupa'da kapitalizmin doğuşu, Ortadoğu'nun değerini iktisadi açıdan artırmıştı.²⁰² Böylece, "parçala ve yönet" yaklaşımıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun İslam Dünyası üzerinde etkisi azaltılabilecek ya da Osmanlı'nın dağılması durumunda ortaya çıkan devletlerin kontrolü kurulmuş olan etkileşim yoluyla sağlanabilecekti. Bu amaçların paralelinde Batılılar, Avrupa'ya eğitime giden Türk öğrenciler aracılığıyla da Türkler arasında milliyetçiliğin yayılmasında dolaylı bir etkiye sahip olmuştur. Aynı şekilde Batılılar, eğitim için Avrupa'ya giden Müslüman Arapların da Türkler gibi milliyetçi fikirlerden etkilenmelerini sağlamışlardır.

²⁰¹ Albert Hourani, **The Emergence of the Modern Middle East**, London, Macmillan Press, 1981, ss. 193-215; Araplar ve Türkler arasında Osmanlı idaresinde bir farkın olmadığına dair, Modern Irak'ta başbakanlık yapmış ve Osmanlı ordusunda paşalık yapmış olan Nuri el- Said, Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman olan Arapların Türkler'in ortağı olarak görüldüklerini belirtmektedir. Araplar, ırkçı bir ayırım olmaksızın, hem hakları hem de sorumlulukları Türklerle paylaşıyorlardı. Devlet içinde askeri ya da sivil en yüksek görevler Araplar'a açıktı.

²⁰² Kürkçüoğlu, **Arap Bağımsızlık Hareketi**, s. 9.

Batıda eğitim alan Türkler daha sonra “Jön Türkler” olarak Osmanlı İmparatorluğu’nu yöneten seçkinler olmuştur. Batıda aldıkları eğitim paralelinde imparatorluğu düştüğü durumdan batıcı ve milliyetçi politikalarla kurtarabileceğini düşünen Jön Türkler, merkezîyetçi ve imparatorluğun Türk unsuruna dayalı bir yönetim anlayışı gerçekleştirmiştir. Bu yönetim anlayışında, Türk olmayan unsurlara karşı baskı içeren politikaların mevcut olması, Batılı milliyetçi fikirleri öğrenmiş olan genç Arapların Türklere karşı bakış açılarının değişmesinde katalizör etkisi yapmıştır.²⁰³ Bu durum birçok çalışmada vurgulanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin²⁰⁴ zorba tavrı, Türk-Arap ilişkilerinde huzursuzluk verici boyutlara ulaşarak Arap milliyetçi hareketlerinin politize olmasına neden olmuştur. Böylece Araplar ve Türkler dinsel ve etnik açıdan birbirlerine yabancılaşmaya başlamışlardır.²⁰⁵ Bu bakış açısı, Arap yazarların da çalışmalarına yansımıştır. Buna göre, Jön Türklerin Turancılık fikrini benimsemeleri, ırkçı ve milliyetçi eğilimlerinde ölçüyü kaçırmaları sonucu Arapların, Batılılardan aldıkları milliyetçi fikirlerin yayılma süreci hızlanmıştır. Jön Türklerin fikirleri ve eğilimleri, Arapları Türk hakîmiyeti altından çıkma arayışına iter hale getirmiştir. Bu yüzden Arapları, imparatorluğun ortağı yapan Osmanlılık fikri anlamsızlaşmıştır. Araplara göre Osmanlılık, İttihat ve Terakki Partisi’nin elinde Arapları kültürlerinden uzaklaştıran ve Osmanlı İmparatorluğu içerisinde birlik sağlanması adına Türkleştirmeye yönelik bir araç olmuştur.²⁰⁶ Bu sebeplerden yola çıkarak Araplar, Osmanlı İmparatorluğu’ndan kopmalarının sorumluluğunu kendilerinden çok İttihatçılarda görmekte ve bu durumu ırkçı politikaların doğal sonucu olduğunu vurgulamaktadırlar.

²⁰³ Yaşar Demir, Kenan Şen, “Doğuş Dönemi İtibariyle Türk- Arap Milliyetçiliği: İşbirliğinden Çatışmaya”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 5, Sayı 2, 2011, s. 113.

²⁰⁴ Çalışmada Jön Türkler ve İttihat Terakki Partisi aynı anlamda kullanılmaktadır. İttihat ve Terakki Partisi, Jön Türklerin iktidardaki siyasi oluşumdur.

²⁰⁵ Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar: Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908- 1918)**, II. baskı, çev. Türkan Yöney, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 97; Peter Mansfield, **Ortadoğu Tarihi**, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, Say Yayınları, 2011, ss. 193-194.

²⁰⁶ Kâsım, “Araplar’ın Osmanlı Devleti’nden Ayrılması”, s. 430, Antonius, **age.**, ss. 106-107; İttihatçılar’ın bu politikaları, Körfez bölgesindeki bazı emirlerin Osmanlı İmparatorluğu’na karşı çıkmaya teşvik etmiştir. İngilizler de bunu kullanarak Araplar arasında Türk karşıtı propaganda yapmıştır. Bu gibi durumlar, Batılıların Türkler ve Araplar arasındaki karşılıklı olumsuz algılamaların oluşmasındaki rolünü göstermektedir.

Karşılıklı Arap- Türk olumsuz algılamalarının esas olarak Türkiye-Suriye ilişkilerinde etkili olma nedeni Arap milliyetçiliğinin ilk olarak Suriye’de yayılma imkânı bulmasından kaynaklanmaktadır. Suriye’nin Doğu Akdeniz ticareti açısından merkez konumda olması, bu eyaletin Batılı milliyetçi fikirlerden yoğun biçimde etkilenmesinin önünü açmıştır. Ayrıca yukarıda belirtildiği gibi İbrahim Paşa’nın tolerans yönetimi bu etkileşimi daha da yoğunlaştırmıştır. Belki de bu nedenle Davutoğlu’nun da vurguladığı gibi Suriye devleti kendisini Arapçılık fikrinin ve Arap kimliğinin doğduğu merkez olarak görmektedir.²⁰⁷ Bir diğer neden ise, I. Dünya Savaşı sırasında Cemal Paşa idaresinde olan Suriye’de eşraf önderlerinden ve Osmanlı ordusunda görevli Arap subaylardan bazılarının, Fransız ve İngiliz elçiliklerinde bulunan belgeler üzerine bir ayaklanma hazırlığında anlaşılmaları sonucu Şam ve Beyrut’ta asılmalarıdır.²⁰⁸ Bu idamların etkisiyle Cemal Paşa yönetimi Suriyeli Arapların zihinlerinde bugün bile sarsıcı etkiler bırakmıştır. Bulunan ayaklanma belgeleri de Türklerin Arap algılamalarındaki hain imajını pekiştirmiştir. Türk tarafında olumsuz Arap algılamalarını yansıtmaları açısından İsmet İnönü’nün sözleri önemlidir. Buna göre Araplarla aynı çuvala girmeyi bir yılanla aynı çuvala girmeye benzeten İnönü, Arapların bir yılan gibi ne zaman ısıracağıının belli olmadığını söylemiştir.²⁰⁹

Yukarıda bahsi geçen olumsuz olaylar nedeniyle yüzyıllar boyunca bir süreç içinde oluşmuş Türkler ve Araplar arasındaki ortak tarih, coğrafya ve kültür unsurları geri plana itilmiştir. Paylaşılan unsurların yerini karşılıklı kötülerler ve önyargılar almıştır. Olumsuz algılamalar toplumların hafızalarına o denli işlemiştir ki, Türk toplumunda bugün bile halen “ne Arabin yüzü ne Şam’ın şekeri” gibi deyişler yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

²⁰⁷ Davutoğlu, “Bölgelerarası İletişim”, s. 30.

²⁰⁸ Fransız ve İngiliz elçiliklerinde bulunan belgeler sonucu idam edilen Suriye eşrafından ve Arap subaylardan 21 kişi hakkında detaylı bilgi için bkz. Cemal Paşa, **Anılarım 1913- 1922**, Hazırlayan Fahri Parin, İstanbul, İskenderiye Yayınları, 2009, ss. 219-281.

²⁰⁹ Malik Mufti, “From Swamp to Backyard: The Middle East in Turkish Foreign Policy”, **The Middle East Enters to Twenty- First Century**, Ed. Robert O. Freedman, Gainesville, University Press of Florida, 2002, s. 106.

Stratejik zihniyetin ana unsurlarından olan tarih, coğrafya ve kültürde meydana gelen sapma hem Türkiye hem de Suriye'yi çok yakın işbirliğine girerek sahip olabilecekleri ekonomik, siyasi, sosyal ve askeri kazanımlardan mahrum bırakmıştır. İlişkilerde yaşanan neredeyse düşmanlık derecesindeki durum Türkiye ve Suriye'nin bölgesel politikalarında alan daralmasına neden olmuştur. İki taraf açısından da kronikleşmiş hale gelen sorunlar karşısında *Stratejik Derinlik* yaklaşımı sıfır sorun- maksimum işbirliği ilkesi çerçevesinde geri planda kalan ortak değerler sayesinde ekonomik, sosyal ve siyasi işbirliğini amaçlamaktadır. Böylece hem Suriye hem de Türkiye 877 kilometrelik sınırlarını birbirlerinden korumak için masraflı bir askeri bütçe yükünden kurtulmuş olacaklardır. Ayrıca kurulan işbirliği sayesinde artan ticari etkileşim iki ülkenin de kazanç sağlamasının önünü açacaklardır.

2.2.2. Hatay Sorunu

Statükoculuk, Türk Dış Politikası'nın en temel karakteristiği olarak ön plana çıkan bir kavramdır.²¹⁰ Bu kavram Türk Dış Politikası'nda mevcut sınırları sürdürme, onlardan memnun olma, onları değiştirmek istememe anlamına gelmektedir. Bu anlamdan dış azınlıklarla ilgili irredantizm politikası gütmeme sonucu da çıkmaktır. Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sloganı da statükoculuğun sembolü olarak algılanmaktadır. Hatay'ın Türkiye'ye katılması ise Türk Dış Politikası'nın statükoculuk karakteristiğinde bir istisna olarak yerini almıştır. Zira bu olay Türkiye'nin sınırların genişleten tek olaydır. Bu olay tek olmasına rağmen Türkiye'nin en uzun sınırına sahip olan komşusu Suriye ile arasındaki temel sorunlardan birisi olmuştur. Daha da ötesinde Hatay sorunu, Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında sürekli olarak dile getirilen ve Türk Dış Politikası'nda Kıbrıs sorunu gibi sorunlarda Türkiye'nin genişleme eğilimine dair ileri sürülen bir argüman olmuştur.

²¹⁰ Oran, "TDP'nin Kuramsal Çerçevesi", ss. 46-49.

I. Dünya Savaşı sonrasında bağımsız bir Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, Suriye Fransız mandası altında kalmıştır. Mart 1920’de Şerif Hüseyin’in oğlu Emir Faysal, Filistin ve Lübnan’ı içine alan Büyük Suriye Krallığı’nı ilan etmiştir. Fakat bu ilandan bir ay sonra Batılı devletler San Remo konferansında bu ilanı reddederek Filistin’i Suriye’den ayırmıştır.²¹¹ Daha sonra Milletler Cemiyeti kararıyla Fransa, Suriye’nin mandater devleti olmuştur.

Fransa, Suriye’de mandater devlet olduktan sonra Suriye ve Lübnan’ı ayırmıştır. Bununla birlikte Suriye kendi içinde Halep, Şam, Lazkiye ve Cebel-i Dürzî olarak 4 ayrı eyalete bölünmüştür. İskenderun Sancağı²¹² ise özel bir statüye tabi tutulmuştur.²¹³ Nitekim İskenderun Sancağı, Misak-ı Milli içinde sayılmasına karşın 20 Ekim 1921’de imzalanan Türk- Fransız Anlaşması’na göre içinde yaşayan Türklerin kültürel haklarına yönelik özel imtiyazlar karşılığında Türkiye sınırları dışında kalmıştır.²¹⁴ Bu durum Lozan Barış Antlaşması’nın 3. maddesinde de teyit edilmiştir.²¹⁵ Fakat 1921

²¹¹ Türel Yılmaz, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, 2. baskı, Ankara, Barış Platin Kitabevi, 2009, ss. 16-17; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, İstanbul, Alkım Kitabevi, 2010, ss. 197-198; William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008, ss. 185-187; George Lenczowski, **The Middle East in World Affairs**, 4. baskı, Ithaca ve London, Cornell University Press, 1980, ss. 93-95.

²¹² 1856 yılından sonra mutasarrıflığa dönüştürülen ve gerek yerel, gerek Türk, gerekse uluslararası belgelerde “İskenderun Sancağı” ya da “Sancak” olarak geçen İskenderun- Antakya bölgesine Hatay adı 1936 yılında Atatürk tarafından verilmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, “Sancak (Hatay) Sorunu (1923- 1939)”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I. Cilt, 15. baskı, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, ss. 279-280.

²¹³ Yûnân Lebîb Rızık, “İki Dünya Savaşı Arasında Arap- Türk Münasebetleri”, çev. Halil İbrahim Kaçar, **İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri**, İstanbul, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, 2000, ss. 514-515; Yılmaz, **Ortadoğu**, s. 17; Cleveland, **age.**, s. 245.

²¹⁴ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, “1919- 1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 7. baskı, Ed. Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, Ankara, Alkım Kitabevi, 1989, s. 85; Majid Khadduri, “The Alexandretta Dispute”, **The Journal of International Law**, Cilt 39, Sayı 3, 1945, s. 407; Fırat, Kürkçüoğlu, “Sancak (Hatay) Sorunu (1923- 1939)”, s. 280; Robins, **age.**, s. 23; Rızık, “Arap- Türk Münasebetleri”, s. 515; 20 Ekim 1921’de imzalanan Türk- Fransız Anlaşması’nın 7. maddesi’ne göre; İskenderun bölgesinde özel bir idare sistemi oluşturulacak ve yaşayan Türkler, kültür düzeylerini geliştirebilmek için bütün kolaylıklardan yararlanacaklar. Ayrıca Türk dili bölgede resmî bir statüye haiz olacaktır.

²¹⁵ İsmail Soysal, “İki Dünya Savaşı Arasında Türk- Arap İlişkileri (1919- 1939)”, **İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri**, İstanbul, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, 2000, s. 129; Şerif Demir, “Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”, **Turkish Studies**, Cilt 6, Sayı 3, 2011, s. 697; Gönlübol, Sar, “1919- 1938 Yılları”, s. 85.

Anlaşması'nın 8. maddesi sınırın tam tespiti açısından Türk ve Fransız üyelerden oluşan bir komisyonun kurulmasına öngörüyor olmasına rağmen 1925'e kadar hiçbir şeyin yapılmaması Türkiye ve Fransa arasında ihtilaflara neden olmuştur. Bu ihtilaflar sonucu 1926 yılında Türkiye- Fransa Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Türkiye lehine bazı sınır değişiklikleri yapılmasının yanında Sancak'taki Türklerin durumuna yönelik verilen imtiyazlar daha da genişletilmiştir. Böylece Türkiye'de hayata geçen reformlar aynen Sancak'ta da uygulanmaya başlanmıştır.²¹⁶

Sancak konusunda anlaşmalarla belirlenen statü 1936 yılına kadar sürmüştür. Bu bağlamda Fransa, II. Dünya Savaşı arifesinde kendisine karşı düşmanca duygular besleyen bir halkı yönetmek yerine bağımsızlığını vereceği dost bir Suriye'yle ittifak yapmayı güvenliği açısından daha anlamlı bulmuştur. Buradan hareketle, 1936 yılında Fransa ile Suriye arasında manda yönetimine son veren bir ön anlaşma imzalanmıştır. Bu ön anlaşma onay süreci tamamlandıktan 3 yıl sonra Suriye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıyla yürürlüğe girecekti. Ön anlaşmada Sancak'a ilişkin bir madde bulunmamasına rağmen Fransa'nın mandater devler olarak Suriye ile ilgili ve Suriye adına imzaladığı tüm antlaşma, sözleşme ve diğer milletlerarası taahhütlerden doğan hak ve sorumlulukların Suriye hükümetine devri söz konusuydu. Hal böyle olunca Fransa, Sancak üzerindeki yetkilerini Suriye'ye devretmiş oluyordu. Türkiye için bu kabul edilemez bir durum olduğundan "Hatay Sorunu" doğmuş bulunuyordu.²¹⁷

Fransa ile Suriye arasında yapılan ön anlaşmanın ardından Türkiye'nin Fransa ile yaptığı görüşmeler ve konu ile ilgili Milletler Cemiyeti Konseyinde yaptığı sunumlar sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine Türkiye, 9 Ekim 1936 tarihinde İskenderun Sancak'ına da Suriye ve Lübnan gibi bağımsızlık verilmesi konusunda Fransa'ya nota vermiştir.²¹⁸ Sorun

²¹⁶ Fırat, Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu (1923- 1939)", s. 282; Demir, **agm.**, s. 697; Gönübol, Sar, "1919- 1938 Yılları", ss. 85-87.

²¹⁷ Soysal, "Türk Arap İlişkileri", s. 131; Fırat, Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu (1923- 1939)", s. 283; Gönübol, Sar, "1919- 1938 Yılları", ss. 126-128.

²¹⁸ Gönübol, Sar, "1919- 1938 Yılları", s. 128.

Fransa'nın teklifi ve Türkiye'nin kabulü üzerine Milliyetler Cemiyetine gitmiştir. Cemiyet incelemesinin ardından İskenderun Sancağının işlerinde tamamen bağımsız, dışişlerinde ise Suriye'ye bağlı olması ve bir statü ve bir anayasa ile idare edilen ayrı bir varlık teşkil etmesine yönelik bir rapor ortaya koymuştur.²¹⁹ Bu rapor 29 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyi'nde oy birliği ile kabul edilmiştir. Aynı gün Türkiye ve Fransa arasında rapor doğrultusunda anlaşmalar yapılmıştır.

İskenderun Sancağının Suriye'den ayrı bir varlık haline gelmesiyle Sancağın Türkiye'ye bağlanmasının önü açılmış oluyordu. 1938'de İskenderun'da yapılan seçimlerde 40 kişilik Sancak parlamentosunun 22 milletvekilliğini Türkler kazanmıştır. Parlamentoda yapılan oylamada "Hatay Cumhuriyeti" adıyla bağımsızlık ilan edilmiştir. Fransa ilk önce bu ilanı reddetse de Türkiye'nin Avrupa'da Alman saldırganlığının arttığı bir dönemde sınıra 50.000 asker göndermesi Fransa'nın tavrını yumuşatmasına yol açmıştır.²²⁰ Böylece Türkiye ile daha yakın ilişki içen girebilen Hatay Cumhuriyeti 29 Haziran 1939 tarihinde parlamento kararıyla Türkiye'ye katılma kararı almıştır. Suriye bu kararı tanımadığını ilan etse de Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını engelleyememiştir.²²¹

Suriye 1946'da bağımsızlığını kazandığında Fransa'nın Suriye adına yaptığı uluslararası anlaşma ve antlaşmalara saygılı olacağını bildirmesine rağmen Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını hiçbir zaman kabul etmemiştir.²²² Suriye Hatay'daki demografik yapının Araplar lehine olduğunu sürmüştü ve bu konuyu sürekli uluslararası gündemde tutma politikası gütmüştür.²²³

²¹⁹ Bu rapor Milletler Cemiyeti'ne 27 Ocak 1937'de sunulan "Sandler Raporu"dur. Rapor hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fırat, Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu (1923- 1939) (1923- 1939)", s. 284; Gönübol, Sar, "1919- 1938 Yılları", s. 129.

²²⁰ Zira Fransa, Türkiye'yi karşısına almak yerine yaklaşan II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye ile bir ittifak arayışındaydı. Bu arayış 1939 yılında Türkiye- İngiltere- Fransa üçlü ittifak anlaşmasıyla neticelenmiştir.

²²¹ Fırat, Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu (1923- 1939)", ss. 285-291; Gönübol, Sar, "1919- 1938 Yılları", ss. 130-133.

²²² Fırat, Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu (1923- 1939)", s. 291.

²²³ Hatay'da ki demografik yapının nasıl olduğuna dair çeşitli görüşler mevcuttur. İsmail Soysal'a göre Hatay'da o dönemde nüfusun çoğunluğu Türk'tü. İsmail Soysal, "Turkish- Arab Diplomatic Relations After the Second World War (1945- 1986), **Studies on Turkish Arab Relations**, İstanbul,

Esasında, Suriye'nin bu politikası kendisini Arapçılık fikrinin ve Arap milliyetçiliğinin merkezi olarak görmesiyle anlam kazanmaktadır. Zira Davutoğlu bu konuda Suriye'nin Pan- Suriye hedefini Pan- Arap hedefine ulaşmak için ön şart olarak gördüğünü belirtmektedir. Buna göre Suriye, doğal uzantısı olarak gördüğü ve kendisinden koparıldığını düşündüğü Hatay'ı Lübnan, Ürdün ve Filistin ile birlikte büyük Suriye'nin bir parçası olarak nitelemektedir.²²⁴ Bu çerçevede Suriye'de Arap milliyetçiliği temelinde kurulan Baas Partisi iktidara geldikten sonra Hatay, milli bir hedef haline getirilmiştir. Zaten Baas Partisi'nin 1947 yılında yayımlanan tüzüğünde, Arap vatanının Toros Dağları, Basra Körfezi, Arap Denizi, Büyük Sahra, Atlantik Okyanusu ve Akdeniz arasında uzandığı ve bu toprakların sömürgecilerden kurtarılması için mücadele edileceği yazmaktadır.²²⁵

Stratejik Derinlik yaklaşımının tarihi birikim, coğrafi derinlik ve kültürel mirasa yaptığı vurgudan hareketle, aralarında yüzyıllar boyunca oluşmuş tarihi ve kültürel bağlar bulunan ve aynı coğrafyanın oluşturduğu değerleri paylaşan Türkiye ve Suriye arasında kronik hale gelmiş bir Hatay sorununa bağlı olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. İki ülkenin birbirlerini toprak bütünlüklerine tehdit olarak görerek ilişkilerinde güvensizliği öne çıkarmaları, bölge üzerinde makro hedefleri olan diğer ülkelere yarayan bir durum ortaya çıkarmıştır. Hem Türkiye hem de Suriye temsilcileri bir araya geldiklerinde bilinç arka planlarında Hatay sorunu ve sorunun ortaya çıkardığı karşılıklı olumsuz görüşler etkili olmuştur. Bu yüzden bu sorunun çözümü *Stratejik*

Foundation for Studies on Turkish- Arab Relations, 1986, s. 250; Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu'nun Fransız kaynaklara dayandırdıkları görüşe göre nüfusun %39,7'si Türk, %28'i Alevi, %11'i Ermeni, %10'u Sünni Arap, %9'u Rum Ortodoks, %3'ü Kürt- Çerkez- Yahudi- İsmaili ve Arnavuttur. Fırat, Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu (1923- 1939)", s. 287; Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu'nu destekler nitelikte Philip Khoury'de nüfusu %39'u Türk, %46'sı Araptır. Arap nüfusun %28'i Alevi, %10'u Sünni, %8'i Hristiyandır. Philip S. Khoury, **Syria and the French Mandate**, London, I.B. Tauris & Co Ltd, 1987, s. 495. Arap yazar Yûnân Lebîb Rızk'a göre ise İskenderun Sancağındaki Türk nüfusu, sayı itibarı ile neredeyse Araplarla eşit seviyede bulunuyordu. Belki de bölgede Ermeni azınlığının varlığı sebebiyle Türk nüfusu sayı itibarıyla Araplardan fazla idi. Rızk, "Arap- Türk Münasebetleri", s. 514.

²²⁴ Davutoğlu, "Bölgelerarası Etkileşim", s. 31.

²²⁵ Baas Partisi Tüzüğü, 1947, (Erişim) http://www.baath-party.org/index.php?option=com_content&view=article&id=2:2&catid=7&Itemid=157&lang=en 17 Şubat 2012.

Derinlik yaklaşım paralelinde, iki taraf açısından bölgesel politikalarının vizyon daralmasını önündeki engeli ortadan kaldıracaktır.

2.2.3. Soğuk Savaş Döneminde Ayrılan Stratejik Yönelişler

Türkiye, Kurtuluş Savaşı'nı Batı devletlere karşı yapmış olmasına rağmen Batı'dan uzaklaşma amacı taşımamıştır. Yunanistan ile mücadele sırasında ve ülkenin bir kısmı halen Batılı güçler tarafından işgal altındayken bile Türkiye sürekli Batı'yla temas aramıştır. Buna paralel biçimde, Türkiye Kurtuluş Savaşı sonunda olumlu sonuçlar doğuran bir barış antlaşması imzalamış ve kendisi ile Batılı devletler arasında uzun süreli bir barış kurmuştur.²²⁶ Bağımsızlığını kazandıktan sonra devlet kurumlarını ve yapısını Batılı bir anlayış temelinde oluşturan Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın ardından oluşan iki kutuplu uluslararası sistemde stratejik yönelişini de Batı'dan yana kullanmıştır. Hatta Batı'ya yöneliş o denli benimsenmiştir ki Batıcılık Türk Dış Politikası'nın belirleyici bir karakteristiği olmuştur.²²⁷

I. Dünya Savaşı'nda bağımsız olmayı umarken 1920 yılında yapılan Sam Remo Konferansı'nda Suriye, Fransa'nın yönetimine verilmiştir. Fransa'nın Suriye üzerindeki denetimi 1922 yılında Milletler Cemiyeti'nin kararıyla manda yönetimine dönüşmüştür.²²⁸ Mandater devlet olduktan sonra Fransa, Suriye'de üstün askeri gücün arka çıktığı bir devlet gibi hareket etmiştir. Basın denetim altına alınmış ve milliyetçi hareketler bastırılmıştır.²²⁹ Bütün yönetim kademelerine Fransızları yerleştirilerek doğrudan bir yönetim uygulamaya başlanmıştır. Ayrıca kalıcı bir egemenlik tesis edebilmek için Fransızlar, böl- yönet politikasıyla Suriye daha önce belirtildiği üzere 4 ayrı

²²⁶ Oral Sander, "Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 37, Sayı 3-4, 1982, ss. 107-109.

²²⁷ Türk Dış Politikası'nda Batıcılık karakteristiği hakkında daha fazla bilgi için bkz. Baskın Oran, "TDP'nin Kuramsal Çerçevesi", ss. 49-53.

²²⁸ Mehmet Akif Okur, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ed. Türel Yılmaz, ve Mehmet Şahin, Ankara, Platin, 2004, s. 2.

²²⁹ Mansfield, **age.**, s. 289.

bölgeye ayırmıştır. Fransa'nın Suriye'deki bu yönetimi Suriye toplumunda rahatsızlık yaratmıştır. Bu sayede başlangıçta Batılı fikirler etkisiyle ve etrafında şekillenen Arap milliyetçiliği, sömürge düzenin modern şekli olan manda uygulamalarıyla Batı karşıtı bir kimlik kazanmıştır.²³⁰

Fransızların kurdukları manda yönetimine karşı Suriye halkı çeşitli tepkiler ortaya koymuştur. Bu bağlamda 1925 yılında Suriye'nin Cebel Dürzî bölgesinde başlayan isyan kısa sürede tüm Suriye'de kolektif bir tepkimeye dönüşmüştür. Ancak bu isyan Fransızlar tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı.²³¹ Böylece Suriye'de mandater yönetimlere karşı milliyetçi bir cephe oluşmuştur. Bu cephe Fransızlara karşı bağımsızlık fikirlerini dillendirmekteydi. Bu durumun etkisiyle 1946'da tam bağımsızlığını kazanan Suriye'nin Batı ittifakıyla ilişkilerinin olumlu bir biçimde seyretmesi beklenemezdi. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra 1948 Arap- İsrail Savaşı da Suriye'deki Batı karşıtlığını artıran bir faktör olmuştur. Ayrıca bu savaşta yenilginin ardından Suriye bir siyasi kargaşa dönemine girmiştir. Bu dönemde ülkede birçok darbe yaşanan Suriye siyasetinde 1955'ten itibaren sol eğilimli unsurlar giderek güç kazanmıştır. Böylece Suriye kamuoyunda Batılı ülkelerin Suriye'yi yıllardır sömürdüğü vurgusu yaygınlaşmış ve İsrail'in kuruluşuna etki eden Batılı ülkelerin politikalarına tepki yoğunlaşmıştır. Bunlara 1950'lerin ikinci yarısında Suriye siyasi hayatında etkili olan Baas Partisi ve bu partinin Arap milliyetçiliği ve sosyalizm vurgusu da eklenince Suriye, Soğuk Savaş dönemi stratejik yöneliş tercihini Sovyet Bloğu'ndan yana kullanmıştır.

Türkiye ve Suriye'nin çok yakın iki komşu ve ortak tarihi ve kültürel unsurlar sahip olmalarına rağmen Soğuk Savaş döneminde iki farklı kutupta yer almaları ister istemez birbirlerinden daha da uzaklaşmalarına neden olmuştur. İki toplum arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden itibaren başlayan olumsuz algılamalar, Hatay sorunu ile daha da artmıştı.

²³⁰ Celalettin Yavuz, *Geçmişten Geleceğe Suriye- Türkiye İlişkileri*, Ankara, Ankara Ticaret Odası, 2005, s. 222.

²³¹ Lenczowski, *age.*, ss. 316-317, Masfield, *age.*, ss. 290-291, Cleveland, *age.*, s. 248.

Türkiye ve Suriye'nin Soğuk Savaş döneminde farklı stratejik yönelişlere sahip olmaları karşılıklı olumsuz düşünceleri daha da yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin 1945- 47 döneminde Arap- İsrail uyuşmazlığında Arap ülkelerini desteklerken, Batı'yla müttefiklik ilişkisine girmek amacıyla bu politikasını değiştirip İsrail'i tanıyan ilk müslüman devlet olması bir kırılma noktası olmuştur.²³²

İsrail'in tanınmasının ardından 1951 yılında NATO'ya girebilme ve güvenliğini Batı şemsiyesi ile sağlama gayesiyle ABD, Fransa ve İngiltere ile Mısır'a Ortadoğu Komutanlığı teklifini götürmesi Türkiye'yi Arap dünyasından uzaklaştıran bir diğer olay olmuştur. Aynı şekilde 1952'de Türkiye'nin NATO'ya girmesi ve 1955 yılında Bağdat Paketi projesine sahip çıkması bu uzaklaşmayı pekiştirmiştir. Nitekim 1956 Süveyş Bunalımı'nda Türkiye'nin İsrail, İngiltere ve Fransa'ya karşı ABD'nin yanında yer alması dahi Araplar nezdinde hiç bir olumlu tepki yaratmamış aksine Türkiye'nin sadece Batı'nın çözüm önerilerine destek veren bir ülke olarak "Batı'nın jandarması" olduğu yönündeki düşünceler ağırlık kazanmıştır.²³³

Diğer taraftan, Türkiye ve Suriye direkt olarak karşı karşıya getiren ve aslında Soğuk Savaş'ın iki süper gücünün bir nevi bilek güreşi olan olay 1957 yılında yaşanan Suriye Bunalımı'dır. Suriye 6 Ağustos 1957 tarihinde Sovyetler Birliği ile ekonomik ve teknik yardım üzerine çeşitli anlaşmalar imzalamıştır.²³⁴ Bu anlaşmalar Çarlık Rusya'sından beri Sovyetlerin

²³² Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Temel Dinamikler", **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, II. baskı, Ed. İdris Bal, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 674; Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası**, ss. 31-33.

²³³ Arı, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", ss. 674-675; Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası**, ss. 33-104; Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1945- 1960)", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I. Cilt, 15. baskı, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, ss. 617-629; Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, II. baskı, Ankara, ODTÜ Yayınları, 2001, ss. 79-82;

Türkiye'nin İsrail büyükelçisini merkeze çekerek temsil düzeyini maslahatgüzarlığa indirmesi ve Birleşmiş Milletler'de yapılan oylamada Süveyş Kanalı bölgesinin işgaline karşı oy kullanması kendisine karşı gelişen Arap tepkilerini dindirmemiştir. Türel Yılmaz, " Türkiye- İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 2, Sayı 1, 2010, s. 12; Bağcı, **age.**, s. 82.

²³⁴ Bu anlaşmalar çerçevesinde Sovyetler Birliği Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardımın yanında Suriye'nin silahlandırılacaktır. Fahir Armaoğlu, **age.**, s. 507.

Ortadoğu'ya ilk adım atışı olarak değerlendirilmektedir. Suriye'nin bu anlaşmalardan sonra mevcut rejimi değiştirme yönünde faaliyetlerde bulunduğu iddiasıyla üç ABD'li diplomatı sınır dışı etmesi ve ılımlı kişiliğiyle tanınan Genelkurmay Başkanı General Nizamettin'in emekliye sevk edilerek yerine komünist eğilimli Albay Arif Bizri'nin getirilmesi Türkiye'yi endişeye sevk etmiştir.²³⁵ Böylece Suriye'nin Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki uydusu konumuna geleceğinden endişelenen Türkiye, kuzeyinde Sovyet ve batısında Bulgar tehdidine ilaveten güneyinde de Suriye'den tehdit algılamaya başlamıştır.²³⁶ Bunun üzerine Suriye sınırına asker yığan Türkiye ve Suriye arasında neredeyse savaşa gidecek gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeleri ABD ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye ve Suriye üzerinden birbirlerine gönderdiği mesajlar da körüklemiştir.²³⁷ Nitekim Suriye Bunalımı iki ülke arasında sıcak bir çatışmaya neden olmasa da Türkiye- Suriye ilişkileri tamamen alt üst olmuştur. İki ülke artık birbirlerine daha kuşkuyla ve güvensizlik duygusuyla yaklaşmış ve birbirlerinin bölgesel adımlarını tehdit olarak algılamışlardır. Bundan dolayı birbirlerine karşı ittifak kurmak gibi komşuluklarını zedeleyen politikalar izlemişlerdir. Yürütülen her politikanın ardında art niyet aranmış ve ilişkiler bir güvenlik ikilemine dönüşmüştür.

2.2.4. Su ve Terör İkilemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde birlikte yaşamış olan Türkiye ve Suriye arasında ortaya çıkan ve kronik bir hal alan bir diğer sorun suyun paylaşımı olmuştur.²³⁸ Fırat ve Dicle nehirlerinin suladığı bölgelerde artan nüfus ve bunun yanında iki ülkede artan sanayileşme ve şehirleşme

²³⁵ Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası**, ss. 104- 108; Yılmaz, **Ortadoğu**, ss. 124-125.

²³⁶ Yavuz, **age.**, s. 340.

²³⁷ Bu mesajlar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Philip Anderson, "Summer Madness: The Crisis in Syria, August- October 1957", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Cilt 22, Sayı 1-2, 1995, ss. 21-42; Yılmaz, **Ortadoğu**, s. 127; Kürkçüoğlu, **age.**, ss. 109-113; Fırat, Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1945- 1960)", ss. 630-632.

²³⁸ Suriye ve Türkiye arasındaki su sorunun bir tarafı da Irak olmuştur. Fakat çalışmada genel olarak su sorunun Türkiye- Suriye ilişkilerine etkisi üzerine yoğunlaşılacaktır.

paralelinde büyüyen su, gıda ve enerji ihtiyacı suyun paylaşımında sorunlara neden olan etmenlerdir.²³⁹

Türkiye ve Suriye'nin artan su, gıda ve enerji ihtiyaçlarını gidermek için Fırat nehri üzerinde giriştikleri dev baraj projeleri ilişkilerde gerilime neden olmuştur. Bu bağlamda iki ülke arasında su yüzünden çıkan ilk kriz Türkiye'nin Keban ve Suriye'nin Tabga Barajı'nın inşasına başlaması ile ortaya çıkmıştır.²⁴⁰ Esasında, tarımsal üretimini artırmak için Fırat nehrinden yararlanmak isteyen ilk ülke Suriye olmuştur. Bu açıdan Suriye, Fırat nehri üzerinde kontrol sağlamak amacıyla 1960 yılında Sovyetler Birliği ile anlaşarak Tabga Barajı'nın inşasına başlamıştır. Ardından, Türkiye'de sulama ve enerji ihtiyacı için Fırat nehrinden yararlanmayı amaçlamıştır.²⁴¹ Suriye'nin Tabga Barajı'na karşılık Türkiye 1964 yılında Keban Barajı'nın yapımına başlamıştır.

Tabga ve Keban Barajları'nın yakın zamanlarda tamamlanmasından dolayı aynı anda doldurulmaları sorunlu olmuştur. Bu çerçevede Türkiye, 1966 yılında taahhüt ettiği Fırat nehrinden 450 m³/s su salımı sözünü yerine getirememiş ve 100 m³/s su bırakabileceğini açıklamıştır. Fakat Suriye'nin tepkisi üzerine bu miktar 300 m³/s'ye çıkarılmıştır. Öte yandan Suriye Türkiye'ye tepki gösterirken Tabga Barajı'nı doldurmak için Irak'a salması gereken suyu salmayınca aralarında büyük bir kriz çıkmıştır. İki ülkeyi neredeyse savaşa sürükleyen bu kriz Suudi Arabistan ve Sovyetler Birliği'nin araya girmesiyle yatışmıştır.²⁴²

²³⁹ İlder Turan, "Water and Turkish Foreign Policy", **The Future of Turkish Foreign Policy**, Ed. Lenore G. Martin ve Dimitris Keridis, Cambridge, The MIT Press, 2004, ss.193-197.

²⁴⁰ Mehmet Şahin, "Suriye'nin Su Sorunu", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ed. Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, Ankara, Platin, 2004, s. 99.

²⁴¹ Robins, **age.**, ss. 88-89

²⁴² Özden Bilen, **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, 2. baskı, Ankara, Tesav Yayınları, 2000, ss. 88-89; Ayşegül Kibaroglu, I. H. Olcay Ünver, "An Institutional Framework for Facilitating Cooperation in the Euphrates- Tigris River Basin", s. 7, http://www.gap.metu.edu.tr/html/yayinlar/an_institutional_framework_AKibaroglu.pdf (erişim tarihi 01.03.2012); Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1980- 1990)", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, II. Cilt, 12. baskı, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 142.

Diğer taraftan, Türkiye'nin cumhuriyet tarihinin en büyük projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) dahilinde Atatürk Barajı'nın inşasına başlaması Türkiye ve Suriye arasında esas gerilimi doğurmuştur. Bu gerilim sadece suyun paylaşımı etrafında gelişmemiştir. Gerilim Türkiye ve Suriye arasındaki sınır sorunları ve toprak iddiaları, var olan karşılıklı olumsuz Arap-Türk algılamaları ve bölgesel rekabetin aynası olmuştur. Ayrıca Hatay Sorunu'nun da su sorunun üzerinde etkisinin olduğu belirtilmelidir. Su sorunuyla ilgili görüşmelerde Türkiye Asi nehrini de gündeme getirmek istemiş fakat Suriye Hatay'ı kendi toprağı olarak gördüğü için Asi nehrinin uluslararası su olduğunu reddetmiştir.²⁴³

GAP, Türkiye açısından hidroelektrik santralleriyle enerji ve gelişmiş sulama kabiliyetiyle tarımsal verim sağlamanın yanında orta ve uzun vade ayrılıkçı Kürt hareketinin çözümü açısından bir araç olarak da görülmektedir.²⁴⁴ Bu bakımdan GAP'ın ulusal bir kalkınma projesinden çok Türkiye'nin bölgesel politikalarını etkileyecek bir stratejinin sacayağı olduğu söylenebilir. Kalkınan ve istikrarlı bir Güneydoğu Anadolu bölgesiyle Türkiye'nin Ortadoğu'yla kuracağı ekonomik ve ticari ilişkiler bölgesel stratejinin merkezinde olacaktır. Bu yüzden Suriye GAP nedeniyle oluşan su sorununu daha geniş bir perspektife yayarak önce Türkiye karşıtı sol örgütlere ve Ermeni ASALA'ya sonra da terör örgütü PKK'ya destek vermiştir.²⁴⁵ Nitekim 1979'dan Abdullah Öcalan'ın Rusya gönderilmesine kadar PKK'ya en büyük desteği Suriye sağlamıştır. Bu kapsamda Suriye, Türkiye'den kaçan PKK militanlarına barınak, para ve kimlik temin etmiş, PKK'nın ülke içinde temsilcik ve propaganda büroları açmasına, konferans ve kongrelerini toplamasına izin vermiş, denetimi altındaki Lübnan topraklarındaki kamplara yerleşmesine ve askeri eğitim yapmasına olanak tanımıştır.²⁴⁶

²⁴³ Şahin, "Su Sorunu", ss. 110-111.

²⁴⁴ Turan, "Water and Turkish Foreign Policy", s. 194.

²⁴⁵ Muhammad Muslih, "Syria and Turkey: Uneasy Relations", **Reluctant Neighbour: Turkey's Role in the Middle East**, Ed. Henri J. Barkey, Washington D.C., United States Institute of Peace Press, 1996, ss. 120-122; Şahin, "Su Sorunu", s. 101.

²⁴⁶ Fırat, Kürkcüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler", s. 137.

Suriye'nin uyguladığı ve “suya karşı güvenlik” olarak olarak adlandırılabilir olan terör örgütlerine destek politikası belirli bir oranda başarılı olmuştur. Türkiye Başbakanı Turgut Özal'ın 1987 yılında Suriye ziyaretinde imzalanan iki protokol bunun göstergesidir. İmzalanan protokollerin bir tanesi Türkiye'nin Suriye'ye 500 m³/s su salmasını taahhüt ederken, diğeri güvenliğe ilişkindi. Bu protokolle iki ülke kendi toprakları üzerinde karşı tarafa yönelik terörist faaliyetlere izin vermeyeceklerini ve silahlı eylemlere katılmış kişileri iade edeceklerini kabul ediyorlardı.²⁴⁷ Bu protokollerle Türkiye suya karşı güvenlik pazarlığını zımnen kabul etmiştir. Suriye ise 1998 yılına kadar protokolde kabul ettiği şekilde teröre karşı tavır almamıştır. Böylece 1998 Krizi'ne yol açan süreç başlamıştır.

2.3. TÜRKİYE- SURİYE İLİŞKİLERİNDE 1998- 2002 ARA DÖNEMİ

Suriye'nin terör örgütü PKK'ya destek vermesinin yanında 1990'lı yılların ortalarında Türkiye'yi bölgesinde köşeye sıkıştırma politikası da ağırlık kazanmıştır.²⁴⁸ Suriye 1995 yılında bir yandan Yunanistan'la, kendisi ve Türkiye arasında bir çatışma çıkması halinde Yunan savaş uçaklarına Suriye hava sahasını kullanmasına izin veren bir ortak savunması imzalamış²⁴⁹, bir yandan da su sorununu Arap ülkelerinin gündemine sokmuştur. Bu bağlamda Mısır ve Suudi Arabistan'ın da aralarında bulunduğu 8 Arap ülkesi Türkiye'ye nota göndermiş ve Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülkeler Türkiye'ye karşı ortak “Şam Deklarasyonu”nu yayımlamıştır.²⁵⁰ Bunların yanında İran ve

²⁴⁷ Gün Kut, “Burning Waters: the Hyropolitics of the Euphrates and Tigris”, **New Perspectives on Turkey**, Sayı 9, 1993 s. 8, Fırat, Kürkcüoğlu, “Arap Devletleriyle İlişkiler (1980- 1990)”, s. 137.

²⁴⁸ Suriye'nin PKK'ya verdiği destek ve bunun Türkiye- Suriye ilişkilerine etkiler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Robert Olson, “Turkey- Syria Relations Since the Gulf War: Kurds and Water”, **Middle East Policy**, Cilt 5, Sayı 2, 1997, ss. 168-193.

²⁴⁹ Meliha Benli Altunışık, “Güvenlik Kıskaçında Türkiye- Ortadoğu İlişkiler,” **En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlar**, Ed. Gencer Özcan ve Şule Kut, İstanbul, Boyut Yayınları, 1998, ss. 337-338; Yavuz, **age.**, s. 419; Mahmut Ali Baykan, “The Turkish- Syrian Crisis of October 1998: A Turkish View”, **Middle East Policy**, Cilt 6, Sayı 4, 1999, ss. 175-176.

²⁵⁰ Şam Deklarasyonu genel olarak GAP dahilinde inşa edilen Birecek Barajı'nı eleştirmekteydi. Melek Fırat, Ömer Kürkcüoğlu, “Arap Devletleriyle İlişkiler (1990- 2001)”, **Türk Dış Politikası:**

Ermenistan ile de ilişkilerini geliştiren Suriye, Türkiye'yi köşeye sıkıştırmanın yanında çevreleme politikası da yürütmüştür.²⁵¹ Bu gelişmeler karşısında Türkiye, etrafının kuşatıldığı hissiyle güvenlik merkezli bir dış politika yürürlüğe koymuştur. İsrail ile ilişkiler de bu güvenlik merkezli dış politikanın temelini oluşturmuştur. Böylece 1990'lı yıllarda Türkiye ve İsrail arasında stratejik işbirliğine varan bir süreç yaşanmıştır. Bu süreçte iki ülke askeri işbirliği ve istihbarat paylaşımını içeren anlaşmalar imzalamıştır. Türkiye İsrail'le bu tarz bir ilişkiye girerek Suriye'nin kendisini bölgede köşeye sıkıştırma ve çevreleme politikasını dengelemeye çalışmıştır.²⁵² Fakat Türkiye- İsrail ilişkileri her ne kadar Suriye'ye karşı bir etkinlik olsa da Arap dünyasının Türkiye'ye karşı tepkisini çeken bir davranış olmuştur.

Diğer taraftan, 1998 yılı Türkiye- Suriye ilişkileri açısından bir kırılma noktasıdır. İki ülke arasında 1998'e kadar süregelen çok boyutlu gerilimler hatta düşmanlık "Adana Mutabakatı"nın imzalanmasıyla olumlu yönde değişmeye başlamıştır. Suriye'nin terörü kullanarak Türkiye'den var olan sorunlardan taviz vermesini sağlayamaya çalışması ve bölgesel anlamda Türkiye'yi yalnızlaştırma politikası 1998 yılında iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Zira Suriye, Türkiye ile sorunu olan ülkelerle Türkiye'ye karşı işbirliğine gitmekten çekinmemiştir. Türkiye- Suriye ilişkilerinin bu minvalde gelişerek devam etmesi Türkiye'nin Suriye'ye karşı harekete geçmesine neden olmuştur. Türkiye, Suriye ile diplomatik ilişkileri kesmiş ve açık ve net bir tavırla Cumhurbaşkanı düzeyinde Suriye'nin terörle arasına mesafe koymasını aksi takdirde devlet olarak artık sabrının kalmadığını

Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, II. Cilt, 12. baskı, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 559; Meliha Benli Altunışık, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası", **Türkiye'nin Komşuları**, Ed. Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, ss. 281-282.

²⁵¹ Malik Müftü, "Daring and Caution in Turkish Foreign Policy", **Middle East Journal**, Cilt 52, Sayı 1, 1998, s.34.

²⁵² Türkiye- İsrail ilişkilerinin stratejik işbirliğine varan boyutlara ulaşmasında elbette ki başka faktörler de etkilidir. Nitekim İsrail'in teknolojik bakımdan gelişmiş bir ülke olması Türkiye açısından cazip bir faktördür. Ayrıca Soğuk Savaş sonrasında ABD ve AB ülkelerinin Türkiye'ye silah satımının önüne belirli şartlar koyması Türkiye'yi İsrail'le askeri işbirliğine iten başka bir etmendir. ABD, Türkiye- İsrail ilişkilerinin gelişmesine verdiği destek de iki ülke arasındaki işbirliğinde itici güç olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Türel Yılmaz, **Türkiye- İsrail Yakınlaşması**, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2001, ss. 43-63.

açıklamıştır.²⁵³ Bu açıklamayı takiben Türk ordusu Suriye sınırına yığılmıştır. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ve İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi'nin arabuluculuk girişimleriyle 17 Ekim 1998 tarihinde Suriye terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ı ülke dışına çıkarmıştır. 20 Ekim'de de Türkiye ve Suriye, Adana Mutabakatı üzerinde anlaşmaya varmıştır. Buna göre Suriye, Türkiye'nin haklı taleplerinin tümünü kabul etmiştir. Böylece Suriye ülkesinde PKK kamplarına izin vermeyeceğini ve militanların faaliyetlerini yasaklayacağını taahhüt etmiştir.²⁵⁴

Adana Mutabakatı'nın ardından Türkiye- Suriye ilişkilerinde zaman içinde gözle görülür gelişmeler yaşanmıştır. Bu durumun oluşmasında temel dış politika enstrümanı olan teröre destek politikasını terk eden Suriye'nin Türkiye ile yapıcı ilişkiler kurma eğilimine girmesi önemlidir. Böylece güvenlik merkezli ilişkiler yerini ekonomik ve ticari işbirliği zemininde bir yaklaşıma bırakma olanağı bulmuştur. Türkiye 1998 Krizi'ndeki "zorlayıcı diplomasisi"²⁵⁵ bir yandan iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiş olmasına rağmen diğer yandan da kronikleşmiş, önyargı ve olumsuz algılamalara dayanan sorunların çözümü açısından bir başlangıç olmuştur. 2000 yılında Hafız Esad'ın yerine

²⁵³ "Sabrımız Taşmak Üzere", **Hürriyet**, 5 Kasım 1998, (Erişim) <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/hur/turk/98/11/16/html/suriye.htm>, 1 Mart 2012. 1998 Krizi'nde hukuki meşruiyet açısından Türkiye, Suriye'nin kendisine ilan edilmemiş bir savaş yürüttüğünü vurgulayarak terör örgütüne verilen desteğin Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın 2(4). maddesini ihlal ettiğini savunmuştur. Böylece Türkiye'nin aynı anlaşmanın 51. maddesine atfen meşru müdafaa hakkının olduğunun altı çizilmiştir.

BM Anlaşması Madde 2(4): Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.

BM Anlaşması Madde 51: Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.

²⁵⁴ Öner A. Pehlivanlıoğlu, **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2004, s. 122; Fırat, Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1990- 2001)", s. 566; Arı, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", s. 696.

²⁵⁵ Zorlayıcı Diplomasi (Coercive Diplomacy), karşı tarafın davranışını değiştirmeye zorlamak amacıyla güç ile tehdit etmek veya gerekirse bir miktar güç kullanarak tehdidi desteklemek stratejisidir. Daniel Byman, Matthew Waxman, **The Dynamics of Coercion: American Diplomacy and the Limits of Military Might**, New York, Cambridge University Press, 2002, s. 1.

geçen oğlu Beşar Esad'ın komşularıyla ve bölge devletleriyle olan ilişkilerin kuvvetlendirilmesi ve küresel güçlerle ilişkilerin yeniden yapılandırılması yönündeki dış politika anlayışı²⁵⁶ Türkiye- Suriye ilişkilerinin gelişme zeminini genişletmiştir. Türkiye de Hafız Esad'ın cenaze törenine Cumhurbaşkanı düzeyinde katılarak karşılıklı işbirliğine olan isteğini göstermiştir.²⁵⁷ Bundan sonra iki ülke arasında üst düzey ziyaretler gerçekleşmiştir. Ziyaretlerin artmasıyla artan diyaloga paralel iki ülke arasında çifte vergilendirmenin kaldırılmasına dair anlaşma taslakları hazırlanmış ve Karma Ekonomik Komisyon toplantıları yapılmıştır.²⁵⁸

Türkiye ve Suriye'nin ilişkilerinin geliştiği dönemde Türkiye'nin Batı'yla ve özellikle AB ile olan ilişkileri önemli bir faktör olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemin şartlarını erken kavrayan Suriye Batı'yla uyumlu bir tutum sergileme eğilimine göstermiştir.²⁵⁹ Bu bakımdan Türkiye ile kurulacak ilişkiler bir nevi Suriye'yi AB'ye yakınlılaştırabilecek bir düzlemin oluşması için önemli olmuştur. Diğer taraftan özellikle 11 Eylül sonrası uluslararası alanda ABD tarafından dışlanan hatta müdahale tehdidi alan Suriye açısından Türkiye karşılaştığı izolasyonu delmek açısından önemli bir komşu olmuştur.²⁶⁰

Türkiye'nin teröre verdiği desteğe ve kendisini bölgede yalnızlaştırma politikasına rağmen Suriye ile yakın işbirliğine yanaşmasında ise Türk ordusunun güvenlik açısından Ortadoğu komşularıyla ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki tavrı ve 1999 yılında Başbakan olan Bülent Ecevit'in bölgesel merkezli dış politika anlayışı etkilidir.²⁶¹ Fakat burada belirtilmesi gereken bir nokta olarak Türk ordusunun işbirliği yönündeki tavrı ve Ecevit'in bölgesel merkezli dış politika anlayışı, *Stratejik Derinlik* yaklaşımında öngörülen

²⁵⁶ Muhammed Hüseyin Mercan, "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim" **Akademik Ortadoğu**, Cilt 4, Sayı 2, 2010, ss. 111-112.

²⁵⁷ Hadi Uluengin, "Sezerli Cenaze", **Hürriyet**, 14 Haziran 2000, (Erişim) <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-161249>, 1 Mart 2012.

²⁵⁸ Fırat, Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1990- 2001)", s. 567; Altunışık, "Suriye'nin Dış Politikası", s. 287.

²⁵⁹ Altunışık, "Suriye'nin Dış Politikası", s. 259.

²⁶⁰ Kürkçüoğlu, Koraş, "Türkiye'nin Ortadoğu Siyaseti", s. 191.

²⁶¹ Mustafa Aydın, Damla Aras, "Political Conditionality of Economic Relations Between Paternalist States: Turkey's Interaction with Iran, Iraq, and Syria", **Arab Studies Quarterly**, Cilt 27, Sayı 1-2-, 2005, s. 26.

ekonomik entegrasyon ve stratejik işbirliği gibi politikaları içerisinde barındırmamaktaydı.²⁶² Nitekim o dönemde Türkiye işbirliğinde yana olmasına rağmen olumsuz Arap algısı hala Türk Dış Politika seçkinlerinin zihinlerindeydi. Türkiye'nin bölgesel politikalarında etkili olabilecek tarihi birikim, kültürel miras ve coğrafi derinlikten yoksun kalmasına neden olan bu zihniyetin zararlarının farkında olan dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem ise Suriye ile gelişen işbirliğinde ayrı bir etken olmuştur. Cem de Davutoğlu gibi Türk Dış Politikası'nı tarihi boyuttan yoksun, zaman ve mekân derinliğini yorumlamada eksik ve kültürel mirasına yaklaşımında etkisiz olması yönlerinden eleştirmektedir.²⁶³ Bu bakımdan Türkiye'nin komşularıyla işbirliği içinde olmasını sağlayacak tarihi ve kültürel değerlere sahip olduğunu belirten Cem'in komşularla ve bunun içinde Suriye ile gelişen ilişkilerde etkili olduğu söylenebilir.

İsmail Cem'in Türk Dış Politikası'na yaklaşımından hareketle Türkiye'nin komşularına yönelik aktif ve işbirliğine yönelik politikalarının 2002 yılından önce başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim 21. yüzyıla girerken Türkiye, Yunanistan ile düşmanca ilişkiler dönemini geride bırakmış, 2001 yılında İran ile doğalgaz anlaşması imzalayarak ekonomik ve siyasi bir işbirliği zemini oluşturmuş, Irak'a uygulanan uluslararası ambargonun gevşetilmesi için adımlar atarak ilişkilerin gelişmesi yönünde istekliliğini göstermiştir. Bu bakımdan Türk Dış Politikası'nda komşularla ilişkilerin geliştirilerek bölgesel anlamda etkili olma anlayışının 2002 yılından önce de var olduğunu belirtmek gerekir. Fakat artan bu etkinlik genel olarak güvenlik merkezli dış politika anlayışında bir taktik değişikliği olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede *Stratejik Derinlik* yaklaşımı Türkiye'nin komşularıyla olan gelişme eğiliminde olan bu ilişkilerini Türkiye'nin ulusal güç parametreleri ve uluslararası ve bölgesel konjonktürü göz önüne alan bir strateji dahilinde değerlendirmesi açısından önem taşımaktadır. Bu strateji dahilinde 2002 öncesi ilişkiler ahenk içinde ele alınarak bölgesel ve bölgeler

²⁶² Özlem Tür, "Turkish- Syrian Relations- Where Are We Going?", **UNISCI Discussion Papers**, Sayı 23, 2010, s. 165.

²⁶³ Cem, **Turkey in the New Century**, ss. 1-10.

arası hedefler dahîinde geniş bir perspektifte alınmıştır. Ele alınan bu ilişkiler özellikle Suriye bağlamında iki ülkeyi ekonomik entegrasyon ve stratejik işbirliği düzlemine kadar getirmiştir.

2.4. 2002 SONRASI STRATEJİK DERİNLİK YAKLAŞIMI DAHÎİNDE TÜRKİYE- SURIYE İLİŞKİLERİ

2.4.1. Türkiye- Suriye İlişkilerinde Ortak Tehdit Algılamalarından, Stratejik İşbirliğine

2002 genel seçimleriyle birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Ak Parti) tek başına iktidar oluşu Türk Dış Politikası'nda yaşanacak değişimlerin habercisi olmuştur. Bu değişimin ilk göstergesi olarak "Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu" kitabının yazarı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu çalışmanın daha önceki bölümlerinde birkaç kez bahsedildiği gibi 2002 yılında başbakanlık başdanışmanlığı ve 2009 yılında Dışişleri Bakanlığı'na getirilmiştir. Bulunduğu görevler bakımından Davutoğlu, Türk Dış Politikası'nın teori ve pratiğinde etkili olma fırsatına sahip olmuştur ve halen de olmaktadır. Bu bağlamda Davutoğlu'nun tarihi birikimi ve kültürel mirasından yola çıkarak Türkiye'nin uluslararası konumunu belirlemeye çalıştığı *Stratejik Derinlik* yaklaşımı 2002 sonrasında Türk Dış Politikası'nın teorik alt yapısını oluşturmuştur. Yaklaşımda vurgulanan Osmanlı mirası paralelinde Türkiye, 2002 yılından itibaren özellikle Ortadoğu bölgesinde daha aktif ve etkili bir dış politika yürütmüştür. Nitekim Türkiye'nin sahip olduğu Osmanlı mirası, onun Ortadoğu bölgesinde var olmasını kolaylaştırmakta hatta bölgesel politikaların bir parçası olmaya zorlamaktadır.²⁶⁴

Osmanlı mirasına paralel olarak Ortadoğu'da artan Türkiye etkinliği Suriye ile ilişkilerin gelişimini de beraberinde getirmiştir. 1998 Adana

²⁶⁴ Meliha Altunışık, "World Views and Turkish Foreign Policy in the Middle East", *New Perspectives on Turkey*, Sayı 40, 2009, s. 186.

Mutabakatı sonrasında iki ülke arasındaki düşmanca ilişkiler yerini bir uzlaşma ortamına bırakmıştır. Zorlayıcı diplomasi sayesinde ortaya çıkan uzlaşma ortamı Türkiye- Suriye arasındaki terör sorununun çözümü için bir zemin oluşturmuştur. 2002 yılına kadar iki ülke arasında ilişkilerin gelişimi açısından çeşitli adımlar atılmıştır. Fakat iki ülke arasındaki ilişkileri geçmişten beri olumsuz yönde etkileyen karşılıklı Arap- Türk olumsuz algılamaları ve Hatay ve su sorunları gibi konular hala çözülmeyi bekleyen önemli noktalar olarak ortada kalmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler 9 yıllık AK Parti iktidarında sorunlardan sıyrılıp (Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki halk hareketlerinin ardından Türkiye ve Suriye ilişkilerinin donma noktasına geldiği hatta Suriye'ye karşı askeri müdahale tartışmalarının yapıldığı dönemi saymazsak) serbest ticaret anlaşmalarından Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'ne (YDSİK), ortak askeri tatbikat düzenlemekten karşılıklı vize muafiyetine çeşitli gelişmeler kaydetmiştir.

Öncelikle iki ülke arasındaki terör konusunda yaşanan uzlaşma sadece PKK'yla sınırlı kalmamıştır. 2003 yılında İstanbul'da sinagoglar ve HSBC Bankası'na düzenlenen saldırıların sorumluları Suriye'nin yakın işbirliği neticesinde yakalanabilmiştir.²⁶⁵ Ne var ki 2003 yılında iki ülke arasında özellikle terör konusunda artan işbirliğine rağmen stratejik olarak değerlendirilebilecek bir işbirliği zemininin olduğunu söylemek güçtür. Nitekim 11 Eylül saldırılarının ardından Suriye, El- Kaide terörüne karşı tavır almış ve ABD ile işbirliği yapmıştır. Bu bağlamda Suriye, ABD'ye El- Kaide ve diğer radikal İslami örgütler hakkında istihbarat sağlamıştır. Sinagoglar ve HSBC Bankası bombalamalarının ardından Suriye'nin Türkiye'ye desteğini bu minvalde değerlendirmek gereklidir. Ayrıca ABD'nin Irak işgaline iki ülkenin de karşı çıkmasına rağmen Suriye, Türkiye'den farklı olarak Amerikan askeri gücüne lojistik destek vermekten kaçınmış ve Iraklı Baasçı grupları direnişçi olarak adlandırarak bunların ülkesindeki siyasal faaliyetlerini sınırlandırmamıştır. Türkiye ve Suriye işgalden dolayı Irak'ın bölünmesi ve

²⁶⁵ Selahattin İbas, "Türkiye- Suriye İlişkilerinin Tarihi", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara, Platin, 2004, s. 77

bağımsız bir Kürt devleti oluşumu gibi aynı tehdit algılamalarına sahipken farklı dış politika uygulamaları yürütmüşlerdir.²⁶⁶ Bu durum iki ülke arasındaki sorunların yavaş yavaş çözülme sürecinde olmasına rağmen Davutoğlu'nun dış politika ilkesi olarak ortaya koyduğu komşularla maksimum işbirliği için daha zaman olduğunun göstergesi olmuştur.

Diğer taraftan ABD, Irak'ı işgalinin ardından Suriye'yi hedef göstererek Irak'taki direnişçilere ve uluslararası terörizme destek verdiği, kitle imha silahları elde etmeye çalıştığı, İsrail'e düşmanca politikalar izlediği ve şer ekseni olarak adlandırılan İran, Irak, Kuzey Kore ve Hizbullah'la ilişkilerini geliştirme çabaları içinde olduğu yönünde suçlamalarda bulunmuştur.²⁶⁷ Bu suçlamalarla birlikte Başkan George W. Bush'un İsrail yanlısı tutumu Suriye açısından Irak'ta bulunan ABD ve İsrail arasında sıkışmışlık hissi uyandırmıştır.²⁶⁸ Örneğin 2003 yılında İsrail'in Suriye'yi bombalamasına Bush, İsrail'in kendini koruma hakkı yönünde yaklaşmıştır.²⁶⁹ Hal böyleyken Suriye, Irak'ın işgali döneminde Ankara merkezli bir dış politika izleyen Türkiye'ye yakınlaşmıştır.²⁷⁰

Türkiye, ABD'nin Irak'a girmesinden önce işgali önlemek ve soruna diplomatik yöntemlerle barışçıl bir çözüm bulmak için "Irak'a Komşu Ülkeler Girişimi"ni başlatmış²⁷¹ ve TBMM 1 Mart 2003'te tarihinde Irak'a Türk askeri gönderilmesine ilişkin tezkereyi²⁷² reddetmiştir. Türkiye'nin Irak işgali

²⁶⁶ Veysel Ayhan, "Türkiye- Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 11, 2009, s. 27.

²⁶⁷ Bülent Aras, "Turkish- Iranian- Syrian Relations: Limits of Regional Politics in the Middle East", **PINR Report**, 7 Şubat 2005, (Erişim) <http://www.st-andrews.ac.uk/intrel/media/Aras%20Syria-Turkey%20limits%20of%20reg%20pol.pdf>, 10.Mart 2012.

²⁶⁸ Özden Zeynep Oktav, "Türkiye- Suriye İlişkilerinde Ekim Krizi'nde Ortak Kader Anlayışına Geçiş Sürecinin Bir Analizi", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, ss. 432-433.

²⁶⁹ Oktav, "Türkiye- Suriye İlişkileri", s. 433.

²⁷⁰ Suriye Türkiye'ye yaklaşırken Hizbullah, İslami Cihad ve Hamas gibi örgütlerle de ilişkilerini geliştirmiştir.

²⁷¹ "Irak'a Komşu Ülkeler Girişimi Nasıl Başladı?", **CNN Türk**, 2 Kasım 2007, (Erişim) <http://www.cnnturk.com/2007/dunya/11/02/iraka.komsu.ulkeler.girisimi.nasil.basladi/402105.0/index.html>, 10 Mart 2012.

²⁷² Tam adı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi Ve Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması İçin Hükümet'e Yetki Verilmesine İlişkin Başbakanlık Tezkeresi'dir.

öncesinde uyguladığı politikaya bakıldığında bölgesel sorunlara bölge dışı aktörlerin müdahil olmasına sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni tabii olarak *Stratejik Derinlik* yaklaşımının Türkiye'nin önüne koyduğu bölgesinde merkez ülke olma hedefidir. Zira küresel güçlerin bölgesel politikalara müdahil olması Türkiye'nin hareket alanını daraltıcı bir etki yapabilir ve kendi politikalarının etkilerini kısıtlayabilir. Aynı zamanda, *Stratejik Derinlik* yaklaşımı Türk Dış Politikası'nda henüz etkili olmaya başlamışken, Irak'a Komşu Ülkeler Girişimi gibi inisiyatifler, krizlerin çatışmaya dönüşmesini önleme hatta krizler ortaya çıkmadan engelleme üzerine kurulu komşu bölgeler ve ötesiyle ilişkilerin geliştirilmesi ilkesi yönünde adımların atılmaya başlandığının göstergesidir.

Irak işgalinin ardından ABD'nin Suriye'ye karşı tavrının etkisiyle gelişme zemini bulan Türkiye- Suriye ilişkileri, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın 2004 yılında gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretiyle pekişmiştir. Bu bağlamda Esad'ın Türkiye'yi ziyaret eden ilk Suriye devlet başkanı olduğunun altı çizilmelidir. Aynı zamanda Esad'a yüze yakın bürokrat ve işadaminin eşlik etmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceği hakkında olumlu işaretler vermiştir.²⁷³ Ziyaret esnasında ekonomik konular ele alınmış ve Gaziantep ve sınıra yakın birkaç şehirde konsolosluklar açılması kararlaştırılmıştır. Fakat daha da önemlisi bu ziyaret esnasında imzalanan iki anlaşma Türkiye ve Suriye ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu anlaşmalarla Suriye Türkiye'nin uluslararası hukuka dayalı ve tüm dünya tarafından kabul gören sınırlarını resmen tanımıştır. Böylece Suriye'nin bağımsızlığını kazandığından beri iki ülke arasındaki sorunların temeli olan Hatay sorunu çözüme kavuşmuştur.²⁷⁴

2004 yılında gerçekleşen Esad'ın Türkiye ziyaretini önemli kılan bir diğer nokta ise iki ülkenin Irak konusunda mutabakat içinde olduklarını ilan

²⁷³ Kürkçüoğlu, Koraş, "Türkiye'nin Ortadoğu Siyaseti", s. 201.

²⁷⁴ Tür, "Turkish- Syrian Relations", s. 168; Kürkçüoğlu, Koraş, "Türkiye'nin Ortadoğu Siyaseti", s. 201; Ayhan, "Türkiye- Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem", s. 27.

etmeleridir.²⁷⁵ Bu ilan ile iki ülke, Irak işgalinden dolayı ortak tehdit algılamalarına karşın farklı yönde politikalar izlemekten vazgeçmiş ve stratejik ortaklığa giden süreçte ilk adımı atmış oluyordu. Nitekim Esad, bir Kürt devletinin Türkiye'nin olduğu gibi kendilerinin de kırmızı çizgisi olduğunu belirtmiştir.²⁷⁶ Bunun yanında Suriye, Türkiye'nin başlattığı Irak'a Komşu Ülkeler Girişimi'ne de katılmıştır.

Suriye'nin Irak politikalarında Türkiye ile eşgüdüm içinde hareket etmeye karar vermesi aslında ortak tehdit algılamalarının etkisinden ziyade geleneksel dış politika anlayışı olan denge siyasetinin bir sonucudur. Buna göre ABD'nin Suriye'yi uluslararası alanın dışına itme politikasına karşılık Türkiye, Batı ve ABD ile kurmuş olduğu sağlam kurumsal bağlarıyla Suriye açısından izolasyondan kurtuluş çaresi olabilirdi. Öte yandan Türkiye'nin de geçmişte olduğu gibi bölgede Batı'nın özelde de ABD'nin politikalarına paralel politikalar izleyen bir aktör olmaktan çok kendi ulusal ve bölgesel çıkarları düzleminde politikalar izleyen bölgesel bir güç gibi hareket etmesi Suriye açısından güvenilir ve cazip hale gelmesine neden olmuştur. Bu minvalde karşılıklı ziyaretler devam etmiş ve yine 2004 yılında Suriye Başbakanı Muhammed Naci Otri ardından da Dışişleri Bakanı Faruk El- Şara Ankara ziyaret etmiştir.²⁷⁷

Türkiye- Suriye ilişkilerinde yaşanan gelişmeler paralelinde Türkiye-İsrail ilişkilerinde de olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Mayıs 2004'te Gazze'deki Refah mülteci kampına düzenlenen İsrail operasyonu sonucu birçok Filistinli hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Erdoğan, İsrail operasyonunu net bir şekilde devlet terörü olarak nitelmiştir.²⁷⁸ İsrail'e verilen bu tepkinin ardından Erdoğan Aralık 2004'te Suriye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret kapsamında "Serbest Ticaret Anlaşması"

²⁷⁵ Kürkçüoğlu, Koraş, "Türkiye'nin Ortadoğu Siyaseti", s. 201

²⁷⁶ Altunışık, Tür, "Changing Syrian- Turkish Relations", s. 229.

²⁷⁷ "Beşşar Esad'ın Türkiye Ziyareti ve Bölgesel Güvenlik, **TASAM**, 19 Ekim 2007, (Erişim) http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/700/bessar_esadin_turkiye_ziyareti_ve_bolgesel_guvenlik , 3 Mart 2012.

²⁷⁸ "Türkiye, İsrail Büyükelçisi'ni Ankara'ya Çağırıldı", **Milliyet**, 8 Haziran 2004, (Erişim) <http://www.milliyet.com.tr/2004/06/08/son/sonsiy03.html>, 29 Şubat 2012.

imzalanmıştır. Bu ziyaret iki ülke arasındaki su sorununa yönelik adımlar atılması bakımından önemlidir. 1960'lardan beri iki ülke arasındaki temel sorunlardan birisi olan suyun paylaşımı konusu yapılan görüşmeler sonucunda kronik bir sorundan çok teknik bir mesele haline gelmiştir. Bu kapsamda Dicle ve Asi nehirleri üzerinde ekonomik açıdan avantaj sağlayacak ortak projeler yapılması kararlaştırılmıştır. Erdoğan, Suriye'nin Fırat nehri sularından artan ihtiyaçları doğrultusunda daha çok yararlanabileceğini belirtmiştir. Bunu takiben Otri, Türkiye ve Suriye arasındaki su sorunun artık geride kaldığını belirtmiştir.²⁷⁹ Ziyaret esnasında iki ülke arasında Asi nehri üzerine Hatay sınırında bir ortak baraj yapımı fikri bile gündeme gelmiştir.²⁸⁰

2005 yılı Suriye açısından belki de tarihinin en zor yılı olmuştur. 14 Şubat 2005 tarihinde Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin Beyrut'ta düzenlenen bombalı suikast sonucu ölümü uluslararası kamuoyunun dikkatini Suriye üzerinde yoğunlaştırmıştır. ABD, Fransa ve İsrail suikasttan dolayı Suriye'yi sorumlu tutmuştur. Suriye'ye karşı büyüyen uluslararası baskının verdiği cesaretle Lübnan içindeki Suriye karşıtı muhalefet de bu suçlamalara katılmıştır. Suçlamaları 2004 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi 1559 sayılı kararı gereği²⁸¹ Suriye'nin Lübnan'dan askerlerini çekmesi yönündeki talepler izlemiştir. Hatta dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan, Suriye'nin Nisan 2005'e kadar Lübnan'dan çekilmesi ile ilgili raporunu Güvenlik Konseyi'ne sunacağını belirtmiştir.²⁸² Güvenlik

²⁷⁹ Tür, "Turkish- Syrian Relations", s. 169.

²⁸⁰ Yasin Atılgı, "Türkiye- Suriye İlişkilerinde Yeni Dönem, 25 Aralık 2004, (Erişim) <http://yasinatlioglu.blogspot.com/search?updated-min=2004-01-01T00:00:00-08:00&updated-max=2005-01-01T00:00:00-08:00&max-results=2>, 11 Mart 2012.

²⁸¹ BM Güvenlik Konseyi Karar 1559 (2004): Lübnanlı olan ve olmayan tüm silahlı güçlerin dağıtılması ve silahsızlandırılması, Lübnan hükümetinin idaresinin tüm Lübnan topraklarını kapsayacak şekilde genişlemesi, tüm yabancı güçlerin Lübnan topraklarından çekilmesi, Lübnan'ın bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne, birliğine ve siyasi serbestliğine tam saygı gösterilmesi, Lübnan Anayasası'na uygun, adil ve özgür seçimlerin, hiç bir dış müdahale ve etki olmaksızın sonuçlandırılması. Karar hakkında daha fazla bilgi için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/498/92/PDF/N0449892.pdf?OpenElement>.

²⁸² Nebi Miş, "Suriye 2005", **Ortadoğu Yıllığı 2005**, Ed. Kemal İnat ve Ali Balcı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, ss. 221-222.

Konseyi kararı ve artan uluslararası baskılar neticesinde Suriye, Lübnan'daki 29 yıllık askeri varlığına son vermiştir.²⁸³

Uluslararası kamuoyu Hariri suikastının ardından Suriye üzerindeki baskısını artırırken Türkiye, Suriye ile yakınlaşma politikasını sürdürmüştür. Bu çerçevede ABD'nin tavır koymasına rağmen Türkiye 14 Nisan 2005 tarihinde cumhurbaşkanı düzeyinde Suriye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret Suriye açısından bir nevi hayat öpücüğü olmuştur. Türkiye açısından da bu ziyaret Suriye ile olan ilişkilere ne denli önem verdiğinin göstergesi olmuştur. Nitekim ziyaretten önce ABD'nin Ankara Büyükelçisi Eric Edelman, ABD, AB, Rusya ve Mısır'ın²⁸⁴ arasında Suriye üzerinde yaptırımlar konusunda bir görüş birliği olduğunu ve Türkiye'nin uluslararası kamuoyunun kararlarını desteklemesini bekledikleri belirtmiştir. Ek olarak Edelman, Türkiye'nin uluslararası camianın içinde yer alıp almamasının kendi kararı olduğunu söyleyerek Türkiye'ye gözdağı vermiştir.²⁸⁵ ABD elçisinin üstü kapalı tehdidinin üstüne Ahmet Necdet Sezer "gideceğiz elbette" cevabını vererek Suriye ziyaretini gerçekleştirmiştir.²⁸⁶

Suriye'nin uluslararası alanda yalnızlığa itildiği bir dönemde Türkiye'nin Suriye karşıtı politika takip etmeyi redderek ona destek vermesi iki ülke arasında manda yönetimine kadar uzanan hatta Osmanlı İmparatorluğu çökerken oluşan karşılıklı önyargıların, güvensizliklerin ve kuşkuşların aşılmasında önemli bir rol oynamış ve ilişkilerin daha da gelişmesine zemin hazırlamıştır. Böylece Suriye'nin Türkiye'ye olan güveni en üst düzeye çıkmıştır.²⁸⁷ Suriye basını Sezer'in ABD baskılarına rağmen cesurca tutumunu öven sözler sarf etmiştir. Esad da iki kardeş ülke nitelemesini kullanarak Türkiye ve Suriye arasında siyasi, ekonomik, ticari ve

²⁸³ Filiz Cicioğlu, "Lübnan 2005", **Ortadoğu Yıllığı 2005**, Ed. Kemal İnat, Ali Balcı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, ss. 135-136.

²⁸⁴ O dönemde başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap ülkeleri de Suriye'ye sırtını dönmüştür.

²⁸⁵ "Uluslararası Camiaya Uyun", **Sabah**, 15 Mart 2005, (Erişim)

<http://arsiv.sabah.com.tr/2005/03/15/siy101.html>, 6 Mart 2012.

²⁸⁶ "Cumhurbaşkanı Sezer: Suriye'ye Gideceğim", **Amerikanın Sesi (Voice of America)**, 16 Mart 2005, (Erişim) <http://www.voanews.com/turkish/news/a-17-2005-03-16-voa10-87987402.html>, 6 Mart 2012.

²⁸⁷ Ayhan, "Türkiye- Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem", s. 28.

kültürel ilişkilerin memnuniyet verici düzeyde seyrettiğini vurgulamıştır.²⁸⁸ Ziyaret, siyasi etkilerinin yanı sıra Suriye toplumunun gözündeki Türk imajı açısından olumlu bir etki yapmıştır. Öte yandan, Türkiye'nin ABD'nin öfkesini üzerine çekmek pahasına Suriye'nin yanında yer alması Suriye'nin ötesinde tüm Arap ülkeleri ve Ortadoğu bölgesine bir mesaj vermiştir. Bu mesaj Türkiye'nin Ortadoğu'da artık Soğuk Savaş döneminin aksine Batı'nın bölgedeki jandarması ya da bir sınır karakolu olmadığı, aksine kendi bağımsız politikalarını uygulayabilecek güçte olan bir bölgesel güç olduğudur. Bu durum Soğuk Savaş döneminde ayrılan stratejik yönelişlerin getirdiği olumsuzlukların bir bakıma tamiri de olmuştur. Nitekim Esad kendisiyle yapılan bir röportajda, Türkiye'nin bölgeki yeni ve güvenilir rolünün sadece Suriye değil Araplar tarafından saygı gördüğünü ve Türkiye'nin bölgesel rolünden faydalanmak ve uzun dönemli bir iş birliği geliştirmek istediklerini söylemiştir.²⁸⁹

Belirtilmelidir ki Türkiye, Ortadoğu'da Batı ve ABD'ye rağmen Ankara merkezli politikalar izlerken Batı ile ilişkilerini ikinci plana atmamıştır. Ortadoğu'da bölgesel meselelerin bölge ülkelerince çözümüne vurgu yapan ve uluslararası kamuoyunu karşına alan Türkiye, o dönemde AB'den müzakere tarihi almak için de uğraş vermiştir. Davutoğlu'nun kültürel mirasa ve zenginliğe vurgu yaparak Batı ile ilişkilerde batılı, Doğu ile ilişkilerde doğulu gibi davranabilen eşsiz bir Ortadoğu, Akdeniz, Balkan ve Kafkas ülkesi olan Türkiye tasvirine uygun olarak dış politikada çok yönlülük ve çeşitlilik oluşturulmaya başlanmıştır. Türkiye dış politikasında aynı anda birden çok hedefe kilitlenebilen, hedefler arasında uyum sağlayabilen ve bu hedefleri birbirlerine eklemleyebilen stratejik bir dış politika anlayışla hareket etmeye çalışmıştır. Bu anlayış Davutuoğlu'nun güç denkleminde ortaya koyduğu başta kültür unsurunu ve diğer sabit verilerin verimli ve etkin kullanımı ile oluşturulmuştur. Bu minvalde Erdoğan, 3 Ekim 2005 için AB'den müzakere tarihi alındıktan sonra ilk ziyaretini Suriye'ye yapmıştır. Bu ziyaret

²⁸⁸ Miş, "Suriye 2005", s. 240.

²⁸⁹ Beşar Esad, Gürkan Zengin ile röportaj, **CNNTürk**, 6 Nisan 2005, (Erişim) <http://heartoforient.blogspot.com/2005/04/bear-esad-ile-zel-rportaj.html>, 2 Mart 2012.

sırasında Esad, Türkiye'nin AB'den müzakere tarihi almalarından memnuniyet duyduklarının altını çizmiş ve Türkiye sayesinde AB'ye komşu olduklarını belirtmiştir.²⁹⁰ Esad'ın bu sözleri, AB ile ilişkileri gelişen Türkiye'nin, Suriye ve diğer Ortadoğu ülkeleri için daha çekici olduğunun ve Türk Dış Politikası'nın çok yönlülüğünün ortaya çıkardığı fırsatları göstermektedir. Bu bakımdan Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olduktan sonra verdiği bir demeç önemlidir. Bu demece göre Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı Suriye ve Suriye'nin Avrupa'ya açılan kapısı Türkiye'dir.²⁹¹

Diğer taraftan Türkiye bölgede merkez ülke olma idealiyle Ortadoğu'daki tüm sorunlara müdahil olma politikasının bir gereği olarak 2006 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgali sürecinde aktif bir rol oynamıştır. HAMAS'ın Filistin seçimlerini kazanmasının ardından artan şiddet olayları sonrasında 9 Haziran 2006'da İsrail'in hava saldırısıyla sekiz Filistinlinin hayatını kaybetmesi bölgede gerilimi tırmandırmıştır. Karşılıklı çatışmaların yaşandığı bir ortamda 25 Haziran'da Hamas militanları Gilad Shalit adlı İsrail askerini esir almıştır.²⁹² Çatışmaları daha da şiddetlendiren bu olay üzerine İsrail, Türkiye'den rehin asker için yardım istemiştir.²⁹³ Türkiye'nin tarafları uzlaştırmak için girişimlerde bulunduğu bir ortamda 12 Temmuz'da Hizbullah militanlarının İsrail sınırını geçerek üç İsrail askerini öldürüp iki askeri de rehin alması gerilimin boyutunu değiştirmiştir. Bunun üzerine İsrail "İstikamet Değişimi" Operasyonu'nu başlatmış ve Güney Lübnan'ı işgal etmiştir.²⁹⁴ BM Güvenlik Konseyi'nde ABD'nin muhalefetinden dolayı ateşkes kararı çıkmaması ve İsrail saldırılarının giderek artarak sivilleri de hedef alması üzerine Türkiye tepkisi başta İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olmak üzere çeşitli platformlarda dile getirmiştir.²⁹⁵

²⁹⁰ "Erdoğan'dan Suriye'ye Su Sözü", **Sabah**, 23 Aralık 2004, (Erişim) <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/12/23/siy101.html>, 23 Şubat 2012.

²⁹¹ Çağrı Erhan, **Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2010, s. 151.

²⁹² Ali Balcı, "Filistin 2006", **Ortadoğu Yılı 2006**, Ed. Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2008, ss. 134-135.

²⁹³ Kemal İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2006", **Ortadoğu Yılı 2006**, Ed. Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2008, s. 37.

²⁹⁴ Filiz Cicioğlu, "Lübnan 2006", **Ortadoğu Yılı 2006**, Ed. Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2008, ss. 154-155.

²⁹⁵ İnat, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2006", ss. 40-43.

Güney Lübnan'ın işgali devam ederken ABD ve İsrail'in Hizbullah'a silah temin ettiği yönünde Suriye'yi suçlamaları hali hazırdaki gerginliği artırmıştır. Gözlerin Hariri suikastının ardından tekrar Suriye'ye dönmesi üzerine Esad, Türkiye'den barış çabalarını sürdürmesini talep etmiştir. Bu talep karşısında Türkiye, AB ve BM nezdinde Lübnan konusunda bir an önce ateşkes çıkmasına destek sağlamak için çaba sarf etmiştir.²⁹⁶ Nitekim Lübnan'da artan sivil ölümleri ve insani kriz boyutundaki büyüyen alt yapı hasarı karşısında 11 Ağustos'ta BM Güvenlik Konseyi 1701 sayılı kararı almış ve taraflar arasında iki gün içinde ateşkes sağlanmıştır.²⁹⁷ Karar kapsamında Güney Lübnan'a BM Barış Gücü (UNIFIL) gönderilmiştir. Lübnan oluşturulacak barış gücünde Türkiye'nin de bulunmasını talep etmiştir. Türkiye, Şam'la görüşerek bu talebe olumlu yaklaşmıştır. Böylece 26 Ekim'de 494 askerden oluşan Türk birliği, Güney Lübnan'a gönderilmiştir.²⁹⁸

Güney Lübnan'daki Türk birliği bölgeyle tarihi bağları bulunan Türkiye'nin bölgenin barışı ve güvenliğine yönelik politikalar izlediğinin göstergesi olmuştur. Türkiye her fırsatta bölgedeki istikrara vurgu yapmıştır. İstikrarlı bir Ortadoğu'nun tüm bölge ülkeleri açısından ekonomik, ticari, sosyal ve siyasi getirileri olacağını savunan Türkiye bölgedeki sorunların çözümünde çeşitli inisiyatifler almıştır. Bu inisiyatiflerden birisi de Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk rolü üstlenmek olmuştur.

Öte yandan Türkiye ortaya çıkan sorun ve krizlerde uluslararası örgütleri verimli bir şekilde kullanmaya çalışmıştır. Davutoğlu'nun bahsettiği ritmik diplomasi ilkesi gereği Türkiye'nin uluslararası örgütlerde etkili ve etkin bir rolünün olması gerektiğinde daha önce bahsedilmişti. 2002 sonrası yaşanan gelişmelerde Türkiye ritmik diplomasi gereği İİT, AB (tam üye olmamasına rağmen) ve BM gibi örgütler içerisinde aktif roller üstlenmiştir. Nitekim Türkiye 2009 yılında 2 yıllığına BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi

²⁹⁶ “Esad Yardım İstedi Erdoğan, AB ile Diplomasi Yaptı”, **Yeni Şafak**, 20 Temmuz 2006, (Erişim) <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2006/temmuz/20/p10.html>, 12 Şubat 2012.

²⁹⁷ BM Güvenlik Konseyi Karar 1701 (2006) hakkında daha fazla bilgi için bkzn. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/465/03/PDF/N0646503.pdf?OpenElement>

²⁹⁸ Kürkçüoğlu, Koraş, “Türkiye'nin Ortadoğu Siyaseti”, s. 203.

olmuştur.²⁹⁹ Türkiye'nin İslam ülkeleri arasında artan saygınlığına paralel İİT'nin Genel Sekreteri de 2005 yılından beri bir Türk'tür.³⁰⁰ Bunların dışında Türkiye 2005 yılında Afrika Birliği'nde gözlemci üye statüsü kazanmıştır.³⁰¹

Türkiye uluslararası örgütlerde artan etkinliğinin yanında bunları uyumlu eş güdümlü bir biçimde harekete geçirme kabiliyeti de kazanmıştır. 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail'in uluslararası sularda "Mavi Marmara" gemisine saldırması sonrasında Türkiye'nin bireysel tepkisiyle birlikte İsrail'e karşı uluslararası örgütleri uyumlu bir biçimde kullanması buna örnektir. Bu çerçevede Türkiye saldırıyı aynı gün BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olarak Konsey gündemine taşımıştır. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi İsrail saldırısını kınamış ve soruşturma açılmasını talep etmiştir.³⁰² 2 Haziran'da da İnsan Hakları Konseyi saldırının uluslararası hukuk dahilinde uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukuku yönünden tespiti için bağımsız bir delil toplama görevi (fact- finding mission) oluşturma ile görevlendirilmiştir.³⁰³ İsrail saldırısı, İİT nezdinde de Genel Sekreter düzeyinde kınanmıştır.³⁰⁴

Komşu ülkelerle arasındaki kronik sorunların çözümüne yönelik adımlar atan Türkiye, bölgenin kronik sorunlarını da çözmek adına politikalar da yürütmüştür. Türkiye'nin bölgesel sorunları müdahil olmasını Davutoğlu'nun ortaya koyduğu yeni dış politika ilkelerinden komşu bölgeler ve ötesiyle ilişkilerin geliştirilmesi ilkesi gereği olarak görmek yanlış

²⁹⁹ "Türkiye Güvenlik Konseyi Üyesi", **BBCTurkish**, (Erişim) 17 Ekim 2008, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/10/081017_turkey_un.shtml, 13 Şubat 2012.

³⁰⁰ Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu

³⁰¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Afrika Birliği", (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa>, 13 Şubat 2012.

³⁰² BM Güvenlik Konseyi (U.N. Security Council), "SC/9940 (Security Council Condemns Acts Resulting in Civilian Deaths During Israeli Operation Against Gaza- Bound Aid Convoy, Calls For Investigation, in Presidential Statement)", 31 Mayıs 2010, (Erişim) <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/sc9940.doc.htm>, 14 Şubat 2012.

³⁰³ Görev oluşturulma kararı ve görev raporunun tam metni için bkz. BM İnsan Hakları Konseyi (U.N. Human Rights Council), "A/HRC/15/21", 27 Eylül 2010, (Erişim) http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/15session/A.HRC.15.21_en.pdf, 14 Şubat 2012.

³⁰⁴ İslam İşbirliği Teşkilatı (Organisation of Islamic Cooperation), "Statement of His Excellency the Secretary General at the Seventeenth Session of the Committee of Coordination of Joint Islamic Action in the Field of Dawa", 1 Haziran 2010, (Erişim) http://www.oic-oci.org/topic_detail.asp?t_id=3844&x_key=, 15 Şubat 2012.

olmayacaktır. Bu çerçevede Türkiye, İsrail'in bağımsızlığının ilan edilmesinden beri düşmanca ilişkilere sahip olan Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk faaliyetleri yürütmüştür. 2004 yılında gündeme gelmiş olan arabuluculuk mekanizması 2007 yılında kamuoyuna duyurulmuştur.³⁰⁵ Arabuluculuk rolü Türkiye'nin bölgedeki diplomatik değeri ve güvenilirliğini hem göstermiş hem de pekiştirmiştir. Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri gelişirken ve İsrail ile ilişkileri gerilerken üstlendiği bu arabuluculuk rolü, bölgesel barışa ve istikrara yaptığı katkıların bir sonucu olmuştur. Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk, Türkiye ve İsrail arasında Filistin konusunda sık sık gerilimler meydana gelse de ilişkilerin belirli bir noktada sürdürüldüğünün de göstergesi olmuştur. Fakat Erdoğan'ın 2009 yılında Davos'ta İsrail Cumhurbaşkanı Shimon Peres'e karşı "One Minute" çıkışı arabuluculuk sürecinin askıya alınmasını beraberinde getirmiştir. Bu olaydan sonra Suriye'nin görüşmelere devam etme isteğine rağmen İsrail gönülsüzlük göstermiştir.

Arabuluculuk görüşmelerinden her ne kadar olumlu bir sonuç çıkmamışsa da Türkiye- Suriye ilişkilerinde geline nokta göstermesi açısından önemli olmuştur. Nitekim görüşmeler kesildikten sonra Fransa ve Mısır'ın arabuluculuk rolü gündeme gelmiş fakat Suriye, Türkiye'siz masaya oturmayaçağının altını çizmiştir.³⁰⁶ Bu bakımdan, Suriye ile tarihi bağları olan Fransa ve 1958'de Suriye ile tek devlet haline gelmiş olan Mısır'ın Şam tarafından arabulucu kabul edilmeyip Türkiye'nin arabuluculuğunun altının çizilmesi anlamlıdır.

Türkiye, İsrail ve Suriye'den başka Irak ve Suriye arasında da arabuluculuk faaliyetleri yürütmüştür. Irak ve Suriye arasındaki arabuluculuk faaliyetleri Türkiye'nin bölgenin tümünde giderek artan bir etkisinin olduğunu göstermektedir. 19 Ağustos 2009 tarihinde Bağdat Yeşil Bölge'de meydana gelen patlamalar sonrasında Irak Başbakanı Maliki, Suriye'yi Irak'taki terörist gruplara destek vermek ve Irak'ı istikrarsızlaştırmaya çalışmakla suçlamıştır.

³⁰⁵ Nebi Miş, "Suriye 2007", **Ortadoğu Yılığ** 2007, Ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Murat Yeşiltaş, İstanbul Küre Yayınları, 2009, ss. 249-250.

³⁰⁶ "Esad: Türkiye'siz Masaya Oturmuyoruz", **Sabah**, 18 Mayıs 2009, (Erişim) http://www.sabah.com.tr/Dunya/2009/05/18/esad_turkiyesiz_masaya_oturmuyoruz, 11 Mart 2012.

İki ülke arasında gerilime neden olan gelişmeler bununla sınırlı kalmamış ve Irak büyükelçisini Suriye'den çekmiştir.³⁰⁷ İki komşusu arasındaki artan gerilim üzerine Türkiye harekete geçmiş ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 31 Ağustos'ta önce Bağdat sonra da Şam'a gitmiştir. Takip eden günlerde Türkiye, Irak ve Suriye dışişleri bakanları İstanbul'da bir araya gelerek tansiyonun düşmesini sağlamıştır. Türkiye tansiyonun düşmesiyle yetinmeyip üç komşu ülke arasında üçlü sınır güvenliği mekanizması kurulmasını da gündeme getirmiştir. Bu mekanizma PKK, El- Kaide ve Irak'taki Baas uzantıları olan güçlerle mücadeleyi öngörmektedir.³⁰⁸ Diğer taraftan Türkiye, Hariri suikastından beri araları açık olan Esad ve Kral Abdullah'ın bir araya gelmesine önayak olarak Suudi Arabistan ve Suriye arasındaki gerginliğin de çözülmesini sağlamıştır.³⁰⁹

Irak ve Suriye arasındaki sorunun çözümü için bizzat çalışan Davutoğlu, Türkiye'nin komşularıyla sahip olduğu ortak tarih ve kültür dolayısıyla komşu olmaktan çok kardeş olduğunu belirterek Türkiye'nin rolünün arabuluculuk değil yardım olduğunu vurgulamıştır. Arabuluculuğun iki taraf arasında olacağını oysaki Türkiye, Irak ve Suriye'nin dost ve kardeş olduklarının altını çizen Davutoğlu, meselelerin kardeşlerin aralarındaki sorunlar olduğunu ve kardeşler arasında nasıl halledilirse öyle halledileceğini belirtmiştir.³¹⁰ Davutoğlu'nun açıklamalarından yola çıkarak Türkiye'nin Osmanlı mirası tarih ve kültüre vurgu yaparak hareket ettiği anlaşılmaktadır. Komşularla ortak tarih ve kültür vurgusu, ulusal güç parametreleri içinde bahsedilen tarih ve kültür unsurlarının dış politika uygulamasında etkili bir biçimde kullanılmaya çalışıldığını göstermektedir. Türkiye'nin arabuluculuk

³⁰⁷ Mesut Özcan, "Türkiye'nin Irak Politikası 2009", **Türk Dış Politikası Yılığ 2009**, Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Muhattin Ataman, Ankara, SETA Yayınları, 2011, ss. 176-178; Tür, "Turkish- Syrian Relations", s. 171.

³⁰⁸ "Türkiye- Suriye Arasında Üçlü Mekanizma Kurulacak", **Hürriyet**, 17 Eylül 2009, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12498595.asp>, 11 Mart 2012.

³⁰⁹ Bülent Aras, Pınar Akpınar, "Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi: 2009 Değerlendirmesi", **Türk Dış Politikası Yılığ 2009**, Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Muhattin Ataman, Ankara, SETA Yayınları, 2011, s. 33.

³¹⁰ "Suriye- Irak'ın Arasını Türkiye Düzeltiyor", **CNN Türk**, 1 Eylül 2009, (Erişim) <http://www.cnntrk.com/2009/dunya/08/31/suriye.irakin.arasini.turkiye.duzeltiyor/541475.0/index.html>, 11 Mart 2012.

gibi faaliyetlerinin bölge ülkeleri tarafından kabul edilmesi ülkenin artan etkisinin yanında ortak tarih ve kültür vurgusunun başarılı bir biçim uygulandığı tezini desteklemektedir.

Diğer taraftan, Türkiye'nin arabuluculuk faaliyetlerine önem vermesi Davutoğlu'nun vizyoner dış politika anlayışının bir sonucudur. Nitekim Türkiye, 2010 yılının başlarında Suriye ile Lübnan arasında oluşan gerginliğe de arabulucu olarak müdahil olmuştur. Bölgede patlak veren tüm krizlere müdahil olan Türk diplomatları gerçekten de bir itfaiye erinin yangınlara müdahale etmesine denk bir misyon yüklenmiştir. Bu açıdan Türk Dış Politikası'nın krizler ortaya çıktıktan sonra çatışmaya dönmeden müdahale etme konusunda başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Türkiye bölgesinde ve uluslararası alanda sorunlara yaptığı arabuluculuk faaliyetleri ile ön plana çıkarak sorunlar ortaya çıktığında tüm taraflarla diyalog kurabilen nadir hatta son zamanlar tek ülke rolünü kazanmıştır. Bu rol, Türkiye'nin son zamanlarda artan yumuşak gücü'nün de bir göstergesi olmuştur.

Türkiye ve Suriye arasındaki hızla gelişen ilişkiler 16 Eylül 2009 tarihinde Beşar Esad'ın Türkiye ziyaretiyle birlikte stratejik bir işbirliğine dönüşmüştür. Her iki taraf da bu ziyaret esnasında aralarındaki diyalogu ve artan işbirliğini stratejik bir zemine taşımak istediklerini belirtmiştir. Bu istek Türkiye ve Suriye dışişleri bakanlarının stratejik işbirliği açısından gerekli mekanizmaları içeren “YDSİK (Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi)” anlaşması ile somutlaşmıştır.³¹¹ Anlaşmaya göre Konsey, başbakanların eş başkanlığında ve iki ülke arasındaki işbirliğiyle ilgili bakanların katılımıyla yılda en bir kez toplanacaktır. Ayrıca iki ülkenin dışişleri, enerji, ticaret, bayındırlık, savunma, içişleri, ulaştırma bakanları yılda en az iki toplanarak stratejik işbirliğine yönelik eylem planı oluşturacaktır. Üzerinde anlaşılan

³¹¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye- Suriye Siyasi İlişkileri”, (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, 7 Mart 2012.

eylem planlarının hayata geçmesi ise başbakanların eş başkanlığında toplanan Konsey toplantılarında kararlaştırılacaktır.³¹²

YDSİK, iki ülke arasındaki ilişkilerin genişlemesi ve derinleşmesine yönelik bir adım olmuştur. YDSİK, Bakanlar düzeyindeki ilk toplantısı 13 Ekim 2009 tarihinde Halep ve Gaziantep'te, Başbakanlar düzeyindeki ilk toplantısı ise 23 Aralık 2009 tarihinde Şam'da gerçekleştirilmiştir. Halep-Gaziantep toplantısı sırasında iki ülke sınırında Vize Muafiyeti Anlaşması, Şam'daki toplantı sırasında ise iki ülke arasında siyasi, güvenlik, sağlık, tarım, ticaret, enerji, ulaştırma, su konusu, eğitim, bilim, kültür, çevre ve diğer bazı alanlarda toplam 50 anlaşma imzalanmıştır. YDSK'nın 2010 yılında yapılan Bakanlar (2-3 Ekim, Lazkiye) ve Başbakanlar (20-21 Aralık, Ankara) düzeyindeki toplantılarında ise toplam 13 belge daha imzalanmıştır.³¹³

İmzalanan anlaşmalar, Türkiye ve Suriye arasında terörle mücadele konusunda daha yakın işbirliği açısından önemlidir. Zira 1998 yılında teröristlerin iadesi ve yargılanmasını içeren Adana Mutabakatı'nın daha geniş bir alana yayılarak yenilenmesi kararlaştırılmıştır. Böylece Türkiye ve Suriye'nin PKK'ya karşı ortak operasyon yapabilmelerinin önü açılmıştır.³¹⁴ Öte yandan, Nisan 2009 yapılan Türkiye ve Suriye'nin ortaklaşa düzenlediği "Türkiye- Suriye Sınır Birlikleri Değişim Tatbikatı" iki ülke arasında ilk olmasının yanında oluşan stratejik işbirliğinin askeri boyutunu temsil etmektedir.³¹⁵

YDSİK'nin bir diğer sonucu ise Türkiye ve Suriye'nin 2004 yılında gündeme gelen Asi nehri üzerine bir baraj yapımı fikrinin somutlaşması

³¹² Tür, "Turkish- Syrian Relations", s. 174; Ayhan, "Türkiye- Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem", ss. 31-32.

³¹³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye- Suriye Siyasi İlişkileri".

³¹⁴ Kemal İnat, İsmail Numan Telci, "Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası", **Türk Dış Politikası Yılı 2010**, Ed.Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan, Ankara, SETA Yayınları, 2011, s. 100; Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Terör Ve Terör Örgütlerine Karşı Ortak İşbirliği Anlaşması hakkında daha fazla bilgi için bkzn. <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-1009.pdf>.

³¹⁵ "Türkiye ile Suriye'nin İlk Ortak Tatbikatı", **Radikal**, 26 Nisan 2009, (Erişim) <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&CategoryID=77&ArticleID=933103>, 3 Mart 2012.

olmuştur. Barajın adının “Dostluk Barajı” ve yapım yerinin Hatay sınırı olması projeye ayrı anlamlar katmıştır. Geçmişte Asi nehrini Hatay’ın kendi toprağı olduğunu ileri sürerek uluslararası su olduğunu reddeden Suriye, Dostluk Barajı’yla Asi’nin hukuksal rejimini tanımış olmaktadır. Aynı zamanda Hatay konusunda 2004 yılında atılan imzalar projeye pekişmiştir. Amik ovasının yaz aylarında kurumasını ve dönem dönem oluşan taşkınların önlenmesine yönelik yapılacak olan Dostluk Barajı’nın temelleri 6 Şubat 2011 tarihinde atılmıştır.³¹⁶

2.4.2. Ekonomik- Sosyal İlişkiler: Ekonomik Entegrasyona Giden Yol

1998 Adana Mutabakatı Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerde bir milat olarak kabul edilmektedir. Nitekim neredeyse birbirleriyle savaşacak iki ülke Adana Mutabakatı’nın ardından birbirleriyle iletişim kurarak ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 2002 yılından sonra ise ikili ilişkiler kırılğan bir iletişim olmaktan çıkmış ve iki ülke stratejik işbirliği noktasına gelmiştir. Kurulan stratejik işbirliği, siyasi etkilerinin yanında ekonomik ve sosyal alanlarda da gelişmelerin önünü açmıştır.

Adana Mutabakatı’nın ardından ekonomik anlamda yaşanan ilk gelişme 12 yıldır toplanmayan Karma Ekonomik Komisyonu’nun 2000 yılında tekrar toplanması olmuştur.³¹⁷ Bu toplantı ekonomi alanında iki ülke arasında çeşitli adımların atılmasına ön ayak olmuştur. Atılan adımlar iki ülke arasında ticari hareketliliği artırmıştır. Özellikle sınır bölgelerinde artan ticari etkileşim sonucu 1998 yılında iki ülke arasında 617,046 milyon dolar olan ticaret hacmi 2000 yılında 729,507 milyon dolara yükselmiştir.³¹⁸ Fakat iki ülke arasındaki ticaret hacminde artış yaşanmış olsa da rakamlar istenilen düzeye

³¹⁶ T.C. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, “Kardeşliğin ve Dostluğun Simgesi Olacak Barajın Temeli Atıldı”, (Erişim) <http://www2.dsi.gov.tr/basinbul/detay.cfm?BultenID=247>, 28 Ocak 2012.

³¹⁷ Meliha Benli Altunışık, “Suriye’nin Dış Politikası”, s. 287.

³¹⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, (Erişim) http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 20 Ocak 2012.

çıkamamıştır. Bunun nedeni özellikle Suriye tarafından kaynaklanan kısıtlamalar ve devlet kontrolündeki ekonomik yapı olmuştur.³¹⁹

Suriye’de Hafız Esad’ın ölümü sonrası yerine oğlu Beşar Esad’ın geçmesi ve Türkiye’de de 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz ve sonrasında Ak Parti’nin tek başına iktidar oluşu iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesini beraberinde getirmiştir. Zira Beşar Esad başkanlık koltuğuna oturduğunda devlet kontrolündeki ekonominin yarattığı verimsizlik, yolsuzluk ağı ve işsizlik gibi sorunları miras almıştır.³²⁰ Esad, bu sorunların çözümü için “Şam Baharı” olarak adlandırılan bir reform hareketi başlatmış ve çeşitli ekonomik ve siyasi atılımlar yapmıştır. Suriye’ye yapılan dış yatırımları ve ekonomik verimliliği artırmak amacıyla Esad, birleşik kur sistemine geçmiş ve özel bankaların açılmasına yönelik kanuni düzenlemeler yapmıştır.³²¹ Bu reformlar Esad’ın ekonomik anlamda ülkesinde önemli değişimler yapmak istediğinin de göstergesi olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, Suriye açısından sadece önemli potansiyel bir ticaret ortağı değil aynı zamanda ülke içinde yaşanan reform sürecini de etkileyebilecek bir ülke olarak ortaya çıkmıştır.³²²

Türkiye bağlamında ise 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz ülke tarihinin en ağır ekonomik krizi olmasına rağmen ülkenin politik- ekonomik yapısı ve devlet- ekonomi ilişkilerinde büyük bir değişim yaşanmasına vesile olmuştur. Kriz ülkede yapısal ekonomik reformların önünü açmıştır. Reform süreci TÜSİAD ve MÜSİAD gibi iş dünyası kurumlarınca desteklenmiş ve süreç AB uyum yasaları ile güçlenmiştir. Ekonomide yaşanan yapısal reform sürecinde devlete ve ranta dayalı şirketler yerlerini rekabete açık, ticarete dayalı ve dinamik şirketlere bırakmıştır.³²³ Bu şirketler Türkiye’nin ekonomik

³¹⁹ Altunışık, “Suriye’nin Dış Politikası”, s. 287.

³²⁰ Berna Süer, “Syria”, **Turkey’s Neighborhood**, Ed. Mustafa Kibaroglu, Ankara, Foreign Policy Institute, 2008, s. 204.

³²¹ Christopher Hemmer, “Syria under Bashar al- Asad: Clinging His Roots?”, **Know the Enemy: Profiles of Adversary Leaders and Their Strategic Cultures**, Ed. Barry Schneider ve Jerrold Post, Maxwell, U.S. Air Force Counterproliferation Center, 2003, s. 226.

³²² Özlem Tür, “2000’lerde Türkiye- Suriye İlişkilerinin Siyasi Ekonomisi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 31-32, 2011, s. 35.

³²³ Mustafa Kutlay, “Economy as the ‘Practical Hand’ of ‘New Turkish Foreign Policy’: A Political Economy Explanation”, **Insight Turkey**, Cilt 13, Sayı 1, 2011, ss.71-75.

anlamda dışa açılımını kolaylaştırmıştır. Özellikle 1980'lerden itibaren Özal döneminin ekonomik açılımıyla ortaya çıkan ve zamanla üretim güçleri ve istihdam kapasiteleri artan Anadolu kökenli muhafazakar orta sınıf, ekonomik anlamda gerçekleşen yapısal reformlar sayesinde rekabet güçlerini artırmıştır. Son yıllarda artan etkileri ve yarattıkları sermaye birikimiyle “Anadolu Kaplanları” adını alan bu yükselen Anadolu burjuvazisi dini ve kültürel değerlerinin de etkisiyle, Türkiye'nin ticari olarak eksik kaldığı Ortadoğu ve Afrika gibi bölgelerle kolayca ticari ilişkiler kurabilmiştir.³²⁴ Nitekim TÜSİAD gibi büyük sermaye sahibi burjuva sınıfı genel olarak Avrupa ile ilişkileri önceleyen bir yapıda olmuştur. Anadolu Kaplanları sayesinde Türkiye ekonomik ve ticari ilişkilerinde bölgesel anlamda tek boyutluluktan kurtulmuştur.

2001 Krizi sonrası ekonomik anlamda gerçekleşen yapısal reformların yanında Ak Parti'nin ticaretin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik yaklaşımı dış ekonomik ilişkilerin güçlenmesinin önünü açmıştır.³²⁵ Davutoğlu'nun karşılıklı önyargıları ve sorunları aşmanın çözümü için en iyi yol olarak ekonomik ve ticari etkileşimi görmesi kurulan ticari ilişkileri bir dış politika aracına dönüştürmüştür. *Stratejik Derinlik* yaklaşımıyla ekonomik ve ticari gücün bir dış politika aracına dönüşmesi, Türkiye açısından dış ticareti özellikle Ortadoğu bölgesiyle ilişkilerinde kilit bir öneme taşımıştır. Bu noktada Ortadoğu bölgesine nazaran gelişmiş Türk teknolojisi, ülkenin ekonomik kapasitesiyle birleştirilerek bölgeye yapılan ihracat artırılabilmiştir. Davutoğlu'nun deyişiyle Türkiye'nin coğrafi olarak eşsiz konumu ve komşularıyla sahip olduğu ortak tarih ve kültür değerleri, kurulan ekonomik ilişkilerin kolayca gelişmesine imkân tanımıştır. *Stratejik Derinlik* yaklaşımının güç denklemindeki sabit ve potansiyel verilerin bir strateji dahîlinde etkin bir şekilde kullanımı Türkiye'nin Ortadoğu'yla ticaret hacmi paralelinde siyasi etkisini de artırmıştır. Nitekim 2002 yılında Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ticaret hacmi 5,668 milyar dolarken, 2011 yılında 48,790 milyar dolar

³²⁴ Mehmet Şahin, “Anadolu Kaplanları Türkiye’yi Ortadoğu ve Afrika’da Etkili Kılıyor”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 2, Sayı 17, ss. 95-97.

³²⁵ Tür, “Türkiye- Suriye İlişkilerinin Siyasi Ekonomisi”, s.35.

olmuştur.³²⁶ Daha açıklayıcı olması açısından 2002 yılında Ortadoğu'yla ticaret hacmi toplam hacmin %6,4'üken bu yüzde 2011 yılında %13 dolaylarına çıkmıştır.

Türkiye ve Suriye ekonomik ilişkilerine tekrar dönüldüğünde, iki ülke arasında 2004 yılında Serbest Ticaret Anlaşması 2007 yılında yürürlüğe girmiştir. İki ülke arasında sürekli artan ticaret hacmi 2007 yılında 1,057 milyar dolara yükselmiştir.³²⁷ Ayrıca Suriye, 13 Ocak 2004 tarihinde Türk sanayici, iş adamları ve tüccarlarına tüm kara, hava ve deniz sınır kapılarında vize alma kolaylığı sağlayarak ekonomik ilişkilerin artması yönündeki iradesini göstermiştir.³²⁸ Ayrıca Suriye'de 2007 yılında yatırım teşviki ile ilgili çıkarılan bir yasa Türk şirketlerinin Suriye'ye olan yatırımını artırmıştır. Bu yasaya göre Suriye'de üretilen her mal sıfır gümrükle tüm Arap ülkelerini girebilmektedir.³²⁹ Türk şirketleri bu yasanın ardından Suriye topraklarında fabrika kurmaya başlamış ve ekonomik ilişkileri kalıcı hale getirmişlerdir.

2009 yılı Türkiye ve Suriye arasında ekonomik entegrasyona gidebilecek bir sürecin başlangıcı olmuştur. YDSİK toplantılarında ekonomik ilişkilerin hızla gelişmesine yönelik adımlar atılmıştır. Bu bağlamda iki ülke arasında vize muafiyeti anlaşması ilişkilerde geline karşılıklı güven noktasını göstermesinin yanında ekonomik ve ticari ilişkiler açısından da yeni bir döneme girildiğinin göstergesi olmuştur. Karşılıklı vizelerin kalkması ekonomik işbirliğinin ekonomik bütünleşme zeminine doğru ilerlediğini simgelemektedir. Nitekim Davutoğlu, ekonomik işbirliğini ekonomik birliğe

³²⁶ İstatistik, Mısır, Lübnan, Suriye, İran, Irak, İsrail, Filistin, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, B.A.E., Umman ve Yemen'i içermektedir. 2002 İstatistiğinde Irak yoktur. Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, (Erişim) http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 20 Ocak 2012.

³²⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, (Erişim) http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 20 Ocak 2012.

³²⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Suriye'nin İşadamlarımıza Yönelik Vize Kolaylığı", 12 Şubat 2004, (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/bn_6--12-subat-2004_-suriye_nin-isadamlarimiza-yonelik-yeni-vize-kolayligi-.tr.mfa, 20 Şubat 2012.

³²⁹ Tür, "Türkiye- Suriye İlişkilerinin Siyasi Ekonomisi", s.37.

dönüştürdüklerini ve bunun tüm komşulara model olmasını umduklarını söylemiştir.³³⁰

Vize muafiyeti ekonomik ilişkilerin gelişmesini hızlandırırken aynı zamanda iki ülke arasındaki kültürel ve sosyal bağlarında kuvvetlenmesini sağlamıştır. İki ülke arasında vizelerin kalkması halklar nezdinde karşılıklı iletişimi artırmıştır. 2010 yılında Türkiye’den yaklaşık 1,6 milyon kişi Suriye’ye giderken 900 bin Suriyeli de Türkiye’ye gelmiştir. Karşılıklı turist sayısı Ekim 2009’da gelen vize muafiyetinden sonra bir önceki yıla göre yüzde 200’den fazla artmıştır.³³¹ Davutoğlu vize muafiyetiyle ilgili Suriyelilere seslendiği bir açıklamasında Türkiye’nin ikinci memleketleri olduğunu ve Türk halkının onlara vizesiz bir şekilde kucağını açtığını belirtmiştir.³³² Bununla birlikte ortak tarih ve kültür değerlerinin ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesine ön ayak olacağından hareketle Davutoğlu vize muafiyetinin ilan edildiği törende iki devlet tek heyet gibi çalıştıklarını ve Türkiye ve Suriye için artık ortak tarih, ortak kader ve ortak gelecek olduğunu vurgulamıştır.³³³

Türkiye, Suriye’nin ardından Ürdün ve Lübnan ile de vizeleri kaldırmıştır. Böylece Doğu Akdeniz de bir serbest dolaşım bölgesi oluşmuştur. Bu durumu AB’nin Schengen’ine benzeten Esad, serbest dolaşım bölgesine Şamgen nitelemesi yapmıştır.³³⁴ 10 Haziran 2010 tarihinde Esad’ın Şamgen nitelemesine uygun olarak Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasında Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Konsey ile dört ülke arasında insanların ve malların serbest dolaşımının

³³⁰ Tür, “Turkish- Syrian Relations”, s. 173.

³³¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye- Suriye Siyasi İlişkileri”.

³³² “Türkiye ile Suriye Arasında Vize Kalktı”, **CNN Türk**, 17 Eylül 2009, (Erişim) <http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html>, 20 Şubat 2012.

³³³ “Türkiye ile Suriye Arasında Vize Kalktı”, **Sabah**, 14 Ekim 2009, (Erişim) http://www.sabah.com.tr/Gundem/2009/10/14/turkiye_ile_suriye_arasinda_vize_kalkti, 20 Şubat 2012.

³³⁴ “Onların Schengen’i Varsa Bizim de Şamgen’imiz Olsun”, **Hürriyet**, 20 Aralık 2010, (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/16576274.asp>, 20 Şubat 2012.

sağlanması ve siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda daha fazla işbirliği yapılması amaçlanmıştır.³³⁵

Diğer taraftan, YDSİK kapsamında imzalanan anlaşmalardan sınır kapılarının ortak idaresi ile ilgili olanı dünyada pek örneği olmamasından dolayı önemlidir. Bu uygulama İsviçre- Fransa ve İsviçre- İtalya arasında bulunmaktadır. Bu nokta iki ülke ilişkilerin seviyesini kavramak açısından önemlidir. Türkiye ve Suriye arasında tek gümrük kapısı, iki gümrük idaresini öngören anlaşmaya göre iki ülkenin gümrük memurları yan yana çalışacaktır. Gümrükten çıkışta yapılan beyan giriş yapılan ülkeye otomatik olarak aktarılacaktır. Böylece sınır kapılarında iki kez beyan verme durumu ortadan kalkacaktır. Ortak sınır kapısı uygulaması ürünlerin daha çabuk ve hızlı hareket etmesini sağlayacak ve maliyetlerin azalmasına yol açacaktır.³³⁶

Suriye ile yaşanan ekonomik entegrasyon süreci Türk Dış Politikası'nın yapım sürecinde yaşanan değişimi de gözler önünü sermiştir. Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında Türkiye'nin güvenlik merkezli dış politikası sonucu Türk Dış Politikası'nın yapım süreci temel olarak Türk Silahlı Kuvvetleri ve Dışişleri Bakanlığı'nca yürütülen bir alan olmuştur. Nitekim güvenliğin askeri önlemlerle sağlanması düşüncesi o dönemlerde dış politika yapımında etkili olmuştur. Bu yüzden Türk Dış Politikası'nda stratejik teori üretiminde bakış açısı çeşitliliği azalmıştır. Diğer taraftan *Stratejik Derinlik* yaklaşımının getirdiği güvenlik- demokrasi dengesi, komşularla sıfır sorun- maksimum işbirliği, komşu bölgeler ve ötesiyle ilişkilerin geliştirilmesi, çok boyutlu dış politika gibi ilkeler Türk Dış Politikası'nın tek yönlü bir güvenlik anlayışıyla paralel yürütülemeyeceğini öngörmekteydi. 2002 sonrası güvenliğin askeri önlemlerle sağlanması anlayışından çok karşılıklı ekonomik kazanımlar, diyalog yollarının çeşitlendirilmesi hatta Suriye örneğinde olduğu gibi stratejik işbirliği yolu önem kazanmıştır. Bu durumun sonucu olarak Türk Dış Politikası'nın yapım sürecine katılan aktör sayısı artmıştır. Kurumsal bakımdan ekonomi, kültür, turizm, enerji, ulaştırma, eğitim vb. konularla ilgili

³³⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye- Suriye Siyasi İlişkileri".

³³⁶ İnat, Telci, " Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası", s.96.

bakanlıkların yanında TİKA gibi kurumlar da dış politika yapım sürecine aktif olarak katılmaktadırlar. Suriye ile yaşanan süreçte ise Gaziantep, Kilis, Hatay ve Şanlıurfa'da bulunan esnaf ve sanatkar, sanayi ve ticaret odaları da süreç içinde yer almaktadır. TOBB, MÜSİAD, TÜSİAD ve TUSKON gibi iş dünyası kuruluşları Türkiye ve Suriye arasında kurulan YDSİK mekanizmasında yer almaktadırlar. Ayrıca özel sektör de süreç içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Türkcell ve Gürış gibi Türk şirketlerinin Suriye'de büyük yatırımları vardır. Dış politika yapım sürecine katılımın bu denli çeşitlenmesi dinamik ilişkilere ayak uydurabilen esnek yapıda ve alternatifleri olan stratejik teori oluşturulmasına katkı yapacaktır.

Diğer taraftan sayıları hala yeterli olmasa da giderek artan düşünce kuruluşları da Suriye ve Ortadoğu bölgesi ile ilişkilerin gelişmesine ve kalıcı olmasına katkı sağlamaktadır. SETA, USAK, ODAM, TASAM, TUSAM, 21. Yüzyıl Enstitüsü ve ORSAM gibi düşünce kuruluşları Türk Dış Politikası üzerinde raporlar yayınlamakta, kurulan ilişkilerin analizini yapmakta ve atılması gereken adımlar konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu kuruluşlar aynı zamanda yabancı uzmanları Türkiye davet etmekte ve karşı tarafların bakış açıları hakkında fikir sahibi olunması sağlamaktadır. Tüm bu çeşitliliğin dış politika yapım sürecini katılması daha etkili bir Türk Dış Politikası için yararlı olmaktadır.

Ticari ilişkilerin önündeki engellerin kaldırılması, vize muafiyeti, hava, deniz, kara ve demiryolu ulaşımında işbirliği, özel sektörün teşviki gibi uygulamalar sayesinde iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2010 yılında 2,3 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Fakat ticaret hacminin artmasına rağmen iki arasındaki ticaretin dengeli bir biçimde geliştiği söylenemez. Bu dengesizlik Tablo 1'de görünmektedir.

Tablo 1: Türkiye- Suriye Ticaret Hacmi (milyon dolar)³³⁷

	İhracat	İthalat	Toplam
2002	266,772	314,770	581,542
2003	410,755	261,193	671,948
2004	394,783	247,551	642,334
2005	551,627	142,585	694,212
2006	609,417	187,250	796,667
2007	797,766	259,282	1.057,048
2008	1.115,013	323,697	1.438,710
2009	1.421,637	221,454	1.643,091
2010	1.844,605	452,493	2.297,098

Tabloda görüldüğü gibi iki ülke arasındaki ticaret hacminde Türkiye'ye yarayan bir dengesizlik söz konusudur. Bu dengesizliğe dair Suriye Ekonomi ve Ticaret Bakanı Lamia Asi her ne kadar rahatsız olmadıklarını ve aksine kendi ihracatlarının da arttığını belirtse de kurulan ekonomik ilişkilerin Suriye'nin aleyhine olduğu aşıkardır. Nitekim rekabet gücü yüksek Türk yatırımcılar özellik Halep'te pek çok yerli işyerinin kapanmasına neden olmuştur. Hatta bu durumdan şikayet eden Suriyeli işadamlarının karşısına Türkiye ile ilişkilerin her yönde güçlenmesinden ve derinleşmesinden yana tavır koyan Esad yönetimi çıkmıştır.³³⁸

³³⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, (Erişim) http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 20 Ocak 2012.

³³⁸ Tür, "Türkiye- Suriye İlişkilerinin Siyasi Ekonomisi", ss. 37-38; Chris Philips, "Turkey, Syria's New Best Friend", **Guardian**, 1 Ekim 2009, (Erişim) <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/oct/01/turkey-syria-friendship>, 24 Şubat 2012.

2.5. ARAP HALK HAREKETLERİ VE 2010 SONRASI TÜRKİYE- SURİYE ARASINDA PROBLEMLİ İLİŞKİLER

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin meyve ve sebze sattığı tezgâhına el konulması üzerine başlayan sokak gösterileri kısa zamanda tüm Arap coğrafyasını yayılmıştır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu Arap ülkelerinde ortaya çıkan bu halk hareketleri o denli etkili olmuştur ki yıkılmaz denilen rejimler kısa sürede çökmüştür. Böylece Tunus'ta 23 yıllık Zeynel Abidin Bin Ali, Mısır'da 30 yıllık Hüsnü Mübarek rejimi, Libya'da 42 yıllık Muammer Kaddafi ve Yemen'de 22 yıllık Ali Abdullah Salih rejimleri birer birer devrilmişlerdir.

Arap Halk Hareketleri Şubat 2011'de Suriye'de etkilerini göstermeye başlamıştır.³³⁹ Suriye'de kitleler, yetersiz ekonomik koşullar, yaygın yolsuzluklar ve yönetime katılma imkânlarının eksikliği gibi olumsuzluklara karşı harekete geçmiştir. Der'a başta olmak üzere ülkenin değişik bölgelerinde harekete geçen kitlelere karşı Esad rejiminin harekete geçmesi Suriye'de yaşanacak olan insani krizin ilk adımı olmuştur. Ordunun Der'a da muhalifleri kuşatmasına rağmen gösteri ve protestolar ülkenin değişik bölgelerine yayılmıştır. Rejimin yayılan kitlesel hareketlere karşı tavrı da giderek şiddetlenmiştir.³⁴⁰ Göstericilere karşı ateş açan hatta tankları kullanan Esad rejimine karşı uluslararası alandan tepkiler gelmeye başlamıştır. Bu minvalde sivil ölümlerinin artması üzerine 22 Nisan BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon tarafından bir açıklama yayınlanmıştır. Bu açıklamaya göre Genel Sekreter barışçıl göstericilere uygulanan şiddeti kınamış ve şiddetin durması yönünde Suriye rejimine çağrı yapmıştır. Açıklamada ayrıca insan haklarına saygılı olmanın Suriye yönetiminin bir sorumluluğu

³³⁹ "Suriye'de Karıştı", **Haberform**, 1 Şubat 2011, (Erişim)

<http://www.haberform.com/haber/ayaklanmalar-ortadogu-ayaklaniyor-suriye-ayaklandi-suriye-isyani-72592.htm>, 20 Mart 2012.

³⁴⁰ "Suriye'de İsyan Ateşi Başkente Sıçradı", **Radikal**, 25 Mart 2011, (Erişim)

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&CategoryID=81&ArticleID=1044074>, 20 Mart 2012.

olduğunun altı çizilmiş ve bireylerin ifade ve barışçıl amaçlarla toplanma hürriyetlerinin olduğu vurgulanmıştır.³⁴¹

BM Genel Sekreteri'nin Esad rejimini kınamasının ardından şiddetin artarak devam etmesi Libya'ya yapılan uluslararası müdahaleyi oluşturan nedenlerin Suriye'de de oluşmaya başladığına dair yorumların yapılmasına yol açmıştır.³⁴² Giderek Libya'ya benzeyen hatta Libya'dan daha da kötü bir hâl almaya başlayan Suriye'deki durum ister istemez Türkiye'yi etkilemiştir. Daha henüz bir yıl önce karşılıklı olarak vizeleri kaldıran ve ekonomik entegrasyon süreci içerisinde olan Türkiye ve Suriye ilişkileri Suriye'de yaşanan şiddet olaylarından sonra hızla gerilemiştir. Suriye'deki olaylar karşısında Türkiye ilk önce Dışişleri Bakanlığı kanalıyla yaptığı resmi açıklamada Suriye'nin istikrarının ve halkın esenliğinin Türkiye için öncelikli olduğunu, reform sürecinde elinden gelen desteği vermeye hazır olduğunu ve orantısız ve aşırı güç kullanımından kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır.³⁴³

Suriye'de olayların ve şiddetin devam etmesi nedeniyle Davutoğlu 9 Ağustos 2011 tarihinde Şam'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret Türkiye'den Esad rejimine son uyarı olması bakımından önemli olmuştur. 6,5 saat süren görüşmenin ardından Esad rejiminin tavrında bir değişiklik olmaması iki ülke arasında iplerin kopmasıyla sonuçlanmıştır. Bu noktanın ardından Türkiye, Suriyeli muhaliflere destek vermeye başlamıştır.

Esad rejimine sırtını döndükten sonra her türlü platformda Esad'ın artık yönetimi bırakmasını dile getiren Türkiye, uluslararası müdahale dahîl tüm seçenekleri desteklemektedir. Bir yıl öncesine kadar entegrasyonu

³⁴¹ BM Genel Sekreteri (United Nations Secretary General), "Statement Attributable to Spokesperson for the Secretary-General on Syria", 22 Nisan 2011, (Erişim) <http://www.un.org/sg/statements/?nid=5217>, 20 Mart 2012.

³⁴² "Syria Looks More Like Libya Every Day", **Guardian**, 23 Haziran 2012, (Erişim) <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/jan/23/syria-libya-opposition-intervention>, 20 Mart 2012.

³⁴³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Suriye'de 22 Nisan Tarihine Yaşanan Olaylar Hakkında", 23 Nisan 2011, (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/no_111_-23-nisan-2011_-suriye_de-22-nisan-tarihinde-yasanan-olaylar-hakkinda.tr.mfa, 21 Mart 2012.

konuşan iki ülkenin bu noktaya gelmesi günümüz uluslararası sisteminin ne kadar dinamik olduğunu göstermektedir. Türkiye açısından Suriye politikalarının bu denli değişmesinin çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle Türkiye, Suriye ile olan ilişkilerin kendisi için önemli olduğunu sürekli vurgulamaktadır. Bu açıdan Suriyeli muhaliflerin toplantılarına ev sahipliği yapan Türkiye'nin Suriye'ye değil Esad rejimine karşı olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Suriye politikaları, Türk Dış Politikası'nın genel stratejisi açısından taktikler bütünü'nün bir parçası olarak kabul edildiğinde Suriye konusunda değişen tavrın, kurulan genel stratejinin esnekliği ve yeni gelişmeler karşısında kendini yenileyebilme kapasitesi açısından bir test alanı olduğu söylenebilir. Ortadoğu'da merkez ülke hedefiyle 2002'den bu yana uygulanan politikalar Arap Halk Hareketleri nedeniyle bir kırılma noktasıyla karşı karşıya kalmıştır. Libya konusunda önce Kaddafi rejimini destekleyen açıklamalarda bulunan Türkiye bu yanlış yönelişini daha sonra Libya Ulusal Geçiş Konseyi ile yakın ilişkiler içine girerek telafi edebilmiştir. Fakat Suriye'nin 2002 sonrasında Türkiye açısından Arap dünyasına ulaşmak yani karşılıklı olumsuz algılamaları silmek ve Araplara dost bir ülke olduğunu göstermek için bir geçiş kapısı olması yanlış bir yönelişin Libya'daki gibi kolayca telafi edilmesini engellemekteydi. Nitekim Türkiye'nin 8 yıl boyunca elde ettiği kazanımlar için Esad rejiminin arkasında durduğu imajı tüm Arap coğrafyasını kaybetme riskini de beraberinde getirecek bir süreci başlatabilirdi. Bu yüzden Türkiye, Esad'la görüşmesinin ardından şiddetin durmayacağını anladıktan sonra Suriye'deki değişimin öncüsü olma yolunu seçmiştir.³⁴⁴ Bu çerçevede Türkiye, Suriyeli muhaliflerle diyalogunu sürdürerek Esad sonrası Suriye ile ilişkilerini güçlendirmektedir.

Esad rejiminin Suriye'deki şiddet olaylarının üstünden bir yıl geçmiş olmasına rağmen hala ayakta olması Türkiye için birkaç yönden olumsuz etkiler doğurmaktadır. Bu etkilerden birincisi Türkiye'nin güney kuşağında Türkiye'nin Ortadoğu'da artan etkisine karşı çıkan İran'la birlikte, Irak ve

³⁴⁴ Ahmet Davutoğlu, "Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring", **International Policy and Leadership Institute, Turkish Policy Brief Series**, 2012, ss. 7-8.

Suriye ittifakının oluşmuş olmasıdır. Türkiye bu ittifakı Esad rejimini devirerek bozmayı planlamaktadır. Fakat Rusya ve Çin'in vetosundan dolayı BM Güvenlik Konseyi'nin Suriye'ye yaptırım kararı alamamasının üstüne Arap Birliği'nin 29 Mart 2012'de toplanan Bağdat Zirvesi'nde Esad rejiminden çekilmesini istemeyeceklerini açıklaması kısa vadede Esad'ın koltuğunu bırakmayacağını göstermektedir.³⁴⁵ Bununla birlikte Esad'ın BM ve Arap Birliği özel temsilcisi Kofi Annan'ın Suriye'deki krizi sona erdirmek için ortaya koyduğu altı maddelik çözüm planını kabul etmesinin ardından uluslararası kamuoyunun Esad'lı çözüm yoluna sıcak bakması Türkiye'nin köprüleri attığı Esad ile yaşamak zorunda olduğuna dair görüşleri güçlendirmektedir.³⁴⁶ Oysaki Türkiye Esad'a karşı tavır alırken planlarını anlaşıldığı kadarıyla rejimin yakın bir zamanda devrilmesi beklentisi üzerine kurmuştu. Bu durum bir bakıma Türkiye'nin Esad'a karşı tavır alırken cari uluslararası dengeleri gözden kaçırdığını göstermektedir. Diğer bir deyişle Davutoğlu'nun Türk Dış Politikası'nın önüne koyduğu vizyoner dış politika ilkesi tam manasıyla gerçekleştirilememiştir. Nitekim Suriye konusunda Türkiye bir şehir planlamacısı gibi davranarak sorunun gidişatını kestirememiş ve sorunu yönlendirememiştir.

Diğer olumsuz yön ise Esad rejiminin şiddete devam etmesi halinde Suriye'den Türkiye'ye yönelecek devasa göç dalgaları endişesidir. Nitekim 9 Nisan 2012 tarihinde Türkiye'ye sığınan sayısı 24.246 civarındadır.³⁴⁷ Şiddetin artmasıyla bu rakamın yüz binleri hatta milyonu bulması beklenmektedir.

Öte yandan Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinin kopması ve Irak'la da giderek kötüleşmesi Türk Dış Politikası'nda sıfır sorun ilkesinin çöktüğüne

³⁴⁵ "Arap Birliği Beşar Esad'ın Çekilmesini İstemeyecek", **Hürriyet**, 25 Mart 2012, (Erişim) <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=20201517>, 25 Mart 2012.

³⁴⁶ "Esad, Annan Planı'nı Kabul Etti", **Sabah**, 28 Mart 2012, (Erişim) <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/03/28/esad-annan-planini-kabul-etti>, 28 Mart 2012.

³⁴⁷ T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, "Basın Duyurusu, 9 Nisan 2012, (Erişim) http://www.afetacil.gov.tr/haber/haber_detay.asp?haberID=665, 9 Nisan 2012.

dair yorumları da beraberinde getirmiştir.³⁴⁸ Komşularla ilişkilerde yaşanan olumsuzlukların oluşturulmaya çalışılan Türk Dış Politikası'nın sonu olduğunda birleşen bu görüşlere karşı Davutoğlu sıfır sorun kavramının kullanılma amacının zihniyet ve Türkiye'nin görünümünün değişimini sağlamak olduğunu ve bunun da başarılı olduğunu belirtmiştir.³⁴⁹ Bize göre ise sıfır sorun ilkesi Türkiye'nin bölgesinde etkisini artırması için gerekli bir düşünceydi. Nitekim 8 yıl boyunca başarılı ile uygulanan bu ilkenin katkılarıyla Türkiye bölgesinde herhangi bir sorun çıktığında tüm taraflarla görüşebilen etkili bir ülke haline gelmiştir. Bu konumuyla Türkiye bölgede kendi politikalarını oluşturarak bunları uygulama alanı elde etmiştir. Fakat kendi politikalarını uygulamaya çalışan başka ülkelerin de olduğunu unutmamak gerekir. Bu çerçevede bölgesinde güçlü ve etkili bir devlet olarak Türkiye'nin birtakım sorunlar yaşaması doğal bir sonuçtur.

³⁴⁸ “Komşularla Sıfır Sorun Politikası Çöktü”, **BBC Türkçe**, 4 Kasım 2011, (Erişim) http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/11/111104_economist.shtml, 15 Mart 2012.

³⁴⁹ “Davutoğlu’ndan Sıfır Sorun Çöktü’ye Sert Tepki”, **Haber 7**, 18 Eylül 2012, (Erişim) <http://www.haber7.com/haber/20110918/Davutoglundan-Sifir-sorun-coktuye-sert-tepki.php>, 15 Mart 2012.

SONUÇ

Stratejik Derinlik yaklaşımı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu tarafından 20. yy.'a girerken, Türkiye'nin tarihin dönüm noktalarından birisinde olduğundan hareketle oluşturulmuştur. Türk Dış Politikası'na dair teorik bir yaklaşım olan *Stratejik Derinlik*, Türkiye'nin tarihi birikimi, coğrafi derinliği ve kültürel mirasına atıf yaparak bunların rasyonel bir stratejik planlama dahilinde Türk Dış Politikası'na harmanlanması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte, Davutoğlu'na göre bahsedilen stratejik planlama Türkiye'nin ekonomik, teknolojik ve askeri kapasitesini dikkate alarak uluslararası konjonktüre de uygun olmalıdır.

Bir teoride olması gereken nitelikleri muhtevasında büyük oranda bulundurması nedeniyle *Stratejik Derinlik* yaklaşımı teorik bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Fakat yaklaşım, tüm uluslararası sistemle ilgilenmekten ziyade Türkiye'nin uluslararası konumunu konu aldığı için çalışmada, bir mikro teori olarak adlandırılmaktadır.

Stratejik Derinlik yaklaşımını özel kılan nokta, tüm uluslararası sistem üzerine varsayımları olan yaklaşımlarda kullanılan kavramları Türk Dış Politikası özelinde yorumlamasıdır. Bunun yanında yaklaşımda kurulmuş olan güç denklemi içerisindeki unsurlar dinamik bir yapıda ve tüm devletler açısından kullanılabilir özelliktedir. Bu bakımdan *Stratejik Derinlik* yaklaşımı Türkiye özelinde yorumlanmış olmasına rağmen tüm devletlerin yararlanabileceği bütüncül özellikler taşımaktadır.

Diğer taraftan Davutoğlu, Türk Dış Politikası'nı beş yeni ilkeyle (güvenlik ve demokrasi dengesi, komşularla sıfır sorun maksimum işbirliği, komşu bölgeler ve ötesi ile ilişkilerin geliştirilmesi, ritmik diplomasi ve çok boyutlu dış politika) tanıştırmıştır. *Stratejik Derinlik* yaklaşımı dahilinde bu ilkeler, Türkiye'nin önce bölgesinde merkez ülke daha sonra da küresel bir oyuncu olması için bir yol haritası niteliği taşımaktadır. Aynı ayrı düşünülmekten çok birbirleriyle etkileşim halinde ele alınması gereken bu beş

ilke, Türkiye'nin özellikle Ortadoğu bölgesinde ve uluslararası alanda etkili bir dış politika izlemesinin önünü açmıştır. Nitekim bu ilkeler, Türkiye'nin öncelikle kendi evine düzene koyarak dış politika araçlarını tam kapasiteyle kullanmasını, ardından da bu araçların etkisinin daha üst seviyelere çıkması için komşularla yaşanan sorunların çözümünü öngörmektedir. Ayrıca yeni dış politika ilkeleri, Türkiye'nin artan etkisi paralelinde bölgesinde istikrara katkı sağlayan, barışı koruyan ve düzen kurucu bir konuma gelmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte, düzen kurucu konumunu pekiştirmenin yolunun ise uluslararası örgütleri etkin kullanmak ve buralarda etkili olmaktan geçtiğinin altı çizilmektedir.

Stratejik Derinlik yaklaşımı 2002 yılından itibaren Türk Dış Politikası'nın teorik zeminini oluşturmaktadır. Ak Parti'nin tek başına iktidar olması ve Davutoğlu'nun başbakanlık başdanışmanlığı ve dışişleri bakanlığı görevlerini üstlenmesi nedeniyle çalışmada bahsi geçen yaklaşımın kavramsal temelleri pratiğe aktarılabilme imkânı bulmuştur. Suriye politikaları bu pratiğin bir nevi en başarılı alanı olmuştur. 2002'den son döneme kadar Türkiye- Suriye ilişkilerinde kısır döngüye neden olan sorunlar *Stratejik Derinlik* yaklaşımının Türk Dış Politikası'nda meydana getirdiği değişiklikler paralelinde çözüme kavuşmuştur. İki ülke ilişkilerinin gelişiminde Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın reform eğilimli olması ve Suriye'nin uluslararası alanda karşı karşıya kaldığı izolasyonu delme arzusunun öneminin de vurgulanması gereklidir.

1998 Adana Mutabakatı'yla iletişim kurmaya başlayan Türkiye ve Suriye, 2002 yılından sonra karşılıklı olumsuz algılarını tersine çevirmiş, Hatay ve su sorunlarını çözebilmiştir. Bununla da kalmayıp iki ülke stratejik işbirliğine ve ekonomik entegrasyona giden yakın ilişkiler süreci yaşamıştır. Bu süreç içinde Türkiye'nin Suriye ve bölgesel politikaları *Stratejik Derinlik* yaklaşımı paralelinde gelişmiştir. "Ortak tarih, ortak kader ve ortak gelecek" iki ülke arasındaki ilişkilerde en çok kullanılan vurgu olmuştur. Sahip olunan ortak değerlere vurgunun yanında Türkiye, büyüyen ekonomisini bir dış

politika enstrümanına dönüştürerek bölgedeki etkisini de artırmıştır. Artan etkisini bölgesel sorunların çözümü ve istikrar için kullanan Türkiye, Ortadoğu bölgesinde tüm taraflarla konuşabilen bir aktör olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında Türkiye'nin uluslararası örgütlerdeki kurumsal bağlarını, bölgesel sorunların çözümü için etkin bir biçimde kullanması da etkili olmuştur.

Türkiye- Suriye ilişkilerinde temel belirleyici unsurlar siyasi konular olsa da ekonomik ilişkiler de önem arz etmiştir. Nitekim iki ülke arasında kurulan YDSİK toplantıları bunun göstergesidir. Ekonomi ile ilgili bakanlıkların ve kamu kuruluşlarının yanı sıra iş dünyasının temsilcileri de Konsey toplantılarına katılmıştır. Bu durum aynı zamanda Türk Dış Politikası'nın yapım sürecindeki aktörlerin çeşitlendiğini gözler önüne sermiştir.

Bir bakış açısı olarak, Türkiye ve Suriye arasındaki ekonomik entegrasyon süreci içinde Batılı temalar bulundurması bakımından sık sık Avrupa entegrasyon sürecine benzetilmektedir. Bilindiği üzere Avrupa'da önce ekonomik bir entegrasyon sürecinden geçilmiş ardından siyasi entegrasyon yolunda adımlar atılmıştır. Nitekim Avrupa entegrasyonunda kullanılan kurumsal isimler sürecin nereden nereye doğru evrildiğini göstermektedir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak başlayan entegrasyon süreci Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Toplulukları, Avrupa Topluluğu ve günümüzde Avrupa Birliği ile devam etmektedir. Sürecin teorik alt yapısını Ernst Haas tarafından geliştirilen yeni işlevçi yaklaşımı oluşturmaktadır.³⁵⁰ Yeni işlevselcilik yaklaşımı ekonomik entegrasyonun siyasi entegrasyona gidecek sürecin başlangıcı olduğunu savunmaktadır. Buna göre temel ve kilit ekonomik sektörlerde oluşan ortak çıkar paydası ülkeleri önce tüm ekonomik sektörlerde işbirliğine hatta entegrasyona ardından da siyasi bir birlikteliğe zorlar. Avrupa entegrasyonunda temel ve kilit ekonomik sektörler kömür ve çelik sektörleri olmuş burada oluşan ortak payda yayılma etkisi (spill over effect) ile diğer sektörlerle sıçramış ve sonunda siyasi bütünleşme yolunu açmıştır. Türkiye ve Suriye arasındaki

³⁵⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Ernst Haas, "International Integration: The European and the Universal Process", **International Organization**, Cilt 15, Sayı 3, 1963, ss. 366-392.

sürece bakıldığında ise giderek artan bir ekonomik kazanç olsa da bu kazancın iki ülke açısından bir ortak payda olduğu söylenemez. Nitekim Tablo 1’de (s. 115) görüldüğü gibi iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerden tam manasıyla kazançlı çıkan Türkiye’dir. Suriye’nin ihracatı 8 yılda bir buçuk kat artabilirken, Türkiye’nin ihracatı yaklaşık dokuz kat artmıştır.

Öte yandan iki ülke arasındaki entegrasyonu kilit ekonomik sektörlerdeki ortak paydaların ya da hayati birlikliklerin sağladığını söylemek pek mümkün değildir. Nitekim Türkiye 2010 yılında toplam 113,883 milyar dolar ihracat yaparken bunun sadece 1,844 milyar doları Suriye’ye olmuştur.³⁵¹ Aslında iki ülke arasında ticaret hacmi artmasına rağmen genel toplamdaki yeri oldukça gerilerdedir. Ayrıca Türkiye ve Suriye arasındaki ekonomik entegrasyon süreci sık sık Avrupa entegrasyon sürecine benzetilmesine rağmen aslında iki süreç arasında ters bir ilişki söz konusudur. Türkiye ve Suriye arasındaki gelişen ilişkilere bakıldığında ilk kırılma noktası olarak 1998 Adana Mutabakatı iki ülke arasındaki entegrasyona giden sürecin aslında ekonomi gibi bir alçak politika unsuruyla değil de yüksek politika unsuru olan güvenlik ile ilgili bir anlaşmayla başladığı anlaşılmaktadır. Süreç, 2002 yılından itibaren başlatılsa dahi karşımıza ortak ekonomik kazançlardan çok Irak işgalinden kaynaklanan ortak tehdit algılamaları ve Suriye’nin uluslararası alanda yalnızlaşması gibi konular çıkmaktadır. Bu durumlar iki ülke arasındaki ilişkilerin kalıcılığı hakkında soru işaretleri doğurmuştur. Nitekim iki ülke arasındaki stratejik işbirliğinin ticaret rakamlarından yola çıkarak ekonomik kazançtan çok siyasi amaçlara dayandığı söylenebilir. Bu açıdan Suriye’nin *Stratejik Derinlik* yaklaşımında vurgulanan Türkiye’nin tarihi birikimi, kültürel mirası ve coğrafi derinliğinden dolayı sahip olduğu değerler paralelinde etrafında etki alanları oluşturma gerekliliğiyle Ortadoğu ve Arap dünyasına ulaşmak için bir giriş kapısı olduğu söylenebilir. Bu bakış açısıyla Suriye ile yaşanan stratejik işbirliği ve ekonomik entegrasyonun geniş anlamda Türk Dış Politikası’nın Ortadoğu’da

³⁵¹ Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, (Erişim) http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 20 Ocak 2012.

merkez ülke konumuna gelme hedefi açısından atılan taktik adımlar bütününün bir parçası olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Zaten “*Stratejik Derinlik* yaklaşımında Suriye” başlığında belirtildiği üzere Davutoğlu, Suriye’ye yönelik yürütülecek politikanın, doğu- batı ekseninde İskenderun Körfezi’nden Adriyatik’e, kuzey- güney ekseninde Boğazlardan Süveyş’e uzanan Doğu Akdeniz ile ilgili stratejik planlamanın kilit öneme sahip bir parçasını oluşturduğunun altını çizmektedir.

Sonuç olarak, Suriye politikaları bağlamında *Stratejik Derinlik* yaklaşımının teorik ve pratik açıdan uyumlu olduğu söylenebilir. Yaklaşımın g denkleminde bahsedilen unsurlar bir bütün halinde ele alınarak Suriye politikalarına harmanlanmıştır. Ayrıca Davutoğlu’nun ortaya koyduğu yeni dış politika ilkeleri genel olarak Suriye politikaları dahîlinde uygulanabilmiştir. Öte yandan Suriye politikalarının Türkiye’nin Ortadoğu bölgesinde merkez ülke olma stratejisi dahîlinde önemli bir taktiksel adım olduğu bir kez daha belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

Kitap, Kitap Bölümü ve Makaleler

ALPKAYA, Gökçen; “İnsan Hakları Konusu”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, II. Cilt, 12. baskı, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 524- 539.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli; “The Possibilities and Limits of Turkey’s Soft Power in the Middle East”, **Insight Turkey**, Cilt 10, Sayı 2, 2008, s. 41- 54.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli; “Güvenlik Kıskaçında Türkiye- Ortadoğu İlişkiler,” **En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlar**, Ed. Gencer Özcan ve Şule Kut, İstanbul, Boyut Yayınları, 1998, s. 329- 353.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli; “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye’nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası”, **Türkiye’nin Komşuları**, Ed. Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 259- 292.

ALTUNIŞIK, Meliha; “World Views and Turkish Foreign Policy in the Middle East”, **New Perspectives on Turkey**, Sayı 40, 2009, s. 169- 192.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli, TÜR, Özlem; **Turkey: Challenges of Continuity and Change**, New York, Routledge, 2005.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli, TÜR, Özlem; “From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian- Turkish Relations”, **Security Dialogue**, Cilt 37, Sayı 2, 2008, s. 217- 236.

ANDERSON, Philip; “Summer Madness: The Crisis in Syria, August- October 1957”, **British Journal of Middle Eastern Studies**, Cilt 22, Sayı 1-2, 1995, s. 21- 42.

- ANTONIUS, George; **The Arab Awakening**, Beirut, Khayats, 1938.
- ARAS, Bülent; “The Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy”, **Insight Turkey**, Cilt 11, Sayı 3, 2009, s. 127- 142.
- ARAS, Bülent; “Turkish- Iranian- Syrian Relations: Limits of Regional Politics in the Middle East”, **PINR Report**, 7 Şubat 2005, (Erişim) <http://www.st-andrews.ac.uk/intrel/media/Aras%20Syria-Turkey%20limits%20of%20reg%20pol.pdf>, 10.Mart 2012.
- ARAS, Bülent, FİDAN, Hakan; “Turkey and Eurasia: Frontiers of a New Geographic Imagination”, **New Perspectives on Turkey**, Sayı 40, 2009, s. 195- 217.
- ARAS, Bülent, KÖNİ, Hasan; “Turkish- Syrian Relations Revisited”, **Arab Studies Quartely**, Cilt 24, Sayı 4, 2002, s. 47- 60.
- ARAS, Bülent, AKPINAR, Pınar; “Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi: 2009 Değerlendirmesi”, **Türk Dış Politikası Yıllığı 2009**, Ed. Burhanettin Duran vd., Ankara, SETA Yayınları, 2011, s. 13- 44.
- ARI, Tayyar; **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 6.bs., Bursa, MKM Yayıncılık, 2010.
- ARI, Tayyar; “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Temel Dinamikler”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, II. baskı, Ed. İdris Bal, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 667- 700.
- ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, İstanbul, Alkım Kitabevi, 2010.
- ARON, Raymond; **Peace and War: A Theory of International Relations**, New York, Doubleday & Company, 1966.

- AYDIN, Mustafa, ARAS, Damla; “Political Conditionality of Economic Relations Between Paternalist States: Turkey’s Interaction with Iran, Iraq, and Syria”, **Arab Studies Quarterly**, Cilt 27, Sayı 1-2-, 2005, s. 21- 43.
- AYHAN, Veysel; “Türkiye- Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 11, 2009, s. 26- 34.
- AYMAN, S. Güliden; “Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 1- 20.
- BAĞCI, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar**, II. baskı, Ankara, ODTÜ Yayınları, 2001.
- BAL, İdris; “Ortadoğu’da İstikrarsızlığa Yol Açan Faktörler ve PKK’nın Katkısı”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, II. baskı, Ed. İdris Bal, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 651- 666.
- BALCI, Ali; “Filistin 2006”, **Ortadoğu Yıllığı 2006**, Ed. Kemal İnâat ve Muhittin Ataman, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2008, s. 119- 150.
- BAYKAN, Mahmut Ali; “The Turkish- Syrian Crisis of October 1998: A Turkish View”, **Middle East Policy**, Cilt 6, Sayı 4, 1999, s. 174- 193.
- BEN- ARI, Moti; **Just a Theory: Exploring the Nature of Science**, New York, Prometheus Books, 2003.
- BİLEN, Özden; **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, 2. baskı, Ankara, Tesav Yayınları, 2000.
- BURCHILL, Scott, LINKLATER, Andrew; “Introduction”, **Theories of International Relations**, Ed. Scott Burchill ve Andrew Linklater, 3. baskı, New York, 2005, s. 1- 29.

BURTON, John; "International Relations or World Society", **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, Ed. Paul R. Viotti ve Robert O. Keohane, New York, Macmillan Publishing, 1987, s. 352-360.

BYMAN, Daniel, WAXMAN, Matthew; **The Dynamics of Coercion: American Diplomacy and the Limits of Military Might**, New York, Cambridge University Press, 2002.

CAMPAIGN; **Dictionary of Military Terms**, 3.bs., Oxford, Macmillan.

CEM, İsmail; **Turkey in the New Century**, 2.bs., Nicosia, Rüstem Publishing, 2001.

CİCİOĞLU, Filiz; "Lübnan 2005", **Ortadoğu Yıllığı 2005**, Ed. Kemal İnat ve Ali Balci, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s. 135- 153.

Cicioğlu, Filiz; "Lübnan 2006", **Ortadoğu Yıllığı 2006**, Ed. Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2008, s. 151- 182.

CLAUSEWITZ, Carl Von; **On War**, çev. (İngilizceye) Micheal Howard, Peter Paret, New Jersey, Princeton University Press, 1984.

CLEVELAND, William L.; **Modern Ortadoğu Tarihi**, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.

ÇAĞIRAN, Mehmet Emin; Seda Şimşek ile röportaj, **Bugün**, 26 Aralık 2011.

ÇALIŞ, Şaban; "Ulus, Devlet Ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Ed. Şaban Çalış, İhsan Dağı Ve Ramazan Gözen, Ankara, Liberte Yayınları, 2001, s. 3- 34.

DAVUTOĞLU, Ahmet; **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 59.bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2011.

DAVUTOĞLU, Ahmet; "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", **Insight Turkey**, Cilt 10, Sayı 1, 2008, s. 77- 96.

DAVUTOĞLU, Ahmet; "Medeniyetlerin Ben- İdraki", **Divan**, Sayı 3, 1997, s. 1- 53.

DAVUTOĞLU, Ahmet; "Turkish Foreign Policy and the EU in 2010", **Turkish Policy Quarterly**, Cilt 8, Sayı 3, 2009, s. 11- 17.

DAVUTOĞLU, Ahmet; "Bölgelerarası İletişim Ne Kadar Etkili?", **Görüş**, Kasım 1998, s. 30- 41.

DAVUTOĞLU, Ahmet; "Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring", **International Policy and Leadership Institute, Turkish Policy Brief Series**, 2012, ss. 7-8.

DAVUTOĞLU, Ahmet; "Principles of Turkish Foreign Policy", SETA Vakfı'nın Washington D.C. Şubesinde Hitabı, Mayflower Oteli Büyük Balo Salonu, 8 Aralık 2009.

DAWISHA, Adeed; **Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair**, New Jersey, Princeton University Press, 2003.

DAWN, Ernst; **From Ottomanism to Arabism**, Urbana, University of Illinois Press, 1973

DEMİR, Şerif; "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", **Turkish Studies**, Cilt 6, Sayı 3, 2011, s. 691- 713.

DEMİR, Yaşar, ŞEN, Kenan; "Doğuş Dönemi İtibariyle Türk- Arap Milliyetçiliği: İşbirliğinden Çatışmaya", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 5, Sayı 2, 2011, s. 109- 128.

DOUGHERTY, James E., PFALTZGRAFF, Robert L.; **Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey**, 5.bs., United States, Addison Wesley Longman Inc., 1981

ERHAN, Çağrı; **Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2010.

FIRAT, Melek, KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; "Sancak (Hatay) Sorunu (1923-1939)", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I. Cilt, 15. baskı, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 279- 292.

FIRAT, Melek, KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; "Arap Devletleriyle İlişkiler (1945-1960)", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I. Cilt, 15. bs., Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 615- 635.

FIRAT, Melek, KÜRKÇÜOĞLU; "Arap Devletleriyle İlişkiler (1980- 1990)", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, II. Cilt, 12.bs., Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 124- 149.

FIRAT, Melek, KÜRKÇÜOĞLU; "Arap Devletleriyle İlişkiler (1990- 2001)", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, II. Cilt, 12bs., Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 551- 568.

FULLER, Graham E.; "Turkey's New Eastern Orientation", **Turkey's New Geopolitics: From the Balkans to Western China**, Ed. Graham E. Fuller vd., Brown, Westview Press, 1993, ?????

GILPIN, Robert; **Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Polisiği**, çev.Murat Duran, Selçuk Oktay, Kadir Ceyhan, Gürkan Polat, Ankara, Kripto, 2011.

GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR, Cem; "1919- 1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 7. baskı, Ed. Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Ankara, Alkım Kitabevi, 1989, s. 1- 136.

- GÖZEN, Ramazan; “Türk Dış Politikasında Değişim Var Mı?”, **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, Ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s. 19- 36.
- GRAY, Colin; **Fighting Talk: Forty Maxims on War, Peace and Strategy**, Westport, London, Praeger Security International, 2007
- GRIGORIADIS, Ioannis N.; “The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy”, **Hellenic Foundation for European & Foreign Policy**, Working Paper, No 8, 2010.
- GUMPLOWICZ, Ludwig “İbni Haldun ve İçtimaiyatı”, çev. Z. F. Fındıkoğlu, **İÜHF**, Cilt 6, Sayı 2-3, 1940, s. 572- 588.
- GÜLENÇ, İlyas; **XXI. Yüzyılda Küresel Türk Deniz Gücü**, İstanbul, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, 2011.
- HAAS, Ernst; “International Integration: The European and the Universal Process”, **International Organization**, Cilt 15, Sayı 3, 1963, s. 366- 392.
- HAKURA, Fadi; “Turkey and the Middle East: Internal Confidence, External Assertiveness”, **Chatham House**, Briefing Paper, Kasım 2011.
- HALDUN, İbn, **Mukaddime**, çev. Zakir Kadiri Ugan, I. Cilt, Ankara, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989.
- HALE, William; **Türk Dış Politikası 1774- 2000**, çev. Petek Demir, İstanbul, Mozaik, Tarih Yok.
- HEMMER, Christopher; “Syria under Bashar al- Asad: Clinging His Roots?”, **Know the Enemy: Profiles of Adversary Leaders and Their Strategic Cultures**, Ed. Barry Schneider ve Jerrold Post, Maxwell, U.S. Air Force Counterproliferation Center, 2003, ?????

- HENDERSON, Conway H.; **International Relations: Conflict and Cooperation at the Turn of the 21st Century**, Boston, McGraw- Hill, 1998
- HOFFMAN, Stanley H.; "International Relations: The Road to History, **World Politics**, Cilt 11, Sayı 3, 1959, s. 346- 377.
- HOLSTI, K. J.; "The Concept of Power in the Study of International Relations", **Background**, Cilt 7, Sayı 4, 1964, s. 179- 194.
- HOURANI, Albert; **The Emergence of the Modern Middle East**, London, Macmillan Press, 1981.
- İBAS, Selahattin; "Türkiye- Suriye İlişkilerinin Tarihi", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara, Platin, 2004, s. 33- 94.
- İNAT, Kemal; "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2006", **Ortadoğu Yıllığı 2006**, Ed. Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2008, s. 1- 54.
- İNAT, Kemal, TELCİ, İsmail Numan; "Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası", **Türk Dış Politikası Yıllığı 2010**, Ed. Burhanettin Duran vd., Ankara, SETA Yayınları, 2011, s. 67- 136.
- JOAS, Hans, KNOBL, Wolfgang; **Social Theory: Twenty Introductory Lectures**, Cambridge University Press, 2009.
- KÂSİM, Cemal Zekerriyyâ; "Araplar'ın Osmanlı Devleti'nden Ayrılması", çev. Mehmet Erdoğan, **İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri**, İstanbul, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, 2000, s. 413- 474.

KAYALI, Hasan; **Jön Türkler ve Araplar: Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908- 1918)**, II. baskı, çev. Türkan Yöney, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

KINDLEBERGER, Charles P.; **Power and Money: The Politics of International Economis of International Politics**, London, Macmillan, 1970.

KİRİŞÇİ, Kemal; "Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", **New Perspectives on Turkey**, Sayı 40, s. 29- 57.

KEOHANE, Robert O., NYE, Joseph S. Jr.; **Power and Independence: World Politics in Transition**, 3.bs., Boston, Little Brown, 1989.

KEOHANE, Robert O., NYE, Joseph S. Jr.; "Power and Interdependence Revisited", **International Organization**, Cilt 41, Sayı 4, 1987, s. 725- 753.

KHADDURİ, Majid; "The Alexandretta Dispute", **The Journal of International Law**, Cilt 39, Sayı 3, 1945, s. 406- 425.

KHOURY, Philip S.; **Syria and the French Mandate**, London, I.B. Tauris & Co Ltd, 1987.

KODAMAN, Bayram; "Türk Dış Politikası İçin Üç Zemin", **Türk Yurdu**, Kasım 1990, s. 4- 10.

KUT, Gün; "Burning Waters: the Hyropolitics of the Euphrates and Tigris", **New Perspectives on Turkey**, Sayı 9, 1993, s. 1- 17.

KUTLAY, Mustafa; "Economy as the 'Practical Hand' of 'New Turkish Foreign Policy': A Political Economy Explanation", **Insight Turkey**, Cilt 13, Sayı 1, 2011, s. 67- 88.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası, 1945- 1970**, Ankara, Barış Kitap, 2010.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908- 1918)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, KORAŞ, Fatih; “2000 Yılı Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Siyaseti”, **Türk Dış Politikası: Son On Yıl**, Ed. Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, Ankara, Palme Yayınları, 2011, s. 177- 222.

LENCZOWSKI, George; **The Middle East in World Affairs**, 4. baskı, Ithaca ve London, Cornell University Press, 1980.

MAHAN, Alfred Thayer; **The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783**, 12.bs., Boston, Little, Brown and Company, 1918.

MANSFIELD, Peter; **Ortadoğu Tarihi**, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, Say Yayınları, 2011.

MARTIN, Lenore G.; “Turkey's Middle East Foreign Policy”, **The Future of Turkish Foreign Policy**, Ed. Lenore G. Martin ve Dimitris Keridis, Cambridge, The MIT Press, 2004, ?????

MERCAN, Muhammed Hüseyin; “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim” **Akademik Ortadoğu**, Cilt 4, Sayı 2, 2010, s. 103- 118.

MİŞ, Nebi “Suriye 2005”, **Ortadoğu Yıllığı 2005**, Ed. Kemal İnât ve Ali Balcı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s. 220- 243.

MİŞ, Nebi; “Suriye 2007”, **Ortadoğu Yıllığı 2007**, Ed. Kemal İnât vd., İstanbul Küre Yayınları, 2009, s. 249- 278.

MORGENTHAU, Hans J.; **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, 5.bs., New York, Alfred A. Knopf, INC, 1973.

MUFTİ, Malik; "From Swamp to Backyard: The Middle East in Turkish Foreign Policy", **The Middle East Enters to Twenty- First Century**, Ed. Robert O. Freedman, Gainesville, University Press of Florida, 2002.

MÜFTİ, Malik; "Daring and Caution in Turkish Foreign Policy", **Middle East Journal**, Cilt 52, Sayı 1, 1998, s. 32- 50.

MURRISON, Alexander; "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy", **Middle Eastern Studies**, Cilt 42, Sayı 6, 2006, s. 945- 964.

MUSLİH, Muhammad; "Syria and Turkey: Uneasy Relations", **Reluctant Neighbour: Turkey's Role in the Middle East**, Ed. Henri J. Barkey, Washington D.C., United States Institute of Peace Press, 1996, s. 113- 130.

OĞUZLU, Tarık; "Türk Dış Politikasında Davudoğlu Dönemi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 9, 2009, s. 43- 50.

OKTAV, Özden Zeynep; "Türkiye- Suriye İlişkilerinde Ekim Krizi'nde Ortak Kader Anlayışına Geçiş Sürecinin Bir Analizi", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s. 431- 450.

OKUR, Mehmet Akif; "Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara, Platin, 2004, s. 1- 32.

OLSON, Robert; "Turkey- Syria Relations Since the Gulf War: Kurds and Water", **Middle East Policy**, Cilt 5, Sayı 2, 1997, s. 168- 193.

ORAN, Baskın; "TDP'nin Kuramsal Çerçevesi", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I. Cilt, 15. baskı, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 20- 54.

- ORAN, Baskın; "TDP'nin Uygulanması", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I. Cilt, 15.bs., Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 54- 90.
- ÖKE, Mim Kemal; "Araplar'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılması", **İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri**, İstanbul, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, 2000, s. 99- 116.
- ÖZCAN, Mesut; "Türkiye'nin Irak Politikası 2009", **Türk Dış Politikası Yıllığı 2009**, Ed. Burhanettin Duran vd., Ankara, SETA Yayınları, 2011, s. 159- 187.
- PAŞA, Cemal; **Anılarım 1913- 1922**, Hazırlayan Fahri Parin, İstanbul, İskenderiye Yayınları, 2009.
- Pehlivanlıoğlu, Öner A.; **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2004.
- POPPER, Karl; **The Logic of Scientific Discovery**, London ve New York, Routledge, 2005
- RENDİ, Kadri Kaan; "Turkey's Neighborhood Policy: An Emerging Complex Interdependence", **Insight Turkey**, Cilt 13, Sayı 1, 2011, s. 89- 108.
- REYNOLDS, Charles; **The World of States: An Introduction to Explanation and Theory**, Aldershot, Vermont, Edward Elgar Publishing, 1992.
- RİZK, Yûnân Lebîb; "İki Dünya Savaşı Arasında Arap- Türk Münasebetleri", çev. Halil İbrahim Kaçar, **İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri**, İstanbul, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, 2000, s. 475- 520.

ROBINS, Philip; **Turkey and the Middle East**, New York, Council on Foreign Relations Press, 1991.

SANDER, Oral; "Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 37, Sayı 3-4, 1982, s. 105- 124.

SCHUTZ, Alfred; "Concept and Theory Formation in the Social Sciences", **The Journal of Philosophy**, Cilt 51, Sayı 9, 1954, s. 257- 273.

SOYSAL, İsmail; "İki Dünya Savaşı Arasında Türk- Arap İlişkileri (1919- 1939)", **İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri**, İstanbul, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, 2000, s. 117- 150.

SÜER, Berna; "Syria", **Turkey's Neighborhood**, Ed. Mustafa Kibaroglu, Ankara, Foreign Policy Institute, 2008, s. 189- 224.

ŞAHİN, Mehmet; "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 4, Sayı 2, 2010, s. 9- 21.

ŞAHİN, Mehmet; "Suriye'nin Su Sorunu", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara, Platin, 2004, s. 95- 122.

ŞAHİN, Mehmet; "Anadolu Kaplanları Türkiye'yi Ortadoğu ve Afrika'da Etkili Kılıyor", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 2, Sayı 17, s. 94- 99.

TANRISEVER, Oktay F.; "Güç", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, 4.bs., Ed. Atilla Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 53- 71.

TELLIS, Ashley, BIALLY J. Janice, LAYNE, Christopher, McPHERSON, Melissa, SOLLINGER, Jerry M.; "Measuring National Power in the Postindustrial Age(Summary of Main Report)", **RAND Corporation**, 2000.

TURAL, Sadık; **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

TURAN, İlter; “Water and Turkish Foreign Policy”, **The Future of Turkish Foreign Policy**, Ed. Lenore G. Martin ve Dimitris Keridis, Cambridge, The MIT Press, 2004, ??????

TURHAN, Mümtaz; **Kültür Değişimleri**, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2002.

“Turkey and the Middle East: Ambitions and Constraints”, **International Crisis Group**, Europe Report No. 203, 7 Nisan 2010, (Erişim) <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/turkey-cyprus/turkey/203%20Turkey%20and%20the%20Middle%20East%20-%20Ambitions%20and%20Constraints.ashx>, 19 Ocak 2011, ss. 9-10.

TÜR, Özlem; “Turkish- Syrian Relations- Where Are We Going?”, **UNISCI Discussion Papers**, Sayı 23, 2010, s. 163- 176.

TÜR, Özlem, “2000’lerde Türkiye- Suriye İlişkilerinin Siyasi Ekonomisi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 31-32, 2011, s. 33- 39.

TZU, Sun; **Savaş Sanatı**, çev. Adil Demir, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2008.

VIOTTI, Paul R., KAUPPI, Mark V.; **International Relations and World Politics: Security, Economy, Identity**, 3.bs., New Jersey, Pearson Prentice Hall, 2006.

WALTZ, Kenneth N.; **Theory of International Politics**, Reading, Addison-Wesley Pub., 1979.

WALTZ, Kenneth; “Evaluating Theories”, **American Political Science Review**, Cilt 91, Sayı 4, 1997, s. 913- 917.

WALTZ, Kenneth, QUESTER George H.; **Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**, çev. Ersin Onulduran, Ankara, A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1992.

YAVUZ, Celalettin; **Geçmişten Geleceğe Suriye- Türkiye İlişkileri**, Ankara, Ankara Ticaret Odası, 2005

YILDIRIM, Cemal; **Science: Its Meaning and Method**, Ankara, METU Faculty of Arts and Sciences Publication, 1971.

YILDIRIM, Cemal; **Bilim Felsefesi**, 7. baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.

YILMAZ, Türel; **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, 2. baskı, Ankara, Barış Platin Kitabevi, 2009.

YILMAZ, Türel; **Türkiye- İsrail Yakınlaşması**, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2001.

YILMAZ, Türel; “ Türkiye- İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 2, Sayı 1, 2010, s. 9- 24.

ZEINE, N. Zeine; **The Emergence of Arab Nationalism**, 3. baskı, New York, Caravan Books, 1973

ZENGİN, Gürkan; **Hoca: Türk Dış Politikasında ‘Davutoğlu Etkisi’**, İstanbul, İnkılap, 2010.

Elektronik Kaynaklar

“Arap Birliği Beşar Esad’ın Çekilmesini İstemeyecek”, **Hürriyet**, 25 Mart 2012, (Erişim)
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=20201517>, 25 Mart 2012.

ARAS, Bülent; “Arabulucu Değil, Oyun Kurucu Dış Politika”, 14 Mart 2010, (Erişim)
<http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=28828&q=arabulucu-degil-oyun-kurucu-dis-politika>, 20 Ekim 2011.

ATLIOĞLU, Yasin; “Türkiye- Suriye İlişkilerinde Yeni Dönem, 25 Aralık 2004, (Erişim) <http://yasinatlioglu.blogspot.com/search?updated-min=2004-01-01T00:00:00-08:00&updated-max=2005-01-01T00:00:00-08:00&max-results=2>, 11 Mart 2012.

Baas Partisi Tüzüğü, 1947, (Erişim) http://www.baath-party.org/index.php?option=com_content&view=article&id=2:2&catid=7&Itemid=157&lang=en 17 Şubat 2012

“Beşşar Esad’ın Türkiye Ziyareti ve Bölgesel Güvenlik, **TASAM**, 19 Ekim 2007, (Erişim) http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/700/bessar_esadin_turkiye_ziyareti_ve_bolgesel_guvenlik , 3 Mart 2012.

BM Güvenlik Konseyi Karar 1559 (2004), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/498/92/PDF/N0449892.pdf?OpenElement>.

BM Güvenlik Konseyi Karar 1701 (2006), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/465/03/PDF/N0646503.pdf?OpenElement>

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri (United Nations Secretary General), “Statement Attributable to Spokesperson for the Secretary- General on Syria”, 22 Nisan 2011, (Erişim) <http://www.un.org/sg/statements/?nid=5217>, 20 Mart 2012.

Büyük Göç Alarmı”, **Hürriyet**, 16 Mart 2012, (Erişim) <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=20137346>, 16 Mart 2012.

“Cumhurbaşkanı Sezer: Suriye’ye Gideceğim”, **Amerikanın Sesi (Voice of America)**, 16 Mart 2005, (Erişim) <http://www.voanews.com/turkish/news/a-17-2005-03-16-voa10-87987402.html>, 6 Mart 2012.

DAVUTOĞLU, Ahmet “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”, **Radikal**, 26 Şubat 2004, (Erişim) <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581>, 10 Ağustos 2011.

“Davutoğlu: Türk Diplomatlar İtfaiye Eri”, **Hürriyet**, 3 Ocak 2011, (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/16669775.asp>, 19 Ekim 2011.

“Davutoğlu’ndan Sıfır Sorun Çöktü’ye Sert Tepki”, **Haber 7**, 18 Eylül 2012, (Erişim) <http://www.haber7.com/haber/20110918/Davutoglundan-Sifir-sorun-coktuye-sert-tepki.php>, 15 Mart 2012.

“Erdoğan’dan Suriye’ye Su Sözü”, **Sabah**, 23 Aralık 2004, (Erişim) <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/12/23/siy101.html>, 23 Şubat 2012.

ESAD, Beşar; Gürkan Zengin ile röportaj, **CNNTürk**, 6 Nisan 2005, (Erişim) <http://heartfororient.blogspot.com/2005/04/bear-esad-ile-zel-rportaj.html>, 2 Mart 2012.

“Esad Yardım İstedi Erdoğan, AB ile Diplomasi Yaptı”, **Yeni Şafak**, 20 Temmuz 2006, (Erişim) <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2006/temmuz/20/p10.html>, 12 Şubat 2012.

“Esad: Türkiye’siz Masaya Oturmayız”, **Sabah**, 18 Mayıs 2009, (Erişim) http://www.sabah.com.tr/Dunya/2009/05/18/esad_turkiyesiz_masaya_oturmayiz, 11 Mart 2012.

“Esad, Annan Planı’nı Kabul Etti”, **Sabah**, 28 Mart 2012, (Erişim) <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/03/28/esad-annan-planini-kabul-etti>, 28 Mart 2012.

“Irak’a Komşu Ülkeler Girişimi Nasıl Başladı?”, **CNNTürk**, 2 Kasım 2007, (Erişim) <http://www.cnnturk.com/2007/dunya/11/02/iraka.komsu.ulkeler.girisimi.nasil.basladi/402105.0/index.html>, 10 Mart 2012.

İslam İşbirliği Teşkilatı (Organisation of Islamic Cooperation), “Statement of His Excellency the Secretary General at the Seventeenth Session of the Committee of Coordination of Joint Islamic Action in the Field of Dawa”, 1 Haziran 2010, (Erişim) http://www.oic-oci.org/topic_detail.asp?t_id=3844&x_key= , 15 Şubat 2012.

“Komşularla Sıfır Sorun Politikası Çöktü”, **BBC Türkçe**, 4 Kasım 2011, (Erişim) http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/11/111104_economist.shtml , 15 Mart 2012.

“Onların Schengen’i Varsa Bizim de Şamgen’imiz Olsun”, **Hürriyet**, 20 Aralık 2010, (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/16576274.asp>, 20 Şubat 2012.

PHILIPS, Chris; “Turkey, Syria’s New Best Friend”, **Guardian**, 1 Ekim 2009, (Erişim) <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/oct/01/turkey-syria-friendship>, 24 Şubat 2012.

“Sabrımız Taşmak Üzere”, **Hürriyet**, 5 Kasım 1998, (Erişim) <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/hur/turk/98/11/16/html/suriye.htm>, 1 Mart 2012

“Suriye- Irak’ın Arasını Türkiye Düzeltiyor”, **CNN Türk**, 1 Eylül 2009, (Erişim) <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/08/31/suriye.irakin.arasini.turkiye.duzeltiyor/541475.0/index.html>, 11 Mart 2012.

“Suriye’de Karıştı”, **Haberform**, 1 Şubat 2011, (Erişim) <http://www.haberform.com/haber/ayaklanmalar-ortadogu-ayaklaniyor-suriye-ayaklandi-suriye-isyani-72592.htm>, 20 Mart 2012.

“Suriye’de İsyan Ateşi Başkente Sıçradı”, **Radikal**, 25 Mart 2011, (Erişim) <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&CategoryID=81&ArticleID=1044074>, 20 Mart 2012.

“Syria Looks More Like Libya Every Day”, **Guardian**, 23 Haziran 2012, (Erişim) <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/jan/23/syria-libya-opposition-intervention>, 20 Mart 2012.

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, (Erişim) <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 1 Ağustos 2011.

“Türkiye, İsrail Büyükelçisi’ni Ankara’ya Çağırđı”, **Milliyet**, 8 Haziran 2004, (Erişim) <http://www.milliyet.com.tr/2004/06/08/son/sonsiy03.html>, 29 Şubat 2012.

“Türkiye Güvenlik Konseyi Üyesi”, **BBCTurkish**, (Erişim) 17 Ekim 2008, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/10/081017_turkey_un.shtml, 13 Şubat 2012

“Türkiye- Suriye Arasında Üçlü Mekanizma Kurulacak”, **Hürriyet**, 17 Eylül 2009, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12498595.asp>, 11 Mart 2012.

“Türkiye ile Suriye’nin İlk Ortak Tatbikatı”, **Radikal**, 26 Nisan 2009, (Erişim) <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&CategoryID=77&ArticleID=933103>, 3 Mart 2012.

“Türkiye ile Suriye Arasında Vize Kalktı”, **CNN Türk**, 17 Eylül 2009, (Erişim) <http://www.cnntrk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html>, 20 Şubat 2012.

“Türkiye ile Suriye Arasında Vize Kalktı”, **Sabah**, 14 Ekim 2009, (Erişim) http://www.sabah.com.tr/Gundem/2009/10/14/turkiye_ile_suriye_arasinda_vize_kalkti, 20 Şubat 2012.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Terör Ve Terör Örgütlerine Karşı Ortak İşbirliği Anlaşması, <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-1009.pdf>.

Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, (Erişim)
http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 20 Ocak 2012.

T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, “Basın Duyurusu,
 9 Nisan 2012, (Erişim)
http://www.afetacil.gov.tr/haber/haber_detay.asp?haberID=665, 9
 Nisan 2012.

T.C. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, “Kardeşliğin ve Dostluğun Simgesi
 Olacak Barajın Temeli Atıldı”, (Erişim)
<http://www2.dsi.gov.tr/basinbul/detay.cfm?BultenID=247>, 28 Ocak
 2012.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Komşularla Sıfır Sorun Politikamız”, (Erişim)
<http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa>, 20
 Ocak 2012.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Afrika Birliği”, (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa>, 13 Şubat 2012.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Suriye’nin İşadamlarımıza Yönelik Vize Kolaylığı”,
 12 Şubat 2004, (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/bn_6--12-subat-2004_-suriye_nin-isadamlarimiza-yonelik-yeni-vize-kolayligi-.tr.mfa, 20 Şubat
 2012.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Article by H.E. Ahmet Davutoğlu published in
 Estado de Sao Paulo Newspaper (Brazil) on 9 October 2011”, (Erişim)
http://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_-ahmet-davutoglu-published-in-estado-de-sao-paulo-newspaper-_brazil_-on-9-october-2011.en.mfa,
 20 Ekim 2011.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye- Suriye Siyasi İlişkileri”, (Erişim)
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, 12 Mart
 2012.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Suriye’de 22 Nisan Tarihin Yaşanan Olaylar Hakkında”, 23 Nisan 2011, (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/no_111_-23-nisan-2011_-suriye_de-22-nisan-tarihinde-yasanan-olaylar-hakkinda.tr.mfa, 21 Mart 2012.

ULUENGİN, Hadi; “Sezerli Cenaze”, **Hürriyet**, , 14 Haziran 2000, (Erişim) <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-161249>, 1 Mart 2012.

“Uluslararası Camiaya Uyun”, **Sabah**, 15 Mart 2005, (Erişim) <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/03/15/siy101.html>, 6 Mart 2012.

U.N. Human Rights Council, “A/HRC/15/21”, 27 Eylül 2010, (Erişim) http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/15session/A.HRC.15.21_en.pdf, 14 Şubat 2012.

U.N. Security Council, “SC/9940 (Security Council Condemns Acts Resulting in Civilian Deaths During Israeli Operation Against Gaza- Bound Aid Convoy, Calls For Investigation, in Presidential Statement)”, 31 Mayıs 2010, (Erişim) <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/sc9940.doc.htm>, 14 Şubat 2012.

ÖZET

SARI, Buğra. Türk Dış Politikası'nda Stratejik Derinlik Yaklaşımına Dair Teorik Ve Pratik Uyumun Suriye Kapsamında Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Türk Dış Politikası 2002 yılından bugüne bir değişim yaşamaktadır. Bu değişimin temelinde *Stratejik Derinlik* yaklaşımı vardır. Yaklaşım Türkiye'nin tarihi ve coğrafi derinliğini koyduğu dış politika hedefleri doğrultusunda yeniden yorumlamaktadır. Bu bağlamda *Stratejik Derinlik*, Türk Dış Politikası'nda stratejik teori eksikliğini giderme iddiası taşımaktadır. Bu yüzden çalışmada öncelikle yaklaşımın teorik yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Bir teoride olması gereken nitelikler paralelinde *Stratejik Derinlik* yaklaşımı bir mikro teori olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte yaklaşım muhtevasında güç denklemi, stratejik teori ve yeni dış politika ilkeleri gibi kavramlar barındırmaktadır. Bu kavramların pratiğe aktarımı bağlamında Suriye politikaları başarılı bir alan olmuştur. Nitekim bu kavramlar Suriye politikaları çerçevesinde büyük oranda pratiğe aktarılabilmektedir.

Anahtar Sözcükler:

1. Stratejik Derinlik
2. Türk Dış Politikası
3. Türkiye- Suriye İlişkileri
4. Teori
5. Strateji

ABSTRACT

SARI, Buğra. Evaluation of Theoretical and Practical Coherence of Strategic Depth Approach in Turkish Foreign Policy in the Context of Syria, M.A. Thesis, Ankara, 2012.

Turkish Foreign Policy has been experiencing a changing process since 2002. There is *Strategic Depth* approach underlying at the core of this changing process. The approach re-interprets Turkey's historical and geographical depth in accordance with the foreign policy objectives it defines. In this respect, *Strategic Depth* claims to removal of the lack of strategic theory in Turkish Foreign Policy. Hence this study seeks to determine the theoretical place of *Strategic Depth* approach. According to the features which should exist in a theory, *Strategic Depth* approach is evaluated as a micro theory. At the same time, *Strategic Depth* approach contains several concepts in its content such as power equation, strategic theory and new foreign policy principles. Turkey's Syria policies have been a successful area in the context of transferring these concepts to practice. Thus, the concepts in content of *Strategic Depth* approach could be transferred largely to practice in the framework of Syria policies.

Keywords:

1. Strategic Depth
2. Turkish Foreign Policy
3. Turkish- Syrian Relations
4. Theory
5. Strategy